

Петя Осенова

**Именните фрази
в българския език**

София
2009

На баца ми.

**Именните фрази
в българския език**

Именните фрази в българския език

© 2009 Петя Осенова – автор

ISBN 978-954-9859-43-0

София
2009

© 2009 Издателство ЕТО

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	7
Увод	9
Глава I. Концептуален преглед на мненията за именните фрази	17
1. Преглед на българската и българистичната езиковедска литература	17
2. Преглед на чуждестранната езиковедска литература	26
Глава II. Представяне на теоретичния подход	34
1. Основни положения в Опорната фразова граматика (ОФГ)	34
2. Идеите на генеративния лексикон	46
3. Интегриране на генеративния лексикон в ОФГ	50
4. Именните фрази в ОФГ	53
Глава III. Типология и структура на именните фрази	74
1. Типология на именните фрази	74
2. Структура на именните фрази	84
Глава IV. Особенности на основните типове именни фрази	95
1. Именни фрази от типа <i>само опора</i>	96
2. Именни фрази от типа <i>опора-комплемент</i>	98
3. Именни фрази от типа <i>опора-адюнкт</i>	137
4. Именни фрази от <i>координационен тип</i>	166
5. Именни фрази от <i>смесен тип</i>	168
Заклучение	171
Използвана литература	175
Приложение	185

ПРЕДГОВОР

Тази книга е резултат от многогодишната ми работа в областта на формалната и корпусната лингвистика. Тя е посветена на именните фрази в българския език. Формалният подход се изразява в използването на конкретна съвременна лингвистична теория. В случая това е Опорната фразова граматика (HPSG). Корпусният подход означава, че се разчита на синтактично аотиран масив от български текстове за илюстриране и верификация на езиковите модели. В работата се използва синтактично аотираният корпус на българския език *BuTTreeBank*.

Целта ми беше да представя цялостен модел за описание на именните фрази, в който да се проследят взаимовръзките между спецификациите на думите в лексикона, принципите на изграждане на фразите и онтологията на езиковите явления в именната област.

В книгата се прави концептуален преглед на езиковедските мнения за структурата на именните фрази, отношенията между опора и зависими части, както и за съществителните имена, които взимат аргументи. По-нататък в изложението се дискутират идеите на генеративния лексикон на Джеймс Пустейовски. Чрез т.нар. *qualia* структура и чрез аргументната структура тези идеи се интегрират в апарата на избраната лингвистична теория. Подобна интеграция е особено важна за адекватното анализиране на релационните и отглаголните съществителни имена. Мотивира се схващането, че съществителното е опора на българската именна фраза. Дефинират се два езиково специфични принципа: *Принцип на определеността* и *Принцип на съгласуването*. Представена е типология на именните фрази, в която играят роля следните фактори: *количественост* (броят на елементите във фразата и степента на тяхната вложеност), *съдържание* (влиянието на вида на опората и на зависимите части), *позиционност* (свързана е

със словореда във фразата), и *синтагматични отношения* (координация, субординация или смесеност). На основата на синтактичния корпус са коментирани най-честите типове именни фрази в българския език. Те са разделени и анализирани в следните подтипове: *само опора, опора-комплемент, опора-адюнкт, координационни фрази и смесени фрази*.

Бих искала сърдечно да благодаря на колегите, които ми помогнаха в работата по текста. Задължена съм на ст.н.с. II ст. д-р Кирил Симов за ценните съвети по формалните описания на данните. Благодаря на двете си рецензентки – проф. дфн Руселина Ницолова и доц. д-р Йовка Тишева за професионалните критики и препоръки по изложението. Изказвам благодарност също така на Преслав Након, Милена Славчева, Марина Джонова и Тания Августинова, които отделиха от времето си да прочетат по-ранните версии на работата и да споделят критичните си бележки и предложения преди оформянето на окончателния вариант. Благодаря на колегите си от Катедрата по български език към Факултета по славянски филологии, СУ „Св. Кл. Охридски“ за градивното обсъждане на труда ми. Не на последно място изразявам благодарността си към моя издател Александър Иванов за коректността и професионализма.

Надявам се, че с помощта на всички тях текстът е станал по-четивен, по-богат и по-информативен. Разбира се, пропуските и грешките са единствено моя отговорност.

Февруари 2009

Авторката

УВОД

A grammar without heads is as misguided as a portrait-painting showing everything from shoulders down.

Richard Hudson

В контекста на приоритетните изследвания на глагола в българското и българистичното езикознание *именните фрази* (NP)¹ са разглеждани главно в няколко насоки: общо (като типологическа част от конституентната граматика), от специфична гледна точка (определен тип именни словосъчетания) или откъм някоя тяхна граматична и/или семантична характеристика (определеност, съгласуване, отношение между опора и зависима част). Оказва се обаче, че липсва цялостен поглед към тази привидно хомогенна, но в действителност доста разнородна и сложна за изследване фраза. NP трябва да бъдат разглеждани с оглед на взаимодействието между техните морфологични, синтактични и семантични особености².

Настоящата монография си поставя за цел да опише и анализира NP в рамките на конкретна лингвистична теория — HPSG (Head-driven Phrase Structure Grammar), или на български език — ОФГ (Опорна фразова граматика). Тъй като тази теория е ориентирана към лексикона, използваме и определени идеи на Pustejovsky (1998) за генеративния

---

¹ В работата си приемаме, че термините *словосъчетание*, *група* и *фраза* са синонимни.

² В международен план словосъчетанията с опора съществително име са били и са предмет на усилени емпирични и теоретични проучвания. Ще споменем например проекта *The English Noun Phrase: an empirical study*, проведен в Англия (<http://www.ucl.ac.uk/english-usage/projects/noun-phrase/index.htm>). Също така внимание заслужава проектът NomBank към Нюйоркския университет, чиято цел беше да се опишат съществителните имена, взимащи аргументи (<http://nlp.cs.nyu.edu/meyers/NomBank.html>).

лексикон, който интегрираме в анализите си. За да верифицираме твърденията си, се опираме на средствата на корпусната лингвистика. По-конкретно казано, задачите, които си поставяме, са следните:

1. Представяне на многомерна типология на българските NP с оглед на структурните особености и отношенията *опорна част* – *зависима част* във фразата. Оттук произтичат следните подзадачи:
  - 1.1. Определяне на признаците за класификация на NP и изследване на взаимодействието между тях;
  - 1.2. Определяне на типовете NP според отношението между опора и зависима част в Опорната фразова граматика.
2. Формализиране на универсалните и езиковоспецифичните особености на българските NP от гледна точка на Опорната фразова граматика.
3. Моделиране на основните типове български NP в избраната теория.

За реализиране на задачи 2 и 3 е необходимо отчитане на вътрешните граматични характеристики на NP (съгласуване, прилагане, определеност, квантифицираност) и отношението им както помежду им, така и към поведението на външни за NP опори. Също така се отчитат словоредните особености в NP.

Ограниченията и уточненията, с които се съобразяваме, са следните: обект на изследването са именни словосъчетания с опора съществително име. Това означава, че няма да се разглеждат именни словосъчетания с опора местоимение или субстантивирана част.

Също така ще отбележим, че акцентът на работата е върху създаването на модел на българските именни фрази в конкретна лингвистична теория. Тази стъпка предполага да се обърне повече внимание на консистентността при кодирането и взаимодействието между различните явления в именната област, а не на детайлността при описание на отделните характеристики. По-подробно в този контекст са разгледани именните опори с аргументи, тъй като темата не е разисквана широко в българското езикознание.

При разглеждане на отношенията вътре в именната фраза като отправна точка се отчита типичният словоред и типичното поведение на различните характеристики. Разбира се, осъзнаваме, че в редица случаи граматичността зависи от идиолекта на говорещия или от използвания езиков регистър.

Както вече беше посочено, за да има системност в нашите решения и обяснения, ще използваме апарата на конкретна лингвистична теория. Това е Опорната фразова граматика (ОФГ). Подобно на Лексикално-функционалната граматика (LFG), ОФГ е съвременна формална теория, в която информацията е кодирана предимно в лексикона. Тя позволява лингвистичните явления да бъдат представяни едновременно на различните езикови равнища. В нашия случай ще изследваме една област, каквато са словосъчетанията с опора съществително име, от различни гледни точки, които обаче са представени в тяхната взаимосвързаност: морфологична, синтактична, семантична. ОФГ ще бъде обяснена до степеня, в която тя помага за постигането на нашите цели в монографията³. Доколкото ни е известно, за българския език тази теория е била използвана в една или друга степен в дисертационния труд на Елисавета Балабанова за дистантно разположени конституенти в глаголната фраза — Балабанова (2006) и хабилитационния труд на Цветомира Венкова, посветен на неизразяването на аргументи в глаголната фраза — Venkova (2007). Редица явления от гледна точка на ОФГ са били анализирани и от Тания Августинова в контрастивен славянски контекст — срв. напр. Avgustinova (2007).

Напоследък във всяко модерно лингвистично изследване за верификация се използват средствата и методите на компютърната корпусна лингвистика. Затова в нашата работа ще разчитаме на две неща: *езикови ресурси* и *езикови технологии*. По отношение на езиковите ресурси ще се опираме на корпусен езиков материал, за да валидираме

---

³ Това ограничение се налага от факта, че за разработката на подробна граматика за българския език в рамките на посочената теория се изисква разглеждането и на други езикови явления. Тъй като настоящата монография има за обект на изследване само определен тип словосъчетания, ОФГ теорията ще бъде представена в степен, която да подпомага анализа и изводите ни за тези словосъчетания. По-детайлно ОФГ е представена в Осенова и Симов (2007).

емпиричните си наблюдения и теоретичните си постановки. В това изследване ще бъде използван корпусът от синтактично анотирани български текстове към проекта BulTreeBank⁴, който се състои от 214 хил. думи. В него ще се тестват: честотата на типовете именни фрази, словоредни модели, статистически данни за елементите във фразите и др.

По отношение на езиковите технологии ще използваме системата CLaRK с вградените в нея средства конкорданс, регулярни граматика и статистика⁵. От друга страна, ще бъде приложено знанието от автоматичната обработка на езика, за да се представи една по-детайлна типология на NP. Тук имаме предвид т.нар. частични фрази (chunks), които представят базисните нерекурсивни именни фрази. Също така равнището на т.нар. наименувани същности (named entities), което включва особеностите на собствените имена, абривиатурите, датите, интернет адресите и други подобни.

Не само корпусната лингвистика подпомага със средствата си на обработка и наблюдение теоретичните изследвания. Формалните описания на езика спрямо добре дефинирана езикова теория също допринася за подобряване на средствата на корпусната лингвистика. Така например, описанията на именните фрази в ОФГ за българския език ще имат приложение към създаване на правила за автоматична обработка на такива фрази и за автоматично наследяване на релевантната информация към фразовото ниво. Също така ще може да се анотират корпуси с по-детайлна информация: морфологична, синтактична и семантична. Впоследствие това знание ще се използва за обучение на по-сложни програми за обработка на естествен език.

Поради гореизброените фактори в тази работа решихме да комбинираме формалното описание на българските именни фрази във взаимодействието му с подходящи компютърни средства за проверка и верификация.

Както е известно, една от характеристиките, по които българският език се различава от другите славянски езици, е загубата на падежните отношения при имената. Все още се използват звателни форми при някои съществителни имена, но те също показват тенденция към уеднаквяване с общите номинативни форми. По принцип флективните

---

⁴ www.bultreebank.org

⁵ <http://www.bultreebank.org/clark/index.html>

модификатори се съгласуват по род и число със съществителното, което поясняват. Каноничният словоред⁶ в NP е представен в редица трудове на български езиковеди — Пенчев (1993), Бъркалова (1997), но няма по-сериозно изследване върху възможностите за пермутации между отделните компоненти. Така например се посочва, че квантификаторът предхожда модификаторите (*4 дребни риби*) и детерминаторът предхожда квантификаторите (*тези 5 месеца*), но не са дискутирани случаите, в които е възможно разместване на вътрешни за фразата елементи (срв. *двама мои добри приятели* и *мои двама добри приятели*; *главен неин кредитор* и *неин главен кредитор*; *тези всичките книги* и *всичките тези книги*) или смяна на позицията поради особеностите на компонентите (срв. позицията на числителното спрямо прилагателното в следните примери: *двама големи стола* но: *другите двама от СОТИ*). Част от проблема вероятно се дължи на това, дали е коректно разделянето на вътрешноименните елементи в групи на детерминаторите, квантификаторите и модификаторите според частите на речта, и дали е коректно разпределянето им в тях, преди да се направят генерализациите за вътрешния словоред. Оказва се, че няма едно към едно отношение между частите на речта и посочените функционални групи. Така например, има прилагателни, които заемат позицията на квантификаторите, или квантификатори, които се държат като прилагателни. Вж. по-подробна дискусия във Van Eynde (2006), Петрова (2008). Тъй като изтеглянето на елемент вляво в рамките на NP означава различна област на неговото действие, необходимо е да се предложи механизъм, който да е достатъчно гъвкав, за да предвижда и анализира подобно разместване.

Друга особеност в българските NP е изразяването на категорията детерминация по два начина — морфологичен (чрез определителния / неопределителния / нулевия член) и лексикален (чрез показателните и неопределителните местоимения). Необходимо е да се проследи как се наследява и управлява този тип информация в NP. Още повече, че детерминацията трябва да бъде разглеждана и като характеристика на словосъчетанието с опора съществително име, и като характеристика в изречението — Шамрай (1987), Станков (1993/1994), Лакова

---

⁶ Под каноничен словоред в типологичен план разбираме типичният, базисният словоред за дадена структура в даден език — basic type. Вж. в Croft (2003: 43–45).

(1987), Filip (1997). Интересно е също поведението на кратките форми на притежателните местоимения, които по правило заемат второ място след детерминирания елемент на групата (*силите ми*; *духовните ми сили*; *цялата ми спортна кариера*; *тази им идея*; *млади ми господин Бергман*; *съпругата му Ева*). Изобщо притежателните местоимения във функцията си на модификатори не са дискутирани много в българската лингвистика. Но има опити в тази насока в българистичната литература — Dimitrova-Valchanova and Giusti (1999), Tasseva-Kurkchieva (2005), които водят към идеята, че тези елементи имат свои особености. Интерес представляват и NP с модифициращо наречие или друго съществително, както и тези, които се поясняват от предложни групи и подчинени изречения. Разбира се, съществува типология на NP с оглед на поясняващите ги части, но тази типология е опростена и едноизмерна, т.е. взема предвид само част от типологизиращите признаци, а именно: тип на модификаторите като част на речта или фраза и позиционност (предпоставени или следпоставени са модификаторите спрямо опората).

Проблемите, които възникват при ограничаване на критериите за адекватно типологизиране на NP, са от следния вид: (1) не е ясен механизъм, по който информацията от съставките на NP се проектира на нивото на словосъчетанието, (2) в някои типове NP въпросът за опората не е еднозначен и не е дискутирано как съответното решение повлиява на другите типове NP; (3) няма единно мнение по въпроса съществуват ли аргументи при съществителните и ако съществуват, при кои съществителни; (4) възможността за комбиниране или блокиране между различните модификатори остава неясна. В тази връзка не са дискутирани от структурна гледна точка т.нар. изкуствени многозначности (англ. *spurious ambiguities*) при свързването на различните типове пояснения към опората в NP ([*хубавата жена*] [*от София*] или [*хубавата жена*] [*от София*]]); (5) как натрупването на модификатори към опората се отразява на NP. Следователно, има нужда от предлагане на достатъчно богата и ясна класификация на NP, която да отговаря на действителната им разнообразност и многопосочност.

От една страна, трябва да се изработи механизъм, който да описва и обяснява отношенията опора–зависими части вътре в NP с оглед на проектирането на техните характеристики към нивото на словосъчета-

нието. От друга страна, трябва да се проследи взаимодействието на NP с други части на изречението, най-вече с глаголната опора, чиито аргументи или адюнкти са те. Тук ще обърнем внимание на този въпрос само доколкото той подпомага изясняването каква точно информация трябва да се наследи на нивото на именната фраза. Така например, ако фразата *Негово Величество* наследява само синтактичните характеристики за среден род, единствено число, то няма да може да се обясни съгласуването ѝ с глаголна форма в мъжки род, единствено число: *Негово величество още не се е завърнал от пътешествие*. Но ако тя наследява и семантичните характеристики за лице от мъжки пол, то тогава подобно съгласуване ще бъде съвсем коректно.

Целта на изследването не е дескриптивната изчерпателност, а задаването на общата теоретична и структурна рамка за цялостен анализ на NP и демонстриране идеите на авторката върху най-честите типове NP в българския език.

Текстът е структуриран по следния начин: Увод, 4 глави, Заключение, Списък на използваната литература и Приложение.

В **Увода** се прави въведение в проблематиката на темата и се мотивира изборът ѝ. Поставят се целите и задачите в работата.

Глава I прави концептуален преглед на мненията за именните фрази. Обръща се внимание както на българската и българистичната литература, така и на чуждестранната. Тъй като схващанията и проблемите, свързани с именните фрази, са обемни, ние се концентрираме върху три основни проблема: *особеностите на структурата на именната фраза, опората в именната фраза и аргументите в именната фраза*.

Глава II представя теоретичния подход в изследването. Първо се описват основните положения в лингвистичната теория Опорна фразова граматика (ОФГ). Целта е теорията да се представи в степен, която да подпомогне разбирането на конкретните анализи по-нататък в текста. Описани са релевантните части от йерархията от езикови обекти, както и универсалните принципи. Заинтересованият читател може да се запознае по-подробно с класическата версия на ОФГ в Pollard and Sag (1994). По-нататък са представени идеите на Pustejovsky (1998) за генеративния лексикон. Акцентът е върху схващанията на автора за *qualia структурата* и *аргументната структура*. Третата подчаст е посветена на интегрирането на генеративния лексикон в ОФГ.

Последната, четвърта част описва конкретните решения в рамките на ОФГ, които авторката прилага върху българските именни фрази. Отбелязани са промените, които езиковите особености на нашия език налагат. Дефинирани са два специфични за езика и за именната фраза принципа: *Принцип на определеността* и *Принцип на съгласуването*.

Глава III е изцяло концентрирана върху особеностите на българските именни фрази. Първата подчаст описва критерии за типология на тези фрази. Това са *количественост, съдържание, позиционност* и *синтагматични отношения*. Критериите са разгледани в тяхната взаимосвързаност. Втората подчаст дискутира структурата на именните фрази, като се опира на статистически извадки от *Българския корпус от синтактични описания (VulTreeBank)*.

Глава IV разглежда подробно моделирането на основните типове именни фрази от гледна точка на отношението между опора и зависима част. Типовете са: *само опора, опора-комплемент, опора-адюнкт, координационен тип* и *смесен тип*. Специално внимание е обърнато на фразите от типа *опора-комплемент*, тъй като те не са били обект на задълбочено изследване в българското езикознание.

Заклучението представя основните приноси и резултати от изследването, главните изводи от работата и насоките за бъдещи изследвания.

ГЛАВА I

КОНЦЕПТУАЛЕН ПРЕГЛЕД НА МНЕНИЯТА ЗА ИМЕННИТЕ ФРАЗИ (NP)

В тази част ще бъдат представени концептуално мненията на езиковеди по отношение на различни аспекти в съдържанието и поведението на NP. В първата подчаст акцентът ще бъде върху NP в българския език. Във втората подчаст приоритет ще имат вижданията на чуждестранни лингвисти за именните фрази в други езици от различни езикови семейства (но с акцент върху английския език). С тези виждания трябва да се работи внимателно, особено в случаите, когато се пренасят анализи върху българските NP, подкрепени обаче с данни от друг език. Не може да не бъде отчетена степента на взаимодействие между универсалния и езиковоспецифичния подход. В тази глава се обръща внимание на някои основни дискуссионни моменти, които се отнасят до NP по принцип. Затова и в двете подчасти последователно се разглеждат следните проблеми: *структура на именната фраза, опора в именната фраза и аргументи в именната фраза.*

1. Преглед на българската и българистичната езиковедска литература

Макар че предмет на нашето изследване са именните фрази⁷, трябва да се отбележи, че в българската и българистичната езиковедска литература съществуват редица трудове, посветени на особеностите на съществителните имена. Не могат да бъдат пренебрегнати подобни текстове, тъй като именно особеностите на съществителните имена от лексикална, граматична, функционална и т.н. гледна точка предопределят особеностите и на фразите, в които участват. Основни трудове са споменати в Буров (2004: 43–44). Самата книга на Буров доста

⁷ Неслучайно Бъркалова ги нарича *синтактични съществителни* (1997: 35).

изчерпателно разглежда проблемите при съществителните имена в българския език. Тук обаче ще обърнем внимание на мненията, които се отнасят до фразовите проекции на съществителните, т.е. NP.

1.1. Структура на именните фрази

Структурата на NP е представена в Пенчев (1984; 1993; 1998), Бъркалова (1997). Тези автори следват традициите на Чомски и разглеждат пре- и постпозитивни зависими части на опората. Така например Бъркалова (1997: 78) дава следните прости структури за NP: NN, AN, QuN, NpN, NAdv, NpAdv, NcV, NØV. Левиите и десните разширения са изведени при Пенчев (1993: 50). Леви са: Det (детерминатор), A (синтактично прилагателно), Qu (квантификатор), N (съществително), Adv (наречие). Десни са: N (съществително), PP (предложна фраза), Adv (наречие), Pron-poss (притежателно местоимение), S (изречение). Прави впечатление, че елементите, които могат да заемат както лява, така и дясна позиция, са: N, Adv. Разбира се, тук става дума за типичен словоред спрямо опората, тъй като има и инверсирани структури, при които A и Pron-poss могат да се реализират съответно вдясно (*очи сини* вм. *сини очи*) и вляво от опората (*Взеха ми палтото* вм. *Взеха палтото ми*).

В българистичната литература се наблюдава по-голяма тенденция за разчупване на традиционния анализ на именните фрази. Така например в Tasseva-Kurktchieva (2005) се разглеждат посесивните именни фрази като вид DP (детерминаторна) фраза. Авторката предлага въвеждането на междинна PossP (посесивна) фраза, която обаче се проектира само от притежателна клитика, наречена *синтактичен посесор*. С DP структура работи и Dimitrova-Vulchanova (1998; 2003). Разграничават се например SpecDP и possessor DP. Авторката обаче разглежда възможността цялата посесивна фраза да образува конституент с DP (1998: 352). Тя обръща внимание и на словоредната позиция/топикализацията като фактор за интерпретация на посесивните конструкции в балкански контекст. Освен това авторката работи с функционални категории и нелокално поведение при представяне на именната структура. Тя избира композиционалния подход на интерпретация пред подхода N-movement — вж. Vulchanova-Dimitrova (2003). Композиционалният подход е семантико-синтактичен и предполага постепенното смесване на опори и зависими елементи до по-

лучаването на комплексни категории, напр. комплексен функтор. Но и този подход не успява да обясни напълно поведението на елементите в българската NP. Трудността тук е да се прецени кои два елемента се свързват в по-сложната категория при всяка стъпка. Подобен подход обаче се приближава до нашия стремеж да се опишат механизмите на свързване на елементите в именната фраза при всяка една стъпка до фразовото равнище.

По отношение на езиковоспецифичните характеристики в българския език, каквито са морфологично изразената детерминация и наличието на кратки притежателни клитики, схващанията могат да се обобщят по следния начин. При Пенчев (1984: 75; 1998: 516) определителният член се разглежда като отделна съставка в рамките на NP, която според принципите на X-bar теорията *се съединява с първата категория от тип X под N', като се премества в позиция на нейна сестра*. Както беше споменато по-горе, Vulchanova (2003) предлага анализ, който отново е базиран на X-bar теорията, но обединява лексикалната опора и определителния член в комплексен функтор. По друг начин казано, две X_0 категории правят заедно пак X_0 категория, която е DP.

Позицията на кратката притежателна клитика е в тясна зависимост от определеността. В Пенчев (1998: 567) се казва, че: *Притежателното клитично местоимение се поставя след словоформата, в която е инкорпориран определителният член*. В Dimitrova-Vulchanova (2000: 137) се прави по-пълна генерализация⁸: *the position of the clitic is always linearly adjacent to (the item bearing) the article, or to the demonstrative [...]. Traditionally, these facts have been referred to as Wackernagel effects inside the noun phrase, in that the possessive clitic invariably occurs in second position in the DP⁹*. В Avgustinova (2002) се изреждат три контекста, в които се среща посесивната клитика: *adjacent to the definite article morpheme, i.e. immediately following the articulated word in a definite NP*;

⁸ Преводите на цитатите на друг език ще се дават на български в бележка под линия.

⁹ Клитиката винаги се намира непосредствено или до (елемента, който носи) члена, или до показателно местоимение [...]. Традиционно този факт се нарича 'ефект на Вакернагел' в именната фраза, тъй като посесивната клитика неизменно се среща във втора позиция в рамките на DP.

*following a demonstrative (a rather special case); immediately after a non-articled kinship term in the singular with no attributive (inflected) modifiers preceding it*¹⁰.

И тримата гореизброени автори посочват свързването на посесивната клитика с думата, която е дефинитна. Те обаче акцентират върху различни вариации на дефинитността — морфологичната, лексикалната и/или специалните случаи (напр. *майка ми*).

1.2. Опората в именните фрази

Първият въпрос, който възниква тук, е дали опората е само съществителното, или се приема за опора и друг елемент, като например детерминатор или квантификатор. Интерпретациите се разделят на две в зависимост от това дали се работи само с проекция NP, или се приема и възможността за DP проекция. В момента DP проекцията се застъпва в българистичната литература — напр. Tasseva-Kurktchieva (2005); Dimitrova-Vulchanova (1998; 2003); Dimitrova (unpublished).

Проблем с определянето на опората съществува в NP от типа NN *количество-елемент* (*чаша вода, стадо овце*) и *апозитивните структури* (*река Вит, читалище „Светлина“, злато жена*). Разликата между двата типа фрази Бъркалова (1997: 84) вижда в двата различаващи се механизма: на околичествяване и повторно назоваване. Различните автори приемат съответно първото или второто съществително за опора. Ще представим схващанията и за двата семантични типа структури накратко.

1.2.1. Тип *количество-елемент*

Едното разбиране поддържа тезата, че първият елемент е опора, а вторият е модификатор — Папов (1989: 281). То се опира на факта, че в другите славянски езици вторият елемент е в родителен падеж и следователно е подчинена част. Според алтернативното становище

---

¹⁰ Непосредствено след определителната членна морфема, т.е. веднага следва членуваната дума в дефинитно NP; следва показателно местоимение (това е специален случай); веднага след нечленуван с определителен член термин за роднинско отношение, който е в единствено число и няма предхождащи атрибутивни (изменяеми) модификатори.

вторият елемент е опората, а първият е модификатор — Пенчев (1993: 41–43), Бояджиев и др. (1998: 518–520), Недев (1992: 127–128), Коева (1999: 38–39). То, от своя страна, се опира на критерии като задължителност на опората — Коева, Недев, невъзможност за изваждане на неопорни елементи от номиналната фраза и преместването им пред сказуемото — Пенчев (1993) или трансформация със съгласувано определение — Брезински (2000: 167). Оказва се обаче, че тестът със задължителността е със слаба обяснителна сила поради следния факт: в зависимост от синтактичните условия (напр. при елипса, субстантивация и др.) не само опората, но и подчиненият елемент могат да се употребят самостоятелно. Срв. напр. *Високият влезе* вм. *Високият човек влезе* или *Групата влезе* и *Студентите влязоха* вм. *Групата студенти влезе/влязоха*. По-внимателна позиция заема Бъркалова, която твърди, че приема „на доверие“ традиционната концепция за второто съществително като опора (1997: 56), но че въпросът е спорен. По-нататък в книгата си авторката нарича първото съществително *субстантивен квантификатор* (1997: 85). В Dimitrova-Vulchanova (2003: 110) се приема, че първият елемент е опората.

Аргументът с изваждането и преместването на опорен елемент от фраза NN също не е достатъчен, тъй като изваждането (extraction) зависи от семантиката на глагола, от синтактичното обкръжение (фокусиращи елементи), вида на NN фразата и не е съвсем блокирано при неопорните елементи. Срв. примера в Пенчев (1993: 42): *Купих само една връзка магданоз*, където се предлага трансформация с изваждане на опората пред глагола *Магданоз купих само една връзка*. Но се оказва, че има ограничения. Изречението без числителното *една* не позволява подобна трансформация: *Купих връзка магданоз*, но **Магданоз купих връзка*. Има условия, при които и неопорният елемент може да се извади пред глагола, т.е. да се топиализира. Така изречението *Изядох цели две чинии спагети* става *Цели две чинии изядох спагети*. Подобно е с примера *Изпих две чаши вода*. От една страна, се топиализира квантифициращото съществително *Две чаши изпих вода*, а от друга — опорното според застъпниците на това становище — *Вода изпих (цели) две чаши*.

Третото становище разделя групата на две подгрупи. Първата, която е с количествена семантика, включва съчетания като *литър мляко*. Там първият елемент е модификатор. Втората включва съче-

тания, за които се смята, че са без количествена семантика — *стръкче босилек, топки сняг*. При тях първият елемент е опората — вж. Брезински (2000: 166-167), ГСБКЕ (1983: 168). Според нас е по-коректно и тези структури да се включат към квантифициращите от типа *литър мляко*, но с по-детайлна вътрешна класификация.

1.2.2. Тип *апозиция*

По отношение на втория тип конструкции има също не по-малко различаващи се мнения. Подробно представяне на разнопосочните решения има в Алмалех (1993: 52). Но ние ще представим някои основни гледища за пълнота. В ГСБКЕ (1983: 181–182) зависимите части (приложения) са названия на роднински отношения и професионални титли като *леля, баба, професор*; географски определители като *село, връх, река*. Тук се включват и имената на организации, институции, вестници и подобни: *списание „Българска реч“*. Т.е. приложение е името *Българска реч*. Същата идея има и в Бъркалова (1997: 54). Във фразите от типа *река Марица, отец Ередия* собственото име е опора, докато в *хотел „Марица“* и *кино „Одеон“* съответно собственото име е зависимата част. Според нас обаче са непоследователни твърденията, според които излиза, че името *„Марица“* стеснява понятието *хотел*, докато името *Вихрен* не стеснява понятието *връх*, а обратното. Критерият с поставянето на кавички е чисто графичен и не играе роля в синтактичните отношения между съставките. Тези отношения според нас са едни и същи — между определител и названието му. При Пенчев (1993: 46) названията от тип *дядо* и от тип *читалище* се разглеждат като приложения, което посочва един по-унифициран подход. В Пенчев (1998: 523) обаче авторът се връща към традиционното разбиране за типа *читалище* като опора в опозиция на типа *дядо* като второстепенна част. Използвайки като аргумент позиционния критерий, Алмалех (1993: 63) смята, че в структурите от *съществително нарицателно + съществително собствено име* опората е съществителното собствено име. Ние обаче подкрепяме мнението на Dimitrova-Vulchanova (2003: 110), според която опората е съществителното нарицателно. Аргументите ни са дискутирани по-подробно в Глава IV.

1.3. Аргументи в именните фрази

В българската лингвистична литература идеята за аргументи при опорни съществителни имена не е много популярна. Традиционно се смята, че поясненията в една именна фраза са модификатори, т.е. определения. Така е във всички по-известни български граматики¹¹. В Бояджиев и др. (1998: 525–527) отглаголните съществителни и посесивните именни конструкции се маркират като кандидати за опори, които изискват аргументи, но се заключава следното: *Тук не приемаме, че в NP може да има подложна позиция към отглаголното съществително, както не приемаме, че има допълнения или обстоятелствени пояснения* (стр. 527). Според нас обаче второстепенен остава въпросът дали аргументите в NP ще носят имената на приглаголните разширения, или не. Това не променя факта, че са аргументи. Основният проблем тук не е само придържането към традицията, но и липсата на експлицитно разграничаване между аргументна структура и синтактична реализация, както и представянето на връзката между двете¹². По принцип аргументите могат да се изразят както чрез подлога, преките и непреките допълнения, така и чрез обстоятелственото пояснение. Подобна е ситуацията при адюнктите. Но аргументите на имена могат да се изразят и чрез определения (по-подробно вж. в следващите глави).

Приписването на семантични роли от отглаголни съществителни е представено в Ницолова (1996; 2005). Авторката използва апарата на Граматиката на ролята и референцията. Тя подчертава, че: *Семантичната структура на конструкциите с отглаголни съществителни е същата, както в изреченията със съответните вербални предикати, но синтактичната им структура, начинът на надежната им маркировка са много по-различни* (2005: 73). Разгледани са случаите, при които в зависимост от семантиката на съществителното и броя на аргументите *синтактична ос* може да бъде експериментът (чуването на болния се подобри), акторът (рецитацията на

---

¹¹ Всъщност това е едната възможна алтернатива за анализ и в световната лингвистика.

¹² Такъв въпрос е разискван в българската литература, но за глагола — Коева (2005: 25–42).

артиста) и други роли. Под *синтактична ос* се разбира привилегирован аргумент, който стои непосредствено до опората и е структурно задължителен елемент. Много важно е наблюдението, че аргументите зависят не само от своята опора, но и имат отношения помежду си, което блокира или изисква появата на един или друг аргумент (**построяването от работниците и построяването на сградата от работниците*). Също така се посочва фактът, че докато при деятелните глаголи изборът на ос следва йерархията *актор-повлиян-други*, при отглаголните съществителни е обратното — *повлиян-актор*. Това сближава отглаголните съществителни със страдателните конструкции.

Tasseva-Kurkchieva (2005) смята, че на посесивните конструкции се приписват семантични роли (*агенси, тема, посесор*). Според авторката това зависи от типа съществително. За целта тя се позовава на типологията на Davies and Dubinsky (2003), където съществителните имена се подразделят на комплексни съществителни за събития, резултативни и конкретни съществителни. В тази типология единствено комплексните съществителни за събития имат истинска аргументна структура (напр. *изпитване*). Резултативите имат участници, които обаче не са аргументи (напр. *победа*). А конкретните съществителни изобщо нямат участници (напр. *куче*). Според авторката резултативните съществителни имат семантични релации, а не роли (стр. 16). Тук за нас ценна е дискусията за отношението (*синтактичен*) аргумент — (*семантичен*) участник в ситуацията. Трябва да обърнем внимание, че в нашия анализ ще използваме *комплемент* вместо синтактичен аргумент и *аргумент* вместо семантичен участник. Ние също подкрепяме идеята за обособяване на списък с участници, но там включваме и адюнктите. Също така авторката говори за наличието на *тема-релации* при съществителните, а не за *тема-роли*, които са ограничени. Следователно, имайки предвид дискусияния въпрос за наличието на аргументи към именни опори, насочването ни към идеите на лексикалната семантика (чрез апарата на генеративния лексикон) се оказва правилна посока. Още повече, че в цитираната типология е направено разграничение между четенето на конкретното съществително *книга* като физически и информационен обект. При информационното четене това съществително минава в групата на резултативните съществителни. Изводите на авторката за поведението на посесивните конструкции са следните:

когато посесивната релация е изразена чрез адекватно притежателно местоимение и предложна фраза, дистрибуцията на семантичните роли е свободна (агенс, тема, посесор); когато посесивната релация е изразена (и) чрез посесивна клитика, то тогава се изисква втора позиция и детерминативен контекст. Клитиката е само с роля посесор, когато е сред други изразители на релацията. Когато е сама, тя може да изразява и агентивност. Тук е пропуснат само моментът с удвояващата функция на клитиката — *идването му на Иван*. Тогава тя, разбира се, дублира ролята на фразовия изразител на релацията. В случая с горния пример тази релация е агентивна.

Прилагайки тестове с изнасяне на *на-предложна фраза* пред името и удвояване на посесивния израз с клитика, Dimitrova-Vulchanova (1998: 353) заключава, че номинализацията няма роля *посесор*. Т.е. тази роля е присъща само на съществителните, денотиращи обекти. По-късно авторката обобщава, че носителите на ролята *посесор* не са истински аргументи. Според нас от това твърдение има изключения, тъй като при някои интерпретации може да има конкуренция между посесорната и някоя друга роля. Т.е. наличието или липсата на роля *посесор* е по-скоро с градуален характер. Има я 100% при денотиращите съществителни и почти липсва при номинализацията, но понякога може да се появи като конкурентно четене при част от тях. Напр. фразата *моят изпит* не може да има посесивно значение (**Аз притежавам изпит*), но *моята песен* допуска и интерпретацията *Аз притежавам песен*.

Dimitrova-Vulchanova (2000) е съгласна с идеите на Grimshaw (1990), че комплексните отглаголни предикати могат да вземат аргументи, но добавя и релационните съществителни подобно на Barker and Dowty (1993). Ние също подкрепяме по-разширен състав на съществителните, вземащи аргументи, макар че по този начин генерализациите на лексикалните елементи стават по-трудни.

Въпреки противоречивите мнения и непълнотата на знанието за аргументната структура като цяло, както и за ролята ѝ при именните фрази, в частност, поставеният проблем е важен за българската лингвистика поне в следните два аспекта.

Първо, поради развитата глаголна система в нашия език, приоритет е даван на изследванията за поведението на глагола като синтактично и

семантично ядро. Малко по-встрани остават проучванията за селективната сила на съществителните. Това се дължи може би на факта, че все още няма цялостно изследване за семантичните характеристики на тази част на речта (в тази посока обаче е трудът на Буров (2004)).

Второ, както вече казахме, традицията в българския синтаксис следва разглеждането на разширенията в именната фраза само и единствено като модификатори, но не и като аргументи. Разбира се, вече има изследвания и по посока на идеята за аргументите в NP — те бяха споменати.

2. Преглед на чуждестранната езиковедска литература

2.1. Структура на именните фрази

Основните алтернативи при представяне на структурата на NP са наличието или съответно липсата на проекции като DP (Determiner phrase), NumP (Numeral phrase), PossP (Possessor phrase) и др. Разбира се, подобни разширения са в зависимост от гледната точка за опората във фразата и от гледна точка на използваната теория. Обобщеното и опростено правило за съставките в именната фраза има следния вид:

$$NP \rightarrow (\text{Det}) (A^*) N (N/PP^*/S)$$

Тук **Det** обобщава групите на детерминаторите и квантификаторите. **A** обобщава синтактичните прилагателни, т.е. всички части на речта, които се изменят като прилагателните (напр. причастия, местоимения, числителни). **N** обозначава опорното съществително или съответно зависимото. **PP** маркира предложна група, а **S** — подчинено изречение. Скобите означават факултативност, звездичката — итеративност, а наклонената черта — алтернатива.

Друг фактор в структурата на NP е словоредът на зависимите елементи спрямо опората. Разглеждат се позициите на детерминатори и квантификатори или се работи с частите на речта — Van Eynde (2006). Понякога се въвежда идеята за комплексен функтор, каквито са спецификаторите от типа *more than* (повече от), *as much as* (доколкото) и др. — Pollard and Sag (1994). За да се тества степента на споеност между елементите на фразата, се прилага идеята за извличане на елементи от нея. Така например в английския език действа правилото на Ross (1967), според което леви елементи в дървото не могат да се

извличат. За сръбския обаче това правило не е в сила — Zlatic (1997). Българският език в това отношение се държи като английския език (Срв. **Коя прочете книга?*)¹³.

Следващ фактор, който влияе на структурата на именната фраза, е начинът на осъществяване на проекциите. Срепчат се, от една страна, ляво или дясно йерархично проектиране, а от друга страна, т.нар. *равни* структури (flat structure). В първия случай много често се работи с X-bar (или още X') теорията, при която има междинни проекции между лексикалната опора и максималната именна фраза. Промяната на нивото се свързва със задължителността/незадължителността на някоя категория. Например в английския език се смята, че фразата *good man* е N'. Такава е и *very good man*. Но фразата с прибавен определителен член *the very good man* става NP или DP. При равните структури в глаголната област се губи разликата между подлога като външен за предиката аргумент и комплементите (преки и косвени) като външни за предиката аргументи. Всички аргументи се реализират на едно равнище. Понякога в *равните* структури се включват и адюнкти. Подобни анализи са прилагани най-вече за немския език.

Важен е въпросът и за приоритетизирането на една или друга зависима част при проекцията на фраза. Напр. в структурата A N PP проблем е дали се взема първо лявата, или дясната зависима част. За момента този проблем често се смята за изкуствена многозначност¹⁴. Според нас има структури, при които няма значение кое свързване ще предхожда другото, но има и такива, при които това ще е важно. Напр. при отглаголните съществителни може да се мисли за определена подредба. Срв. *новото потъване в беднотията*. Според глаголното съответствие на именната фраза към именната опора *потъване*

¹³ Процеси на извличане в именната фраза за българския език са дискутирани много накратко в Пенчев (1993: 42–43) с оглед на определяне на опората във фрази от структурния тип NN. По отношение на посочения от нас пример трябва да се има предвид следната възможност за граматична конструкция: *Коя прочете от книгите?* Т.е. при експлицитно задаване на множеството от обекти извличането става приемливо. Според нас това е така, защото се извлича цяла именна фраза, в която опората е елиптирана: *Коя [книга] прочете от книгите?*

¹⁴ В Пенчев (1993: 24) е направен опит да се обвърже подобна подредба при свързването с наличието или липсата на квантификатори. Затова авторът първо свързва предложната група към опората, а след това — формата *един*: [*един* [сок от малини]].

първо би се свързала предложната фраза *в беднотията* като аргумент, а после — модификаторът като адюнкт. Т.е. *потъвам в беднотията отново*.

Трябва да отбележим и факта, че една от тенденциите при дискутиране на структурата на именната фраза е стремежът да се намерят прилики и сходно моделиране с изреченията — Abney (1987); Sag, Wasow and Bender (2003). Този стремеж се оказва в основата на DP хипотезата и на въвеждането на граматичната роля спецификатор (specifier).

2.2. Опората в именните фрази

Един от основните проблеми в NP е определянето на опората. Ще се занимаем по-подробно с този въпрос, тъй като в ОФГ опората играе основна роля¹⁵. Според нас, както става ясно и по-нататък в тази част, е трудно да се съвместят разнообразни критерии в едно единствено понятие за опора. Затова и идеята на ОФГ за синтактична и семантична опора е елегантно решение в тази сложна ситуация¹⁶.

Подходите към опората са различни: от типологическа гледна точка или от гледна точка на определена теория; спрямо един език или спрямо повече езици.

Мненията принципно се разделят на няколко основни групи: (а) опората винаги е съществителното име, т.е. проекцията е именна фраза (NP), (б) опората отново е съществителното име, но съответно има случаи, при които опората може да бъде детерминаторът, т.е. понятието за опора зависи от типа на структурата на фразата и (в) проекцията е детерминаторна фраза (DP). Трябва да се има предвид, че трудностите идват поне от две страни според това: 1. как се дефинира опората и 2. как се интерпретират съставките в NP.

Ето защо, определянето на опората в именната фраза е свързано, от една страна, с поведението на т.нар. квантификатори и детерминатори, а от друга, с групите от две съществителни, при които е проблематично да се определи кое съществително е опората. Така възникват

¹⁵ Според Hudson (1993: 269) единствената независима теория, която признава опората за основна категория, е ОФГ.

¹⁶ Разбира се, в лингвистиката съществува разделението на функционална и лексикална опора. Функционална опора е например определителният член, а лексикална опора е пълнозначна част на речта като съществителното име.

следните основни хипотези: 1. опората е името, 2. опората е квантификаторът/детерминаторът, 3. опората е някое от двете съществителни (само за фразите NP NP) и 4. има две опори — основна и подпомагаща — Radford (1993). Хипотези 2 и 4 довеждат до проекцията на т.нар. DP (determinator phrase) фраза. Тази идея, както беше споменато, е въведена от Abney (1987) и ние няма да се придържаме към нея в настоящата работа.

Едно от най-известните множества от критерии за определяне на опората е на Zwicky (1985)¹⁷. Това множество е следното: 1. кой е семантичният аргумент, т.е. значението на кой конституент играе ролята на аргумент за даден функтор. 2. кой е субкатегоризаторът, т.е. кой елемент избира синтактично сестра си. 3. кой е морфосинтактичният локус, т.е. носителят на флексия, която маркира синтактичната връзка с другите конституенти. 4. кой е управителят, т.е. избиращият морфологичната форма на сестрите си. 5. кой елемент е контролър на съгласуването, т.е. елементът, с който всички други елементи се съгласуват. 6. кой е дистрибутивният еквивалент, т.е. чиято дистрибуция е идентична на дистрибуцията на цял елемент. 7. кой е задължителният конституент, т.е. чието премахване налага прекатегоризирането на цялата фраза. 8. коя е опората в депендентната¹⁸ граматика, т.е. от която зависят депендентите при един депендентен анализ.

Но дори и този набор от критерии не се интерпретира еднозначно от езиковедите. Известен е и коментарът на Hudson (1987), който по много от критериите опонира на Zwicky. Докато критериите на Zwicky водят до определяне на съществителното за опора, то тези на Hudson извеждат детерминатора като опора. Разбира се, и двамата прилагат тестовете върху английския език. По-късно Zwicky (1993: 293) осъзнава, че терминът опора (head) не е хомогенен и чрез него се обозначават поне три неща: *семантичен функтор*, *база* и *опора*. Последното понятие се съотнася с дефиницията в т.нар. Генерализирана фразова граматика (GPSG), която е предходник на HPSG (ОФГ). Смята се, че

---

¹⁷ Всички цитирания за опората тук са по книгата на Corbett et. al (1993).

¹⁸ Депендентната граматика е граматика на зависимостите между думите. Тя се смята за алтернатива на конституентната граматика, която е граматика на отношенията между фразите. В работата си ще използваме термините *зависима част* и *депендент* като синоними.

опората отразява съгласуването, управляващите морфологични характеристики с оглед на външните за конструкцията елементи. Неслучайно основен принцип в ОФГ е т.нар. *Принцип на опората* (Head Feature Principle), който гласи: Стойността на атрибута **HEAD** на една фраза с опора (*headed-phrase*) съвпада със стойността на атрибута **HEAD** на опората (**HD-DTR**). С други думи, фразата наследява основната лингвистична информация от своята опорна дъщеря. Corbett (1993: 11–35) например прилага тестовете на Zwicky и Hudson към именните фрази с числително име в руския език и достига до извода, че опорността е градуално понятие и че прилагането на двата списъка с критерии не дава еднозначни резултати във всички именни фрази. Някои автори отбелязват, че в именните фрази с числително име връзката на числителното към съществителното не е управление, а съгласуване — Payne (1993: 137–138).

Van Valin and La Polla (1997: 68) предпочитат семантичния поглед към понятието *опора*. Според тях опората на една фраза е функция на нейната семантика. Следователно NP има за опора номинално ядро (nucleus).

От типологическа гледна точка в световната лингвистика се прави опит езиците да се разделят на такива с преобладаваща опора в първа (head-first) или последна (head-last) позиция. Също на такива, при които маркирана е опората (head-marking) или зависимата част (dependent-marking). Според нас, пак от типологическа гледна точка, това е въпрос повече на конструкция. Наблюденията ни водят до хипотезата, че именните фрази в българския език се разделят според вида на зависимите части — те са с преобладаваща опора в първа позиция, когато се поясняват от друга именна група, предложна група или подчинено изречение; но са с опора в последна позиция, когато зависимите части са синтактични прилагателни. Граматичната маркираност е разделена между опората и зависимите части. Това се предполага от поведението на маркерите за детерминация и от тестовете на съгласуване на подложни именни групи със сказуемото.

2.3. Аргументи в именните фрази

В лингвистичната литература глаголът се приема като прототипен предикат, който избира своите аргументи, или още участниците в

събитието. Също така, при определени условия той им приписва семантични роли. Оказва се обаче, че не само глаголят може да има свои аргументи. Такива могат да имат предлозите, имената и наречията. Въпросът за аргументите при съществителните имена все още не е решен теоретично в лингвистиката. Това се дължи на няколко причини, някои от които са общолингвистични, а други се отнасят до съществителните имена като опори:

- проблематичното класифициране на зависимите части на аргументи и адюнкти по принцип;
- различните разбирания за понятията валентност, аргументна структура, субкатегоризация, както и на отношенията между тях. В някои теоретични рамки тези термини са по-скоро синоними, но в други им се приписва различителна сила;
- недоизяснените механизми на свързване между отглаголните съществителни (разглеждани като номинализации на действия и състояния) или други акционни съществителни с глагола. Не винаги наследяването на аргументи е пропорционално, а също така се наблюдава потискане на някои аргументи, както и редукция на други;
- недостатъчната генерализация на семантичната структура на имената (релационни, количествени и под.)

Различните теории за аргументната структура на имената предлагат следните възможности: имената нямат валентност — Mackenzie (1997); валентност имат само номинализираните предикати — Grimshaw (1990); валентност имат имената, участващи в т.нар. подпомагащи глаголни конструкции (support-verb-constructions) — Gross (1986); имената имат валентност, която им е иманентна, а не привнесена категория — Teubert (2003). В обобщение може да се каже, че авторите, които приемат наличието на аргументи при именни опори, нямат единно мнение относно типовете именни фрази-опори. Така например Grimshaw (1990) смята, че това са само девербалните съществителни, изразяващи комплексни събития, докато Baker and Dowty (1993) включват и релационните. В проекта NomBank — Meyers et. al (2004) — се декларират 16 групи съществителни, които взимат аргументи. Сред тях са партитивните и релационните. Според нас в толкова

много групи не е ясен признакът за разделение. Във Van Valin and La Polla (1997: 53) се дискутира разликата и приликата между изреченията и именните фрази. Разликата според авторите е, че изреченията изразяват предикация, докато именните фрази осъществяват референция. Приликата е, че и при двете може да има аргументи. Като пример за именни опори, които взимат аргументи, са дадени релационните съществителни.

Ние също смятаме, че за разлика от глаголите, не всички съществителни имат добре изразена аргументна структура, но подкрепяме вижданията, според които повече NP могат да имат такава, т.е. не само номинализацията на събития. Освен това, може би един недостатък при анализите е, че глаголната аргументна структура се пренася директно към именната, без да се отчита фактът, че при различна лексикална опора би имало и специфика. В това отношение смятаме, че именните фрази също си имат своята реализация на аргументна структура, но тя включва много повече от девербалното наследяване. И понеже тази структура не е добре проучена и следва механично параметрите на глаголната, проблемите започват там, където свършва връзката на имената с глаголите.

Неслучайно отглаголните и акционните съществителни са най-дискутираните именни фрази по отношение на субкатегоризацията. Всъщност, повечето лингвисти признават, че има *съотносимост* между разширенията на глаголните и номинализираните опори, но не съществува единна позиция относно назоваването на граматичната функция. Някои например смятат, че всички разширения в именната номинализирана фраза са адюнкти или спецификатори, а словообразователната единност с производния глагол се осъществява на нивото на семантичните роли — Butt et. al (1999: 45–46). В Grimshaw (1990: 47) се отбелязва, че съществителните не се държат хомогенно и че според употребата си показват многозначност по отношение на изискването на аргументи. Един от тестовете, които авторката прилага, за да открие аргументна структура в съществителното, е наличието на агентивен посесор (стр. 51). В този случай се налага интерпретацията на съществителното като комплексно събитие. Grimshaw (1990) разграничава синтактичните аргументи от участниците в ситуацията. Първите имат значение за граматичната връзка с предиката, докато

вторите са на друго ниво. Тя вижда разликата между глаголите и съществителните, които взимат аргументи, в това, че съществителните никога не взимат изреченски аргументи¹⁹. Стига се до въпроса как се представят участниците и неизбежно се коментират възможностите на лексикалната семантика. Следвайки идеите на Grimshaw (1990) за съществителните, които взимат аргументи, Zlatic (1997) доказва, че критериите, валидни за английския език при диференцирането на номинализации за комплексни и резултатни събития, са валидни и за сръбския език. Тя е съгласна с извода на редица лингвисти, че *номинализацията наследяват аргументната структура, а не субкатегоризационната рамка от глаголите*. Това означава, че основните участници в ситуацията принципно не се променят, но се променя начинът на синтактичното им свързване към номинализираната опора. Според нас този извод е много важен за адекватното анализиране на отглаголните съществителни.

Има редица изследвания за поведението на посесивните конструкции в различните езици. В Partee and Borschev (2002) е направено обобщение на подходите: (1) посесивите са само аргументи на имената, (2) посесивите са само модификатори, (3) посесивите могат да бъдат аргументи или модификатори в зависимост от типа на посесива, опората и езика. Чрез семантичен анализ и в типологически контекст авторите показват, че за някои езици тези конструкции са само аргументи (напр. за руския), докато за други (напр. английския) е подходящ смесеният анализ. В това отношение отново българският език се оказва по-близо до английския. Авторите обаче не разглеждат номинализацията, а само обикновените и релационните съществителни.

---

¹⁹ Van Valin and La Polla (1997: 54) са на противоположното мнение. Те смятат, че има съществителни, които вземат изреченски аргументи. Ето техния пример на английски: *Fred's belief that pollution isn't a problem.* (на бълг. *Вярата на Фред, че замърсяването не е проблем*).

ГЛАВА II ПРЕДСТАВЯНЕ НА ТЕОРЕТИЧНИЯ ПОДХОД

В тази глава от теоретична гледна точка се описват общите положения в ОФГ — Pollard and Sag (1994) и основните идеи на генеративния лексикон — Pustejovsky (1998). Тъй като за целите на работата си интегрираме генеративния лексикон в ОФГ, тук се коментира и взаимодействието между тях. В последната подчаст са представени теоретичните ни решения в ОФГ по отношение на именните фрази. Това са типовете фрази, основани на опората и нейните депенденти, начините на кодиране на синтактичната и семантичната информация, езиковоспецифичните принципи.

1. Основни положения в Опорната фразова граматика (ОФГ)

Според нас ОФГ е подходяща теория за описание на езиковата действителност поради следните причини:

- зад нея стои ясен математически формализъм, който не позволява да се допускат частични или неконсистентни анализи;
- представя езиковите обекти в тяхната взаимосвързаност и модуларност: кодиране на всички езикови нива, кодиране едновременно на депendentната и конституентната структура на фразата;
- вече е достатъчно разработена и за други езици освен английския, което я прави подходяща универсална рамка за изследване на конкретен естествен език.

В основата на ОФГ стои разбирането, че езикът е система от *обекти*, които са интерпретация на граматиката на даден език. Основният тип езикови обекти са *знаците* (*sign*). Знакът е общата съвкупност от фонологичния, синтактико-семантичния и прагматичния компо-

нент, които изграждат думите или изказванията в естествения език. Най-общо се разглеждат два вида знаци: *лексикални* (*word*) и *фразови* (*phrase*). *Грамматиката* на конкретен език (например българския) в рамките на ОФГ се състои от три основни елемента: *йерархия на типовете* на езиковите обекти, *лексикон* и *принципи*. *Йерархията на типовете* е основана на отношението *тип-подтип* и определя *онтологията* на езиковите обекти в действителността. В тази онтология обаче се дефинират не само видовете обекти за лингвистично изследване, но и техните *характеристики* (или *атрибути*).

Самите характеристики се наследяват по линията на отношението *тип-подтип*, т.е. характеристиките на даден тип се наследяват от всички негови подтипове, като подтиповете могат да имат и допълнителни характеристики.

Структурирането на лингвистичната информация вътре в знака става чрез т. нар. *атрибутно-стойностни двойки*, т.е. на принципа *характеристика* и нейната *стойност* (или още *атрибут* и неговата *стойност*). Например характеристиката *лице* (**PERSON**) може да има три стойности – *първо*, *второ* или *трето лице* (**PERSON: first, second, third**). Тези атрибутно-стойностни двойки могат да бъдат с различна степен на сложност и да се включват една в друга. Характеристиките, които се отнасят за един и същи лингвистичен обект, се групират заедно в атрибутно-стойностна матрица. Допълнително всяка такава матрица се свързва с *тип* (наричан още *вид*). На фигура (1) е представена обобщена матрица от типа *характеристика-стойност*. По този начин в ОФГ се представя лингвистичната информация²⁰.

$$(1) \quad \left[\begin{array}{l} \text{тип} \\ \text{ХАРАКТЕРИСТИКА1 стойност1} \\ \text{ХАРАКТЕРИСТИКА2 стойност2} \\ \text{ХАРАКТЕРИСТИКА3 стойност3} \end{array} \right]$$

²⁰ Трябва да се отбележи, че в тези структури често се представя само необходимата в момента информация. Тази, която не ни интересува на дадения етап или се разбира, не се представя експлицитно, но винаги при нужда може да се разгърне. Подобна стратегия се прилага с цел да се избегне претрупването с редундантна информация и по този начин да се улесни разбирането на конкретния проблем.

Ще дадем пример с подтиповете на основния вид езиков обект, който е *знак (sign)*²¹:

- (2) *sign*
PHON: *phonlist*
SYNSEM: *synsem*
phrase
DTRS: *con-struct*
word
ARG-ST: *list(synsem)*

Всеки знак се състои от поне две характеристики: фонологична (**PHON**) и синтактико-семантична (**SYNSEM**). **PHON** кодира фонологията на дадения знак, а **SYNSEM** е сложна структура от обекти и техни характеристики, включваща синтактичните, семантичните и прагматичните особености на знака. Тях ще представим малко по-нататък. Споменатите две характеристики имат свои ограничения и се наследяват от подтиповете на *sign: phrase* и *word*. Но на фигура (2) наследените характеристики не са експлицирани. Обозначени са само специфичните за подтипа. За фразата (*phrase*) това е атрибутът **DTRS** (дъщери), а за думата (*word*) е **ARG-ST** (аргументна структура).

Нека видим и опростеното представяне на синтактико-семантичните характеристики. Всъщност **SYNSEM** кодира както локалните (*local*), така и нелокалните (*nonlocal*) явления. В нашата работа обаче основно ще се занимаваме с локалните:

- (3) *local*
CATEGORY: *category*
CONTENT: *content*
CONTEXT: *context*

В **CATEGORY** (*категория*, съкратено: **CAT**) се кодира синтактичната информация за типа *знак*, в **CONTENT** (*съдържание*, съкратено: **CONT**) — семантичната информация и в **CONTEXT** (*контекст*, съкратено: **CONX**) — прагматичната.

Лексиконът кодира основната информация на лексикалните елементи в езика. Тази информация определя синтактичната, семантичната и прагматичната натовареност на лексикалната единица, както

---

²¹ По-цялостната йерархия на дискутираните тук обекти е дадена в Приложението.

и съчетаемостта ѝ с други единици в езиковата структура. *Принципите* на граматиката функционират като допълнителни ограничения върху езиковите обекти, които са допустими (възможни) според *йерархията на типовете и лексикона*. Именно поради факта, че принципите **ограничават** броя и типа на възможните конструкции, а не ги предписват, ОФГ се разглежда като *граматика на ограниченията*. Тъй като общият вид на ограниченията позволява езиковоспецифичните особености да се представят до голяма степен в лексикона, ОФГ се нарича още и *лексикализирана граматика*. Основен механизъм в ОФГ е *съвместяването на характеристики* (structure-sharing). Това се получава, когато две (или повече характеристики) имат една и съща стойност. Например морфосинтактичните характеристики на прилагателното и съществителното във фразата *добър човек* са идентични:

добър [1] [GENDER *m*, NUMBER *sg*] *човек* [1]

Тук индексът [1] замества спецификацията за мъжки род, единствено число и показва, че характеристиките род и число имат едни и същи стойности за прилагателното и за съществителното.

В рамките на *категорията* (CAT) има две важни характеристики: *част на речта* (HEAD)²² и *валентност* (VAL в м. valency). Характеристиката **HEAD** играе ролята на обобщена част на речта и определя основните граматични особености на знака. Тъй като тази характеристика е дефинирана както за лексикалните знаци, така и за фразовите, то не само думите, но и фразите принадлежат на дадена обобщена част на речта. Характеристиката *валентност* (VAL) определя реализираните в конкретното изказване зависими елементи (комплементи (COMPS) и подлог (SUBJ)) на дадения знак. Потенциалните зависими елементи се представят само в лексикона, т.е. дефинирани са само за лексикалните знаци чрез характеристиката *аргументна структура* (ARG-ST в м. argument structure). В аргументната структура се записват

---

²² Трябва да се има предвид, че **HEAD** предполага и съвкупността от характеристики на дадената част на речта. В зависимост от словоформата тези характеристики могат да променят стойностите си. Например глаголът има характеристика **AUX** (спомогателност). За глагола *съм* тази характеристика ще има положителна стойност, а за глагола *идвам* — отрицателна. Глаголът има и характеристиката **VFORM**. В нея се задава конкретната глаголна форма: лична, безлична, причастна и др.

всички аргументи на дадения лексикален знак, включително и подлогът, който традиционно се смята за външен аргумент. В същото време *аргументната структура* се съпоставя на характеристиката *валентност* посредством различни принципи. Така се реализират различните валентности на един и същи лексикален знак в конкретната ситуация. Тук трябва да отбележим, че се придържаме към становището, според което прономиналните клитики се реализират на лексикално ниво, т.е. в рамките на лексикален, а не фразов знак. Причините в подкрепа на подобен анализ са следните: решава се проблемът със запълването на една синтактична позиция от два езикови елемента. Напр. в конструкцията *казах му на Петър* непрякото допълнение се изразява с клитично дателно местоимение и предложна фраза; клитиката е дума без свое ударение и затова се прикрепва интонационно към дума в определена словоредна позиция, създавайки често прозодичен, а не синтактичен комплекс. Вж. модела в Осенова и Симов (2007: 50), където се въвежда списък на клитиките. Оттам се копира съответната информация в аргументния списък. По-особен е случаят с притежателните клитики, които могат да изпълняват аргументна или адюнктна роля. Когато са адюнкти, те ще носят същата информация като съответстващата им пълна форма, но ще бъдат маркирани като думи от клитичен тип.

Фразовите знаци притежават една допълнителна характеристика — *фразова структура* (DTRS вм. daughters). Тя дефинира синтактичните съставки на фразата (тези съставки се наричат още и *дъщери*). Стойността на характеристиката DTRS определя нейния вид. На най-високо ниво се различават два вида фрази: *опорни фрази* (headed phrases) и *неопорни фрази* (non-headed phrases). Неопорните фрази представляват различните видове координация. От опорните фрази ще споменем фразите от типа: *опора-комплемент*, представящи отношението между опората (опорната дъщеря) и нейните комплементи (комплементни дъщери). Напр. в израза *чета книга* глаголът *чета* е опора, а съществителното *книга* — комплемент; *опора-адюнкт*, представляващи отношението между опората и един неин адюнкт (адюнктна дъщеря). Напр. в изразите *нея високо* и *приключенски филм* глаголът *нея* и съществителното *филм* са опори, а наречieto *високо* и прилагателното *приключенски* са адюнкти; *опора-подлог*, представляващи отношението между опората и подлога

(подложна дъщеря). Напр. в израза *Самолетът кацна* глаголыг *кацна* е опората, а съществителното *самолетът* е подлогът.

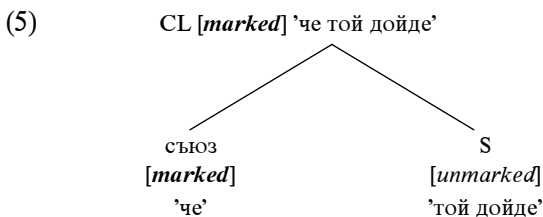
Трябва да се има предвид, че под *адюнкт* се разбират всички разширения на дадена опора, които не са нейни аргументи. Затова и модификаторите на именни опори се анализират чрез механизма за адюнктите.

За по-голяма яснота е дадена схематично част от йерархията на типовете (видовете) лингвистични обекти. Първо са показани характеристиките на синтактичния обект *category* (категория):

- (4) *category*
HEAD: *head*
VALENCY: *valency*
MARKING: *marking*

Характеристиките **HEAD** и **VALENCY** бяха вече дискутирани. Нека представим и последната характеристика **MARKING** (маркиране), която също ще използваме в работата си.

По отношение на подчинените изречения, които са адюнкти към именна опора, ще следваме отправната точка в Pollard and Sag (1994). Според нея изреченията са фрази от типа *маркер-опора*, но ние също така и ревизираме това схващане²³. Те. съюзът, който въвежда изречението, го маркира като *че-изречение*, *да-изречение*, *въпросителна дума-изречение* или *релативно изречение*. Самият съюз или съюзна дума е маркер (*че*, *да*, *въпросителна дума*) или релативизатор (*relativizer*) (*относителна дума*), а също така е функционална опора на себе си. Съответно въвеждащите думи са маркирани, а самото изречение не е. Фразата обаче става маркирана:

²³ Например не работим с нулев релативизатор, който да въвежда релативното изречение.

Както беше пояснено по-горе, характеристиката **MARKING** се намира на нивото на синтактичната характеристика **CAT(egory)**. Тя се наследява и на нивото на фразата. Според нас няма нужда от механизъм, чрез който съюзът да избира пропозицията. Достатъчно е да има съвместимост между лексикалните характеристики на съюза и на изречението²⁴. Затова съюзът само *маркира* изречението, което въвежда. В случая с релативите има и характеристика **MOD**, която изразява идеята за модифициращата функция на изречението. Затова тя се наследява върху релативното изречение, което после избира своята именна опора.

Разбира се, трябва да се отчете фактът, че при релативите и въпросителните думи освен маркиране има и други отношения. Те са следните: имат стойности за характеристиката **NONLOCAL**, която отговаря за нелокалните свързвания, и участват във фрази от типа *опора-подлог*, *опора-комплемент* или *опора-адюнкт*. Ето спецификацията за характеристиката **NONLOCAL**²⁵:

$$(6) \left[\begin{array}{c} \text{NONLOCAL} \\ \left[\begin{array}{l} \text{INHER} \left[\begin{array}{l} \text{QUE} \{...\} \\ \text{REL} \{...\} \\ \text{SLASH} \{...\} \end{array} \right] \\ \text{TO-BIND} \left[\begin{array}{l} \text{QUE} \{...\} \\ \text{REL} \{...\} \\ \text{SLASH} \{...\} \end{array} \right] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Първата подхарактеристика **INHER(itance)** отговаря за наследената информация от по-ниското конституентно ниво. Втората подхарактеристика **TO-BIND** отговаря за свързването на релатива (**REL**). Той се свързва към именната опора и това блокира наследяването му по-нагоре. Характеристиката **SLASH** се грижи за познатите в генеративистичната лингвистична литература премествания. Обикновено стойността ѝ се коиндексира с именната опора. Нека вземем фразата: *човекът, когото попитаха*. Тук фразата *когото попитаха* е от тип *опора-комплемент*. Същевременно релативът *когото* маркира предиката *попитаха* с

²⁴ Повече за поведението на изреченията с относителни думи в ОФГ вж. в Avgustinova (1997).

²⁵ Тук {...} означава, че стойностите на съответните характеристики са множества.

информацията, че се въвежда чрез релативна дума. При релативната фраза има характеристика **SLASH**, наследена от релатива, чиято стойност търси същата стойност при съществителното *човекът* и там се свързва. Пак там се свързва и характеристиката **REL** и не се наследява по-нагоре. Описаният процес важи и за поведението на въпросителната дума (**QUE**).

Алтернативно схващане е представено в Sag, Wasow and Bender (2003) и Sag (1997). Там субординаторите се смятат за опори, които вземат въвежданите от тях изречения като комплементи или подлюзи. Според нас по-подходящ е посоченият анализ с маркиране и разглеждането на релативните изречения към именната опора като тип *опора-адюнкт*. Също така невинаги съюзите *че* и *да* въвеждат комплементни и субектни изречения.

В следващия отрязък от йерархията е показана частта на типа *head*, която се подразделя на пълнозначна част на речта (*substantive*) и функционална част на речта (*functional*). Този езиков обект има две характеристики — **PRD** (*predicative*), която се отнася до предикативната употреба на обекта, и **MOD**, която се отнася до атрибутивната му употреба:

(7)   *head*
               substantive(subst)
                   PRD: *boolean*
                   MOD: *mod-synsem*
                           nominal
                               noun
                               adjective
                               numeral
                               pronoun
                               CASE: *case*
               functional(func)

Трябва да обърнем внимание на факта, че е уместно да дефинираме йерархия от типове, в която типът *номинал* (*nominal*) включва подтиповете: *съществително*, *прилагателно*, *числително* и *местоимение* (вж. горната схема). Такова разширение на първоначалната йерархия е предлагано за иврит — Wintner (2000) и гръцки — Kolliakou (1997). Причините за това са следните: първо, всички именни елементи

имат характеристика детерминация и второ, така се обхващат случаите на субстантивация, например. Също така, категорията падеж (CASE) е сложена като характеристика на местоименията поради спецификата на българския език. Тя не е сложена при съществителните имена, тъй като не е ясно доколко вокативната остатъчна форма се смята за падеж от съвременна гледна точка.

Нека представим по-подробно и подиерархията на типа *con-struct* (конституентна структура).

- (8) *con-struct*
headed-phrase
HEAD-DTR: *sign*
COMP-DTRS: *list-of-phrases*
head-complement
HEAD-DTR: *word*
COMP-DTRS: *non-empty-list-of-phrases*
head-subject
HEAD-DTR: *phrase*
SUBJ-DTR: *phrase*
COMP-DTRS: *empty-list*
head-adjunct
HEAD-DTR: *phrase*
ADJUNCT-DTR: *phrase*
COMP-DTRS: *empty-list*
head-filler
HEAD-DTR: *phrase*
FILLER-DTR: *phrase*
COMP-DTRS: *empty-list*
non-headed-phrase
coordination-phrase
CONJ-DTRS: *set(sign)*
CONJUNCTION-DTR: *word*

Всяка фраза от тип *headed-phrase* има една опорна дъщеря (представена като стойност на атрибута **HEAD-DTR**), която е от тип *sign* и комплементни дъщери (представени като стойност на атрибута **COMP-DTRS**), които са списък от фрази. Тези два атрибута се наследяват от съответните подтипове. Например фразите от тип *head-complement* наследяват двата атрибута, но имат допълнително условие опорната дъщеря да бъде лексикална (тип *word*) и условие комплементите да са непразен списък, тоест фразите от този

тип да имат поне един комплемент. Например в израза *карам колело* глаголет *карам* е лексикалната опора, която има като комплемент съществителното *колело*. Всички други подтипове на типа *headed-phrase* наследяват двата атрибута с допълнителни ограничения върху стойностите им: атрибутът **HEAD-DTR** има стойност, която е *фраза*, и атрибутът **COMP-DTRS** има за стойност празен списък. Условието за празен списък е необходимо, тъй като тези фрази нямат комплементи по принцип или тези комплементи вече са се реализирали. Напр. в израза *Влакът пристигна* непреходният глагол-опора *пристигна* не може да има комплементи. Той взима подлога *влакът* и прави фраза от типа *опора-подлог (head-subject)*. В израза *Детето рисува къща* лексикалната опора *рисува* взима комплемента си *къща* и прави фразата *рисува къща*, която е от типа *опора-комплемент*. След това новата, вече фразова опора *рисува къща* взима *детето* като подлог и прави фраза от типа *опора-подлог*. Т.е. при втората стъпка комплементът вече е реализиран и следователно списъкът е празен. Възниква въпросът защо е необходим атрибут, който да задава празен списък на комплементите. Отговорът е: за да се удовлетвори Валентният принцип (вж. по-нататък). Всеки от подтиповете — *head-subject*, *head-adjunct* и *head-filler* има деклариран по един допълнителен атрибут за съответната неопорна дъщеря — подлог, адюнкт или запълваща дъщеря. Те са ограничени да имат стойности, които са *фрази*. Фразите без опора (*non-headed-phrase*) имат само един подтип — *coordination-phrase*. Той съответства на координационните фрази и има два атрибута: **CONJ-DTRS** със стойност множество от знакове (*set(sign)*) и **CONJUNCTION-DTR** със стойност лексикален знак (*word*). С други думи, първата характеристика се съотнася със съчинително свързаните елементи на фразата, а вторият — със съчинителния съюз. В работата си няма да използваме фразите от типа *head-filler* (опора-запълваща фраза), тъй като се отнасят за нелокални явления от типа на топиализацията. Подобни явления обаче се реализират на изреченско равнище²⁶. Цел на нашата работа са локалните явления в именната фраза.

---

²⁶ Вж. повече по въпроса в Тишева и Джонова (2006).

Универсалните принципи на ОФГ, които ще използваме при анализите, са следните: *Принцип на опората*, *Валентен принцип*, *Принцип на адюнкта*, *Семантичен принцип*. Ще ги представим тук накратко за улеснение на читателя.

Принцип на предаване на опорните характеристики (Принцип на опората)

(*Head Feature Principle (HFP)*):

В една опорна фраза (от тип *headed-phrase*) стойността на **HEAD** характеристиката на фразата съвпада със стойността на **HEAD** характеристиката на опорната ѝ дъщеря.

Пример: Фразата от тип опора-адюнкт *вървя бързо* има характеристика **HEAD** със стойност *глагол, сег. вр., ед. ч.*, която се наследява от опорната дъщеря *вървя*.

Валентен принцип

(*Valence Principle (VALP)*):

В една опорна фраза стойността на всеки валентен атрибут **VF** (*valence feature*) (според йерархията по-горе **SUBJ** и **COMP**) съвпада със стойността на съответния валентен атрибут **VF** на опорната ѝ дъщеря, като се изключат *synsem* обектите, съответстващи на стойностите на атрибутите **SYNSEM** на реализираните зависими дъщери.

Пример: В израза *Човекът пристигна днес* лексикалната опора *пристигна* взима първо подлога си *човекът* и прави фраза от типа опора-подлог. Във валентния списък подлогът вече е реализиран и остава да се реализира адюнктът. Следователно валентностите на глагола са изпълнени с реализирането на подлога, тъй като глаголът няма компоненти. На следващата стъпка фразовата опора *Човекът пристигна* взима адюнкта *днес* и прави фраза от типа опора-адюнкт.

Принцип на адюнкта

(*Head-Adjunct Principle (AdjunctP)*):

Във всяка фраза от типа опора-адюнкт стойността на атрибута **MOD** на адюнктната дъщеря съвпада със стойността на атрибута **SYNSEM** на опорната дъщеря.

Пример: В израза *добър човек* адюнктът *добър* има характеристика **MOD**, чрез която 'вижда' синтактико-семантичните характеристики

на своята опора *човек*. По този начин се блокират неграматични конструкции като **добър жена* или неправилни семантични конструкции като **добър добряк*.

Принцип на семантиката (*Semantic Principle (SemP)*):

В една опорна фраза стойността на атрибута **CONTENT** на фразата съвпада със стойността на атрибута **CONTENT** на семантичната ѝ опора. Във фразите от тип опора-адюнкт семантичната опора е адюнктът. В останалите фрази тя съвпада със синтактичната опора²⁷.

Пример: Във фразата *натурален шоколад*, която е от тип опора-адюнкт семантичната опора е адюнктът *натурален*. Но във фразата *пия вода*, която е от тип опора-комплемент, семантичната опора съвпада със синтактичната — *пия*.

Ролята на принципите е да се осигурят механизмите, по които се изграждат фразите, и информацията от различните съставки, която се наследява на следващото фразово ниво. Принципа на опората ще използваме при всички фрази с опори. Валентният принцип е релевантен за фразите от тип *опора-комплемент* и *опора-подлог*. Принципът на адюнкта е приложим към фразите от типа *опора-адюнкт*. Принципът на семантиката се прилага при всички фрази. За разлика от Принципа на опората, който осигурява наследяването на синтактичната информация нагоре във фразата, Семантичният принцип отговаря за наследяването на семантичните характеристики. Както вече беше споменато, много важно теоретично решение в ОФГ е разделението на опората на синтактична и семантична. Те често съвпадат, но понякога са и различни елементи от фразата.

Съгласуването в Pollard and Sag (1994) е представено като семантична категория. Това означава, че характеристиките **GENDER** (род), **PERSON** (лице) и **NUMBER** (число) при езиковите обекти от типа *nominal object* (номинален обект) са в рамките на **INDEX** в семантичната характеристика **CONT(ent)**. В синтактичната характеристика **CAT** е сложена само характеристиката за падеж **CASE**.

---

²⁷ По-нататък Семантичният принцип ще бъде ревизиран с оглед на нашите цели.

$$(9) \left[\begin{array}{l} \text{nom\_obj} \\ \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{CASE } case \end{array} \right] \\ \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} \left[\begin{array}{l} \text{GENDER } gender \\ \text{PERSON } person \\ \text{NUMBER } number \end{array} \right] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

По-късно подобно моделиране на съгласуването е критикувано и доразвито по посока на ревизиране на граматичното съгласуване от Kathol (1997). Той не приема разбирането на съгласуването като управление. Според него характеристиката съгласуване трябва да присъства не само при селектиращия елемент (source), но и при избрания елемент (target). Въвежда се и синтактичната характеристика *съгласуване* (AGR) в рамките на морфосинтактичната характеристика **MORSYN**. Тя е въведена в синтактичната област **CAT**. Т.е. пътеката е: **CAT|MORSYN|AGR**. Така в теорията се разграничават граматично и семантично съгласуване. Идеята за граматичното съгласуване е прилагана и доразвивана също така за езици като полския — Czuba and Przepiorkowski (1995), сръбския и хърватския — Wechsler and Zlatic (2001). Wechsler and Zlatic (2001) включват в семантичното съгласуване категориите лице, число и род, докато в синтактичното — падеж, число и род. За съгласуването вътре в именната фраза отговаря характеристиката за синтактичното съгласуване, докато за съгласуването на именната фраза с външни елементи (например с предиката) отговаря повече семантичната характеристика.

Освен горепосочените универсални принципи се дефинират и езиковоспецифични принципи за дадения език. За именната фраза в българския език те са два — *Принцип на определеността* и *Принцип на съгласуването*. Тях ще разгледаме в частта за NP в ОФГ по-нататък.

2. Идеите на генеративния лексикон

Описанието на различните типове именни фрази изисква по-прецизен анализ на лексикалните особености на опорите. Следователно възниква нуждата от използването на подходящ лексикален модел.

Избрахме идеите на генеративния лексикон на Pustejovsky (1998) по следните причини: формалната база е близка и съвместима с идеите на ОФГ, тъй като работи с йерархия от типове и ограничения над

тях, а също така кодира голяма част от информацията на нивото на думата; зададен е механизъм с обяснителна сила за разликите между съществителните, от една страна, и между съществителни и глаголи, от друга. Освен това този механизъм вече е бил прилаган успешно в рамките на построяването на лексикони за 12 езика в европейския проект SIMPLE²⁸ — Lenci et. al (2000). Неслучайно Van Valin and La Polla (1997) също представят *qualia структурата* като част от семантичното представяне на съществителните имена. Също така опитите за интеграция между ОФГ и генеративния лексикон не са новост (вж. например Badia and Sauri (2000)). Първа крачка в представянето на идеите на Pustejovsky за българския език в допълнение към руската семантична школа прави Ницолова (2003). Тя разглежда особеностите на делението аргумент-адюнкт по отношение на предложните фрази в българския език.

Идеята за генеративния лексикон се заражда, от една страна, като алтернатива на подхода, при който има стремеж да се изброят всички значения на една дума, а, от друга страна, като навременно подсещане, че лексиконът не се състои само от глаголи. Сам по себе си, генеративният лексикон е метод за лексикално декомпозиране на думите. Той включва поне следните четири нива: аргументна структура, събитийна структура, *qualia* структура и структура за лексикално наследяване — Pustejovsky (1998: 61). Аргументната структура специфицира броя и типа на логическите аргументи и как те се реализират синтактично. Събитийната структура дефинира събитийния тип на дадена дума или фраза. Подтиповете включват състояние, процес, преход. Събитията могат да имат вложена структура. В т.нар. *qualia структура* на частите на речта се включват следните характеристики: *произход* (**AGENTIVE**), *състав* (**CONSTITUTIVE**), *предназначение* (**TELIC**), *отличителни признаци* (**FORMAL**)²⁹. Според този подход всички съществителни се оказват в някаква степен релационни. Pustejovsky работи със следния набор от релации: *is_a* (задава надпонятието), *part_of* (задава частите на цялото), *made_of* (задава съставките на обекта), *used_for* (задава предназначението), *kinship* или *is_a_relative_to* (задава роднинската релация).

²⁸ Semantic Information for Multifunctional Plurilingual Lexica.

²⁹ При необходимост може да се използва и разширена версия на *qualia структурата*, при която да се добавят и други релации.

Според Pustejovsky (1998: 76): (1) всяка категория изразява qualia структура и (2) не всички лексикални елементи имат стойност за всяка qualia. Структурата за лексикално наследяване кодира: как дадената лексикална структура се свързва с други структури от този тип и приноса ѝ към глобалната организация на лексикона.

Тъй като в тази работа прилагаме идеите на генеративния лексикон към типологизацията на съществителните в българския език, основно ще работим с qualia структурата и с аргументната структура. Отглаголните съществителни отразяват и събитийната структура. Pustejovsky подчертава, че qualia структурата е различна от тематичните роли и характеристиките на дадена дума. Тя е по-скоро структурната рамка, над която се прилагат семантични операции, за да променят денотацията на думата или фразата в рамките на зададения контекст (стр. 86).

Аргументната структура при съществителните като цяло представлява по-скоро онтологично ограничение. Например *бирата* е **течност**, *ножът* е **инструмент**, *ръката* е **крайник**, *мъжът* е **човек** и т.н. При някои обаче има и нещо повече от простото онтологично ограничение (отглаголните съществителни, релационните съществителни и някои други). По-долу цитираме схема, която показва аргументната структура и qualia структурата за думата *ръка*.

$$(10) \quad \left[\begin{array}{l} \text{hand} \\ \text{ARG-ST} = \left[\text{ARG0} = x:\text{limb} \right] \\ \text{QUALIA} = \left[\begin{array}{l} \text{FORMAL} = x \\ \text{CONST} = \text{part\_of}(x,y:\text{body}) \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Схемата кодира в **ARG0** информацията, че ръката (*hand*) е крайник (*limb*). Характеристиката за отличителни признаци **FORMAL** обозначава самата ръка. А характеристиката за състав **CONST** указва, че ръката е част от тялото.

В случаите, когато думата има регулярна полисемия, аргументната структура има повече аргументи. Например думата *книга* може да бъде както информационен обект, така и физически. В изречението *Книгата беше много интересна* думата *книга* извежда на преден план значението си на информационен обект, докато в изречението *Книгата падна на пода* на преден план излиза значе-

нието ѝ на физически обект. Неслучайно Pustejovsky въвежда т.нар. точкови обекти (dot objects), които да съвместяват подобни полисемни значения.

Аргументната структура при Pustejovsky е част от лексикалната семантика и действително е *структура*, а не просто списък (както е в традиционната ОФГ). Той разграничава следните типове аргументи за глаголите: (1) истински аргументи (true arguments) — които задължително се реализират синтактично: *текстът се състои от две части*; (2) аргументи по подразбиране (default arguments) — които могат и да не се изразят синтактично: *той построи къщата с тухли*; (3) аргументи в сянка (shadow arguments) — които се изразяват само при специални условия: *той ритна топката с левия крак*; (4) истински адюнкти (true adjuncts) — адюнкти, които са част от ситуацията, а не от семантиката на глагола: *Пристигнах във Варна сутринта*.

Механизмите за генериране на лексикона са: избирателно свързване (selective binding), промяна на типа (type shifting) и съкомпозиция (co-composition). Първият механизъм свързва модификатора с правилната qualia и така осигурява правилната интерпретация. Например в израза *добър нож*, *добър* се свързва с qualia-та за предназначение (TELIC) и интерпретацията става *нож, който реже добре*. Промяната на типа е семантична операция, която превръща аргумента в типа, който се очаква от функцията. Например изречението *Иван започна книгата* може да се интерпретира поне по два начина: *Иван започна да чете книгата* или *Иван започна да пише книгата*. Според контекста се избира правилното събитие. Съкомпозицията представлява структура, която позволява прилагането на повече от една функция. По този начин се обяснява разликата между изразите *пека картофи* и *пека кекс*. В първия случай обектът променя своите характеристики (от сурови картофите стават печени), докато във втория случай от един обект (тесто) се създава друг обект (кекс). Както се вижда, при избирателното свързване и промяната на типа става дума за скрита информация, най-често изразявана чрез предикация.

Тъй като Pustejovsky се стреми да опише механизмите на генеративния лексикон в неговата цялост, той не дискутира подробно въпроса за типовете релационни съществителни. Може да бъде цитирана единствено доста широката дефиниция, че *релационното съществително*

денотира множество същини, които се съотнасят с поне една друга същина по специфичен начин³⁰ (стр. 151). Авторът се опитва да обособи представянето на релационните съществителни сред тези с регулярна полисемия и обикновените. Той обаче дава като пример за релационни съществителни класическите примери като *брат*, *сестра*, *съсед* и др. Затова при анализа на релационните съществителни ще използваме идеите и на други автори, с цел посочване на адекватни критерии и изработване на типология. Идеите на Pustejovsky ще използваме: първо, за да разграничим типовете съществителни; второ, за да йерархизираме и детайлизираме отношенията при съществителните с аргументи; трето, за да доразвием отношението между синтактичната и семантичната тежест на аргументите.

3. Интегриране на генеративния лексикон в ОФГ

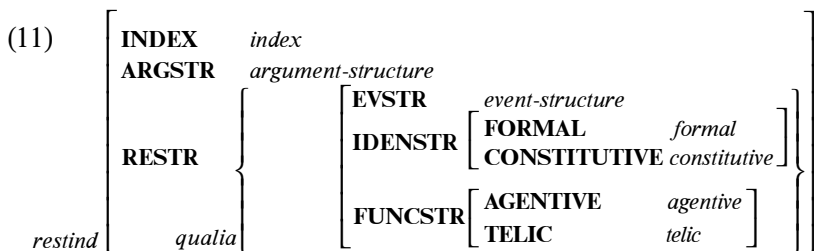
Тъй като в лингвистичното представяне на версиите на ОФГ се обръща внимание по-скоро на връзката между синтаксис и семантика, отколкото на самата семантика, редица изследователи се обръщат към идеите на генеративния лексикон. Макар и функциониращи поотделно, аргументната структура и валентният списък имат връзка с нивото на синтаксиса. Мотивацията за съществуването на двете характеристики идва от pro-drop езиците и ергативните езици, където невинаги аргументите се изразяват експлицитно. Аргументната структура отговаря за явлението свързване (binding) и представлява йерархия по косвеност на аргументите, които могат да се появят на валентния списък. Валентният списък оперира на синтактично ниво, докато аргументната структура има отношение и към семантиката. В ОФГ има идея да се разшири аргументната структура. В Bouma, Malouf and Sag (2001) се въвежда т.нар. DEPS списък, който включва членовете на ARG-ST списъка плюс някои адюнкти. Това е един вид списък на участниците в дадена ситуация. Този подход е подобен на решението на Pustejovsky да включи в аргументната структура и адюнктите.

В Potter and Kurtz (1998) се използва структурата за описание на предлозите, префиксите и сложните думи в немския език в рамките на ОФГ. Ние обаче ще се спрем малко по-подробно на интеграцията, представена в Badia and Sauri (2000). Макар че имаме някои несъгласия с

---

³⁰ Преводът мой — б.а.

тяхната концепция и ще приложим различна рамка по-нататък в текста, смятаме мотивацията им за основополагаща. Една от причините за използването на генеративния лексикон е нуждата да се представят адекватно незадължителните номинални и вербални компоненти. Според авторите съществителни, които реализират компоненти, са не само номинализираните предикати, но също така релационните (*майка*) и квантитативните съществителни (*група*). Тази позиция се поддържа и от нас. Те поставят аргументната структура и структурата в семантичната характеристика **CONTENT**:

Прави впечатление разделението на *qualia* структурата на две части: идентификационна структура (**IDENSTR**) и функционална структура (**FUNCSTR**). Смята се, че характеристиките **FORMAL** и **CONSTITUTIVE** спомагат за идентификацията на референта, докато **AGENTIVE** и **TELIC** кодират функционалния му аспект. Авторите правят някои промени в стандартната теория на ОФГ от 1994 г. Те заменят типа *nom_obj* (номинален обект) с *restind* (оставащ индекс), който обобщава всички пълнозначни части на речта. После разширяват подйерархията на типа *index*, като в референтните индекси включват и характеристики за глаголите, наречията, прилагателните. Също така характеристиката **ARG-ST** в смисъла на Pustejovsky замества традиционната характеристика **NUCLEUS**, която представя предикатно-аргументната информация на глаголните знаци. Друга промяна е, че подходящият тип за характеристиката **RESTR(iction)** не е вече множество от *psaos* (parametrized states of affairs³¹), а е със сложна архитектура. В нея влизат събитийната структура и самите видове *qualia*. На нивото на *qualia* е добавена характеристиката **PROMINENCE**, която посочва вида на доминиращата *qualia*. Тази характеристика помага на модификатора да се свърже с опората си, когато той няма други изисквания.

³¹ Буквалният превод е: параметризирани състояния на нещата.

В обобщение може да се каже следното. Badia and Sauri (2000) се опитват да унифицират семантичното представяне на всички пълнозначни части на речта. Според нас това е трудна и спорна задача. Те оставят само валентния списък в синтактичната характеристика (**CAT(egory)**), докато аргументната структура и усложнената структура са кодирани в семантичната характеристика (**CONT(ent)**). Щепомним, че проблемът къде да се кодира аргументната структура в ОФГ (а и не само в тази теория) все още стои на дневен ред. В началото, когато **SUBCAT(egorization)** списъкът се разделя на аргументна структура и валентен списък — вж. Manning and Sag (1995), Sag and Wasow (1999), характеристиката **ARG-ST** е на нивото на думата, т.е. извън синтаксиса и семантиката. По-късно обаче доста автори поставят тази характеристика в синтактичната характеристика **CAT** — Zlatic (1997); Bouma, Malouf and Sag (2001); Green (2000); Przepiorkowski et al. (2002). Последният автор дори слага характеристиката по-навътре в **CAT**, т.е. в **HEAD**. Това означава, че тя се наследява нагоре във фразовата структура чрез Принципа на опората. Всъщност Przepiorkowski et al. (2002) единствени предлагат по-усложнена вътрешна структура на **ARG-ST**. Те отделят подлога от останалите аргументи. Изхождайки изключително от перспективата на лексикалната семантика, Badia and Sauri (2000) смятат, че мястото на аргументната структура е в семантичната характеристика **CONT**. Авторите също така решават, че ще кодират незадължителните компоненти в характеристиката **NONLOCAL**. В аргументната структура това са аргументите по подразбиране. Например за съществителното *строене* всички аргументи са по подразбиране, т.е. незадължителни. Това са: този, който строи нещото; това, което е построено; и материалът, с който се строи. За сравнение — при глагола *строя* аргумент по подразбиране е само материалът. Според нас в това виждане има няколко смущаващи факта, с които не сме съгласни. Първият от тях е използването на характеристиката **NONLOCAL**, която отговаря за нелокални явления като топиализация, премествания и под., за кодиране на аргументите. Тя е поставена на едно ниво с характеристиките **CAT** и **CONT**, т.е. на нивото на думата. Според нас е некоректно да се разчита на нелокалния механизъм за разграничаване на аргументите. От друга страна, тази стъпка показва, че авторите все пак имат нужда от списък с аргументи извън синтактико-семантичната област. Освен това кодирането на характеристика като задължителност/незадължителност на аргументите по този начин е спорно.

Появата на един или друг аргумент в синтактичната структура зависи също от прагматиката (комуникативната ситуация), а не само от семантиката.

Според нас за момента е най-добре характеристиката ARG-ST³² да остане на нивото на думата, но наистина да се разгърне в структура, а не да е само списък. Съществуващата в момента архитектура в ОФГ за отношението между аргументната структура и валентния списък (граматически роли) е достатъчна за адекватното описание на лексикалните знаци — в нашия случай на съществителните. Затова ние ще се придържаме към идеите на Manning and Sag (1995). В семантичната област трябва да се добави *qualia* структурата по подходящ начин. След това, разбира се, трябва се осигурят механизмите за подходящото съчетаване на лингвистичната информация. Тези въпроси са дискутирани в следващите глави.

4. Именните фрази в ОФГ

В тази част се разглеждат принципните положения, които сме приели за валидни по отношение на анализа на NP в българския език. Нека преди да разгледаме въпроса за опората, да отбележим едно наше допълнение в подйерархията на типа *знак* (*sign*), който се подразделя традиционно на два подтипа — *дума* (*word*) и *фраза* (*phrase*). Под типа *дума* (*word*) ще разграничим три подтипа — *стандартна дума* (*standard-word*), *клитична дума* (*clitic-word*) и *акцентна дума* (*prosodic word*). Последният тип представлява свързване на стандартна с клитична/клитични дума/думи:

- (12)   *sign*
          word
              standard-word
              clitic-word
              prosodic-word
          phrase

Подобно детайлизиране се налага от особеностите на българската именна фраза³³. В нея има посесивни клитики, които са от типа

³² Подобно е решението и в по-съвременни трудове — вж. Sag, Wasow and Bender (2003: 207) и Kim and Sells (2008).

³³ Вж. за подобно решение и в Avgustinova (2007).

clitic-word. Тези клитики не се срещат самостоятелно в изказвания. Те винаги конструират акцентна дума с други зависими елементи на именната опора — *хубавата ми (prosodic-word)*. Типът *standard-word* е за всички останали случаи (*стол, хубав*).

Сега нека разгледаме въпроса за опората. За да се избегне терминологичното объркване, ще приемем, че синтактичната опора в NP е съществителното³⁴. В някои случаи тя ще съвпада със семантичната опора (когато зависимите елементи са комплемементи — срв. *гледането на телевизия, рота войници*), а в други — не (когато зависимите елементи са семантични адюнкти³⁵ — срв. *ходенето бързо, топло време*). Така се изключва т.нар. DP анализ, при който опора се явява детерминаторът. Идеята в ОФГ е да се проектира информация и от неопорните съставки на фразата. Също така има подходящи механизми, чрез които да се опише непротиворечиво взаимодействието между елементите в NP. За да мотивираме решението си, че съществителното е опората в българската именна фраза, нека се опитаме да приложим популярното множество от критерии за опората на Zwicky (вж. 2.2) върху NP с модификатор, който е числително име или наречие за количество.

В българския език има основания да се смята, че има синтактична селекция на N-bar от някои квантификатори — *двама войници, два стола, много столове*. Така възниква въпросът дали квантификаторите са опори. Ако се опираме на критериите на Zwicky, трябва да имаме предвид, че те наистина са разнородни. Например във фразите NP → Qi NP може да се смята, че семантичният аргумент е съществителното. Също така квантификаторът е субкатегоризиращият елемент, тъй като обикновено квантификаторът изисква съществително с определени морфосинтактични характеристики. Управител е пак квантификаторът, тъй като изисква бройна форма или обикновено множествено число. Морфосинтактичният локус евентуално е квантификаторът, понеже носи детерминираността, но и съществителното не се изключва съвсем, тъй като е маркирано с други морфосинтактични характеристики. Контролор на съгласуването е съществителното.

³⁴ Вж. също в Осенова (2008).

³⁵ При прагматичните адюнкти, както е вокативът, синтактичната и семантичната опора съвпадат. Вж. Osenova and Simov (2002).

Дистрибутивен еквивалент е квантификаторът, ако приемем елипсата като явление (срв. *Двама влязоха*). Задължителен конституент е съществителното, но не се изключва и другият елемент (отново заради явлението елипса). По зависимия критерий основен елемент е съществителното.

Както се вижда, критериите разделят поравно характеристиките между кандидат-опорите: съществителното е семантичен аргумент, контролор на съгласуването, основен елемент в зависимата граматика; квантификаторът е съответно субкатегоризиращ елемент, управител и дистрибутивен еквивалент. И двата елемента могат да бъдат: морфосинтактичен локус и задължителен конституент. Следователно, най-естественият подход е да се раздели приносът към фразовата проекция между опората и зависимия елемент. Т.е. отпада изискването опората да осигурява цялата информация, която се проектира по-нагоре.

Според нашата концепция в българския език съществителното може да изгражда следните основни типове фрази: *само опора*, *опора-адюнкт*, *опора-комплемент*, *координационна фраза*. По-нататък те могат да се комбинират помежду си, но в определен ред (вж. за по-подробна информация Глава IV, част 5). Първият тип фрази представляват единична проекция на съществителното. Това означава, че единичното съществително е функционално завършена именна фраза, ако, разбира се, не изисква комплементи. В обобщение може да се каже, че при фразите от типа *само опора* валентните списъци са празни (т.е. фразата е наситена) и не се изисква задължително друг елемент от опората, както се изисква например спецификатор в английския език (срв. *man* и *the man*). Функционалната завършеност на съществителното в българския език се дължи на факта, че граматическата му категория *детерминация* е тричленна. Нейните маркери са определителният член, формата *един* и нулевият член (по-подробно за тази концепция вж. в Ницолова (2008: 78–114)). В нашата работа обаче ще разглеждаме съществителните имена, членувани с определителен член или нулев член, като лексикални елементи и следователно — като част от лексикона. Само имената, членувани с *един*, ще бъдат интерпретирани на синтактично равнище. Също така, приемайки, че в NP може да има аргументи (синтактично това са комплементи), полезно е да

напомним разликите между опорите и видовете зависими елементи. Според Zwicky (1993: 295) от семантична гледна точка модификаторите (адюнктите) са функтори, докато аргументите са семантични аргументи. От синтактична гледна точка модификаторите не са задължителни, докато аргументите са. От морфологично гледище модификаторите се съгласуват с опорите си и управляват морфологично-синтактичните им характеристики, докато аргументите налагат съгласуване на опорите си и имат морфологично-синтактични характеристики, които се управляват от опората им. Разбира се, трябва да се отчете фактът, че горните цитирани твърдения се отнасят изключително за глаголни опори. В нашата трактовка на аргументната структура на съществителните не използваме като основополагащи критериите за задължителност и за близост до глаголния предикат (имаме предвид деривационна близост). Проблемът със задължителността се решава чрез отношението между ARG-ST и валентния списък³⁶. В аргументната структура се задават потенциалните участници в събитието, а във валентния списък се експлицират само тези, които се реализират на синтактично ниво. Близостта с глаголния предикат е по-директен сигнал за наличие на аргументна структура, чиито синтактично изразяване и задължителност се модифицират. Но този факт съвсем не означава, че при останалите съществителни липсват иманентни аргументи.

Във версията на ОФГ от 1994 г. има два механизма за селекция в NP. Единият използва характеристиката SPEC(**ifier**) и оперира върху т.нар. спецификатори (SPR). Това са Determiners (включващи детерминатори, квантификатори и притежателни местоимения³⁷). Този механизъм означава, че зависимият елемент и неговата опора взаимно се селектират чрез характеристиката SPEC. Другият механизъм използва характеристиката MOD(**ifier**). Тя се намира в спецификацията на т.нар. adjuncts, които еднопосочно селектират своята опора чрез нея. Трябва да се отбележи, че в тази версия на ОФГ (както и в повечето след това), опора остава съществителното.

³⁶ По принцип в ОФГ става дума за валентни списъци, т.к. има списък на подлога и списък на комплементите. Ние обаче ще работим само със списъка с комплементи по причини, които изясняваме по-нататък в изложението. Затова ще използваме термин в единствено число.

³⁷ Основания притежателните местоимения да бъдат включени тук е, че те имат лице за разлика от прилагателните.

Тъй като изхождаме от идеята за функционалната завършеност на имената в българския език, предпочитаме да избегнем работа с двете категории **SPR** и **MOD**, които предлагат по същество подобни механизми. Затова ще използваме само едната от тях — **MOD**, като я адаптираме подходящо. Според нас отношенията в именната фраза биха могли да се представят чрез **MOD** характеристиката, тъй като тя е характеристика на адюнкта и по дефиницията „вижда“ своите опори като *synsem* обекти — вж. повече в Pollard and Sag (1994: 363) и Trawinski (2000). Свързването на модификаторите с опората зависи поне от следните два фактора: типът модификатор и типът опора. Подобен подход има в Kolliakou (1997). Там се предлага определителният член в гръцкия език да се разглежда като адюнкт, а останалите детерминатори — като опори. В нашия анализ всички детерминатори и квантификатори се разглеждат като адюнкти. Едно възможно възражение би било, че адюнктите по принцип имат свойството да се повтарят, а детерминаторите и квантификаторите — не. Т.е. прилагателните могат да се итерират и затова се интерпретират безпроблемно като адюнкти, докато числителните, показателните местоимения и т.н. — не се повтарят. Както посочва обаче и Kolliakou (1997: 140), итерацията не важи за всички видове адюнкти.

Пак ще напомним, че теорията предлага и друг механизъм — на т.нар. „взаимна селекция“ между спецификатори и опори (чрез характеристиката **SPEC** и списъка **SPR**). Несъмнено по този начин много елегантно се решава противоречивият въпрос за опората, тъй като двата елемента се избират взаимно, т.е. поделят си поведението на опора и зависим елемент. В някои езици дори се използва двойно спецификаторно правило — например в китайския, където в именната фраза има и класификатори — Lulu and Haitao (2007). Но за именните фрази в българския език решихме да използваме само **MOD** характеристиката по следните причини: 1. да се избегне интерпретацията на нулев елемент при фразовата проекция на имената в българския език³⁸; 2. поради афиксалната същност на определителния член, който по този

³⁸ Подобно е положението в уелски, който има определителен член, но няма неопределителен. В един от подходите към именните групи в уелски е използван нулев детерминатор, но подобни решения се критикуват от граматиките, основаващи се на ограничения. Такава граматика е и ОФГ — вж. Sadler (2000: 81).

свой параметър контрастира на останалите *детерминатори* и *квантификатори*. Както вече беше споменато, в традицията на ОФГ приемаме, че определителният и нулевият член са част от думата в лексикона. Ако има правила за свързването им към думата, то те действат на морфологично, а не на синтактично равнище; 3. подреждането на елементите вътре в именната фраза невинаги е стриктно и понякога позволява разместване на *квантификаторите*, като модификаторът може да предхожда квантификатор. Срв. *двете хубави жени* и *хубавите две жени*; 4. някои *квантификатори* се съгласуват по число и/или род с опорното съществително. Следователно, те се държат като синтактични прилагателни; 5. *квантификаторите* са също толкова незадължителни, колкото са и прилагателните. Затова в българския език няма разлика в приноса на двете групи за X-bar нивото на съществителното. То не търси задължително елемент, за да бъде наситено (saturated).

Ето защо смятаме за уместно да погледнем на квантификаторите и детерминаторите като на специфичен вид модификатори, активирайки морфосинтактичните им особености чрез характеристиката **MOD**. Тъй като разликите между отделните типове модификация ще изпъкват в семантичен план, ще разгледаме квантификаторите и детерминаторите като обекти от типа квантификатор (*quantifier*). Ето подтиповете на типа *content*:

- (13) *content*
parametrized-state-of-affairs (psoa)
nominal object (nom_obj)
quantifier

Първият подтип е типичен за глаголите, вторият — за имената, а третият — за показателните, неопределителните, обобщителните местоимения, числителните бройни имена и др.

Представянето на семантиката на типа *quantifier* в Pollard and Sag (1994: 320) е следното:

- (14)
$$\left[\begin{array}{l} \text{DET } the \\ \text{RESTIND } \left[\begin{array}{l} \text{INDEX } [1] \\ \text{RESTR } \{ \} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Детерминаторът има обхват върху обекта, чийто **INDEX** е обозначен с [1]. В **RESTR** се кодира информацията, че детерминаторът квантифицира върху даден обект от действителността.

Ние предлагаме характеристиката **DET(erminer)** да се преименува на **SEMDET**, за да се подчертае семантичното равнище на анализ.

Чрез характеристиката **SEMDET** в рамките на **CONTENT** се диференцират следните типове специални модификатори: *demonstrative* (показателно местоимение), *possessive* (притежателно местоимение), *numeral* (числително бройно име), *ordinal* (числително редно име), *all* (обобщително местоимение), *indefinite* (неопределително местоимение).

Близко решение до нашето е предложено във Van Eynde (2006: 160), където спецификаторите и модификаторите са обединени в групата на функторите. По-близко до Pollard and Sag (1994) е решението на Allegranza (2007), който също разглежда двете групи като вид функтори, но запазва спецификите им на подтипове. Така спецификаторите са представени като елементи, които променят именната проекция (*bar-changing*), а адюнктите — като елементи, които запазват именната проекция (*bar-preserving*). Различното тук е, че детерминаторите не се разглеждат само като спецификатори, но и като адюнкти. Този подход е възприет по-късно и от Branco and Costa (2006), където се анализират елиптичните именни фрази. В обобщение ще кажем, че в тези анализи се премахват характеристиките **MOD**, **SPEC** и **SPR**, а се въвеждат **SELECT** и **MARKING**. Също така вместо адюнктна или спецификаторна дъщеря, се въвежда функторна. Чрез **SELECT** зависимата част избира своята опора, а чрез **MARKING** се обозначава приносът на зависимата дъщеря във фразата. Алтернатива на нашето решение е представена в Sag, Wasow and Bender (2003), където характеристиката **SPR** е разширена до употреба и в списъка на подлога на глаголите вместо традиционното **SUBJ**. Целта на авторите е била да се намери унифициращ механизъм за селекция при различните опори — именна и глаголна. Разбира се, това е едно възможно решение, но според нас е рисковано да се обединяват функционално елементи от различни по категория опори.

Разликата между гореспоменатите решения и нашия подход е в това, че авторите окрупняват в надтип адюнктите и спецификаторите,

назовавайки ги функтори. Моделирането става на синтактично равнище, където **SELECT** е характеристика на **HEAD**, а **MARKING** – на **CAT**. Ние използваме вече въведената характеристика **MOD** и разглеждаме спецификаторите като вид адюнкти. Освен това разделяме моделирането на информацията на синтактично и на семантично равнище. Смятаме, че разликата между съставките на **NP** се кодира на семантичното равнище.

Традиционно бихме могли да разделим елементите в атрибутивните именни фрази на следните съставлящи елементи: **N** – опорно съществително, **Det** – неопределителни, показателни местоимения, **Qu** – квантифициращите думи *малко*, *много*, числителни бройни имена, наречия с количествена семантика, обобщителните местоимения, **A** – прилагателно име в словоизменителен смисъл (т.е. включват се редни числителни, местоимения, причастия), **Adv** – наречие. Прави впечатление обаче, че разделението включва както функционални елементи (**Det**, **Qu**), така и части на речта (**N**, **A**, **Adv**). Възниква въпросът необходими ли са функционалните елементи изобщо за адекватния анализ. Смятаме, че не са необходими, тъй като не е много ясно в типологически план какво всъщност включват те. В разработката си предлагаме анализ, при който използваме само частите на речта. До подобни изводи са стигнали също Van Eynde (2006: 143) и Петрова (2007³⁹). Първият автор правилно отбелязва, че ако няма категория **Det**, то няма и основания за проекция **DP** фраза⁴⁰.

Много важен въпрос е и моделирането на детерминацията в българския език. В трансформационната граматика тя е представена чрез три характеристики: [+/-def] за определени фрази; [+/-specif] за неопределени, но специфични именни фрази, и специална характеристика за неопределителните местоимения [indef] – Пенчев (1993). За съжаление, не е представен механизмът за взаимодействие между тези характеристики. Пак според Пенчев (1993: 38) дефинитността се копира

³⁹ Авторката не работи в рамките на ОФГ.

⁴⁰ Разбира се, функционалните категории са подходящи за генерализации над езика. Затова във Van Valin and La Polla (1997) авторите ги използват. Те разделят зависимите части в именната група на адективни и номинални модификатори, от една страна, и на квантитативни и локални (т.е. изразителите на детерминацията) оператори, от друга.

чрез специален принцип върху опората, което, разбира се, е една възможност за анализ. Но ние прилагаме анализ, при който лексикалният носител на определеността, независимо дали е опората, или модификаторът, пренася тази характеристика на фразовото ниво. По подобен на трансформационната граматика начин, в ОФГ дефинитността в българския език е моделирана чрез единствената характеристика DEF+/- (вж. в Ророва (2000)). Тази характеристика обаче е приложена от авторката само на морфологично ниво и отразява единствено поведението на определителния член, разглеждан като фразов афикс. Това не е характеристика на опората, тъй като характеристиките на основата и определителния член трябва да са еднотипни (мъж+*ът*, жена+*та*, дете+*то*). И те понякога са еднотипни по род и число⁴¹, но никога по дефинитност. Същото е валидно за синтактичното равнище, тъй като в именната фраза елементите обикновено се съгласуват по число и/или род, но не и по дефинитност. Така че, ако DEF беше опорна характеристика, това би довело до неверни предположения чрез *Принципа на опората*, когато фразата се състои от повече от един елемент. Затова ние възприемаме принципа за дефинитността, предложен в Ророва (2000: 228):

Ако поне една от дъщерите на фразата е маркирана с DEF+, тогава фразата също е маркирана с DEF+.

Всъщност тази характеристика ще има положителна стойност за всички членувани думи, както и за показателните местоимения⁴². Възниква въпросът за собствените имена, които, от една страна, са инхерентно 'определени', но, от друга страна, могат понякога да имат определителен член (*Алпите*, *Краличът*, *Дунавът*). Подобно на нарицателните имена, те ще са маркирани с DEF-, ако нямат определителен член. Посочената характеристика обаче не е достатъчна, за да се осигури адекватен селективен механизъм в именните фрази. Това е разбираемо, тъй като освен дефинитността, съществуват и други явления, които

⁴¹ Но срв. думата *баща+та*, в която основата е м.р., а определителният член е типичният за ж.р.

⁴² На пръв поглед не е консистентно да се използва маркер за морфологична характеристика (в случая — определителен член) и към лексикален знак (в случая — показателни местоимения). Ние обаче ще приемем подобна редуваност заради осъществяването на по-добра селективност между елементите в NP.

влият върху селекцията. Това са например посесивността, индефинитността, всеобщността и др. Затова е необходимо да имаме повече информация за типа на елементите в NP, отколкото само идея дали фразата е маркирана с DEF+ или DEF-. Нека си припомним, че подобен подход има в Пенчев (1993). Освен това трябва да се вземе предвид, че дефинитността не е важна единствено вътре в именната фраза, но и в областта на отношението *именна фраза – глаголна фраза*. Сrv. *Той изпи кафе и *Той изпи кафето*; **Мое вино е хубаво* и *Моето вино е хубаво*; *Вино е хубаво и *Това вино е хубаво*. Ако характеристиката DEF+/- е достатъчна за моделиране на отношенията между именната и глаголната фраза, то за вътрешната реализация на елементите в NP се налага да има и по-специфична информация за вида модификатор. По този начин ще се позволяват фрази като: *тази добра жена*, но ще се отхвърлят фрази от типа: *тази жената или *тази коя жена и др. Конкретните анализи са описани по-подробно в частта за фразите от типа опора-адюнкт в Глава IV.

Друга важна характеристика в българската именна фраза е съгласуването. Съгласуването има значение не само в рамките на NP, но и в изречението. Моделирането на това явление в ОФГ, както и дискутирането на съгласуването между подлог и сказуемо в българския език е описано в Osenova (2003). В тази работа ще се придържахме към идеите, представени там. Според нас, съгласувателни характеристики има както на синтактично равнище (в характеристиката CAT), така и на семантично (в характеристиката CONT)⁴³. Въвежда се обаче и специална медиаторна характеристика AGR(eement), която е на нивото на езиковия знак. Нейната роля е по-скоро регулаторна при извънфразовото съгласуване, тъй като според *Принципа на опората* и *Семан-*

⁴³ Този подход е в унисон и с подхода на Corbett (2003: 161), който приема, че съгласуването се реализира както чрез граматични, така и чрез семантични характеристики. Освен това в типологичен план авторът дефинира 19 критерия за отграничаване на степените на каноничност при съгласуването. Въз основа на тях може да се направи заключение, че в именните фрази от типа изменяем модификатор и опора в българския език съгласуването е канонично. Така например контролорът (съществително) е експлицитен и има специална граматична форма чрез флексия. Зависимият елемент няма възможност да се свърже с друг контролор. Областта *именна фраза* е асиметрична и локална. Морфосинтактичните характеристики на контролора и на зависимия елемент по принцип съвпадат.

тичния принцип характеристиките на граматичното и семантичното съгласуване ще бъдат вече проектирани върху фразата. Затова на нея се копира информацията или от **CAT**, или от **CONT**, или от двете характеристики заедно на съответния елемент. По този начин дори когато има спазване на граматичното съгласуване, но референцията сочи към друго число или пол, информацията се пази в семантиката. Срв. *Майорът е дошъл* (синтактичното съгласуване е в м.р., но лицето е от женски пол); *Ножниците са на масата* (синтактичното съгласуване е в мн.ч., но се реферира към един обект), *Вие сте разбрали* (синтактичното съгласуване е в мн.ч., но се реферира към едно лице чрез учтива форма)⁴⁴. Нека сега формулираме *Принципа за съгласуване* за българския език с допълнителните правила, които да осигуряват правилното съгласуване извън именната фраза:

— *граматично съгласуване* (проявява се във и извън именната фраза)

При граматично съгласуване вътре в именната фраза, **AGR** характеристиката на фразата копира синтактичните характеристики на опорната дъщеря, когато фразата е от типа *опора-адюнкт*.

$$(15) \quad \left[\begin{array}{l} \textit{head-adjunct} \\ \text{CAT} \mid \text{HEAD} \mid \text{AGR} [1] \\ \text{HD-DTR} \mid \text{HEAD} \mid \text{AGR} [1] \end{array} \right]$$

Това означава, че фразата *ленива котка* ще получи характеристиките за женски род, единствено число от опорната си дъщеря *котка*. На горната схема тя е обозначена като **HD-DTR (=head daughter)**, т.е. опорна дъщеря. Цифрата [1] обозначава, че опората и фразата споделят едни и същи съгласувателни характеристики.

Когато обаче адюнктът е собствено име на лице и характеристиките му се различават от тези на опората, на **AGR** характеристиката на фразата се копира информацията от адюнкта. Срв. *Майор Петрова е дошла*, където опората *майор* е в мъжки род, но адюнктът фамилно име осигурява информацията за женски род. Неопорната дъщеря е отбелязана като **NHD-DTR (=non-head daughter)**.

⁴⁴ Примерите са от Osenova (2004). Пак там се коментират причините и условията за нарушаване на граматичното съгласуване в българския език.

$$(16) \left[\begin{array}{l} \textit{head-adjunct} \\ \text{CAT} \mid \text{HEAD} \mid \text{AGR} [1] \\ \text{NHD-DTR} \mid \text{HEAD} \end{array} \left[\begin{array}{l} \textit{proper\_person\_name} \\ \text{AGR} [1] \end{array} \right] \right]$$

— семантично съгласуване (проявява се извън именната фраза)

При семантично съгласуване върху медиаторната характеристика на фразата се копират индексите от синтактичната категория **CAT** и от семантичната **CONT** на опората („*Левски*“ *победи/победиха*; *Група студенти пристигна/пристигнаха*), или само от семантичната характеристика (*Негово височество дошъл*) на опората. В (17) е показано правилото за конкуриращите се модели на съгласуване:

$$(17) \left[\begin{array}{l} \textit{head-adjunct} \text{ OR } \textit{head-compl} \\ \text{CAT} \quad \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{AGR} [1] \end{array} \right] \\ \text{CONT} \quad \left[\begin{array}{l} \text{AGR} [2] \end{array} \right] \\ \text{AGR} [1] \text{ OR } [2] \end{array} \right]$$

По този начин предикатът може да се съгласува или с опората, или със зависимата част в подложното **NP**.

Нека сега разгледаме основните положения при съществителни, които вземат аргументи. Според нас, типовете опори в **NP**, които вземат аргумент, са следните: отглаголните съществителни (базисен структурен тип **NP PP** и **Poss NP**, *идването на Иван*, *неговото идване*), релационните съществителни (базисен структурен тип **NP PP** и **Poss NP**, *майка на Иван*, *неговата майка*), квантитативните съществителни (базисен структурен тип **NP NP**, *чаша вода*). Друг е въпросът дали тези аргументи трябва да се представят на синтактично ниво като именни адюнкти във фрази от типа *опора-адюнкт*, или да участват във валентен списък, т.е. да са комплементи във фрази от типа *опора-комплемент*. Разбира се, изборът на единия или другия подход има своето оправдание. В първия случай се набляга на номиналната природа на опората. Често това е решение, когато се пише обща граматика за даден език, тъй като се осигурява консистентност в именната група. Във втория случай се търси *differentia specifica* в групата на съществителните. Тъй като нашата задача е да се опитаме да видим разликите между именните фрази, по-подходящата интерпрета-

ция за нас е втората, тъй като дава много повече информация за особеностите в поведението на различните именни опори. Разбира се, подобно решение има своите проблемни моменти. Но, от друга страна, ако разгледаме именните фрази само като тип *опора-адюнкт*, то няма да можем да обясним различното поведение на някои посесивни конструкции, както и на тези с опорно отглаголно съществително. Мотивацията да се включат именно гореизброените групи съществителни като опори, изискващи аргументи, са следните: отглаголните съществителни наследяват, макар и в синтактично трансформиран вид, аргументите на глагола, от който са образувани; назованите обекти с релационни съществителни винаги се мислят в отношението си спрямо друг обект; квантитативните съществителни⁴⁵ също изискват семантично обекта, над който квантифицират. Ще използваме разделението между валентния списък и аргументната структура, описано в Manning and Sag (1995). В аргументната структура ще се пази информация за задължителните участници в събитието или към другия обект, докато във валентния списък ще се появяват само тези от тях, които са реализирани на синтактично равнище. Проблем възниква не толкова при представяне на връзката между аргументната структура и валентния списък, колкото от неяснотата на списъците с релационни и квантитативни съществителни. Понякога при тях границите са много тънки и може би най-добре е да се приложи градуален критерий подобно на този на Dowty (1991) за семантичните роли, вместо да се работи с плюс-минус класификационен критерий (т.е. да се твърди, че едно съществително е само релационно, а друго — само нерелационно). Нека проследим общия принцип на представяне на NP, които взимат аргументи, в ОФГ. В техническо отношение решихме, че характеристиката ARG-ST ще бъде на нивото на думата (*word*), а не в рамките на синтактичната характеристика CAT(egory).

Нека разгледаме трите групи съществителни поотделно, като посочим двата основни варианта — със и без синтактична реализация на аргумент. Ще започнем с отглаголните съществителни и за начало ще предложим интерпретация, максимално близка до изходния глагол. За пример вземаме думата *идването*. Глаголът *идвам*

---

⁴⁵ Тези съществителни също могат да се мислят като подтип на релационните, но за яснота ще ги разглеждаме отделно.

има неизразен подлог *аз* и потенциален комплемент *отнякъде*. Според нас аргументът, който обозначава *мястото, където идвам* е аргумент по подразбиране в терминологията на Pustejovsky (1995: 63) (default argument). В момента тези аргументи не са изразени на схемата. При съществителното обаче аргументът-подлог се изразява чрез PP. В изречението *Идването не е най-важното нещо* обаче няма синтактична реализация на агенса на събитието *идване*. Затова в схемата по-долу валентният списък на подлога е празен. Но в аргументната структура има предложна фраза (в случая това е предложната фраза *на Иван*). В семантиката (характеристиката **CONT**) се кодира **INDEX** на опората, който включва род, число и лице (което условно се смята за трето при съществителните имена). В ограничителната характеристика **RESTR** е кодирана релацията за събитието *идване* и семантичната роля (в случая — агенс), чиито характеристики съвпадат с тези на предложната фраза (вж. анотация [2]).

$$(18) \left[\begin{array}{l} \text{word} \\ \text{PHON} <\text{идването}> \\ \text{SYNSEM|LOC} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{VAL|SUBJ} <> \end{array} \right] \\ \text{INDEX} [1] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{RESTR} \left[\begin{array}{l} \textit{coming-reln} \\ \text{AGENT} [2] \end{array} \right] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{ARG-ST} <[2]\text{PP}> \\ \text{DEF} + \end{array} \right]$$

Ако семантичният подлог *на Иван* е изразен експлицитно като PP (*Идването на Иван не е най-важното нещо*), то тогава в празния сега списък на подлога (**SUBJ**) ще се появи едно PP. Трябва да отбележим, че тенденциозно илюстрираме идеята само с подлога на изходния глагол. Разсъжденията ни обаче важат и за неговите комплементи. Също така ще обърнем внимание на факта, че индексът [2] се отнася до съществителното име в предложната фраза. Предлогът само указва падежната маркировка.

Сега нека разгледаме представянията на квантитативните съществителни. Сrv. примерите: *Група̀та пристигна* и *Група̀та студенти пристигна*. Лексикалната спецификация на думата *група*, която по-

казва отношението между аргументната структура на думата и валентния ѝ списък, е следната:

$$(19) \left[\begin{array}{l} \textit{word} \\ \text{PHON} <\textit{групата}> \\ \text{SYNSEM|LOC} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{VAL|COMP} < > \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} \left[\begin{array}{l} \text{RELN } \textit{group\_of} \\ \text{INST} [1] \end{array} \right] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{ARG-ST} <[2] \text{NP}> \\ \text{DEF} + \end{array} \right]$$

Всъщност схемата отразява първото изречение, в което комплементът не е експлицитно изразен. Аргументната структура съдържа изискване за NP, което да покаже обектите в групата. Но тук няма синтактична реализация на изискваното NP. Затова списъкът на комплементите в схемата е празен. Ако се реализира второто изречение, тогава в списъка с комплементи на съществителното *група* ще има именна група: **COMP** <[2] NP>. В семантиката се вижда, че характеристиките на **INDEX** и на **INST** са едни и същи. Както стана ясно, **INDEX** кодира съгласувателните характеристики, докато **INST** е конкретната реализация на обекта в света. Според представената идея опорните съществителни първо взимат комплементите си и после адонктите си. Ето пример в запис със скоби, където опорното съществително *група* първо реализира комплементите си *добри студенти* и после присъединява адонкта *голяма*: [NPA *голяма* [NPC *група* [NPA *добри студенти*]]]. Тук етикетът NPA означава фраза от типа опора-адонкт, а етикетът NPC означава фраза от типа опора-комплемент.

При релационните съществителни описанието е подобно на (19).

Също като на горните представяния, пропозицията може само да предполага логическия аргумент, тъй като той не е синтактично изразен (*Тя е просто майка [на някого]*) или да даде и неговата синтактична реализация (*Майката на Иван е тук*). Разбира се, на схемите бяха показани опростените съотнасяния между аргументната структура и валентния списък. В Четвърта глава особеностите на тези опори ще бъдат представени по-детайлно.

Сега трябва да обърнем внимание на следните основни въпроси:

- как характеристиката **ARG-ST** от списък става наистина структура;
- трябва ли да има граматическа роля *подлог* при именни опори;
- как се инкорпират посесивните клитики, както и посесивните адюнкти или компоненти;
- как се добавя повече семантична информация в семантичната характеристика **CONT(ent)** чрез *qualia* структурата на Pustejovsky.

За да избегнем терминологично и теоретично объркване, нека обясним подхода на Pustejovsky при моделирането на аргументната структура в NP по-подробно. Нека припомним, че в неговата интерпретация има онтологично съотнасяне на обекта, назован с думата. По този начин всички съществителни имат *нулев* аргумент (**ARG0**), който отразява релацията подпонятие-надпонятие *e-нещо (is-a)*. Например думата *нож* има като свой първи и единствен аргумент *инструмент* (ножът е инструмент) или думата *мъж* (в смисъла на човек с определен пол) има като свой първи и единствен аргумент *човек* (мъжът е човек). Очевидно е, че този нулев аргумент не играе роля в дефинираната от нас аргументна структура. От друга страна, той подпомага изграждането на таксономични връзки в лексикона.

Изискването за задължителна синтактична реализация на даден аргумент също е доста разколебано при имената. Неслучайно Badia and Sauri (2000) прилагат към именните опори само аргументите по подразбиране. Следвайки и концепцията в ОФГ, ние приемаме наличието на всички типове аргументи при именната опора: *истински аргумент*, *аргумент по подразбиране*, *аргумент в сянка*. Те, разбира се, не са еднакво характерни за всички именни опори. Според нас трите вида се реализират при отглаголните съществителни, тъй като те имат директна съотносимост с глаголна опора. Останалите именни опори реализират само аргумент по подразбиране. По този подход се различаваме от Badia and Sauri (2000) и Busa (1996), които смятат, че всички именни опори взимат само аргументи по подразбиране. Основание за решението ни да направим изключение за отглаголните съществителни и да допуснем те да имат всички типове аргументи дават следните фактори:

първо, българският език е нулевосубектен и затова глаголыг невинаги реализира задължително аргументите си и второ, отглаголните съществителни са близки до пасивните конструкции, поради което е обяснима възможността за по-лесно изпускане на аргументи. Например, ако глаголната опора *ритам* има аргумент в сянка *с крак*, то и отглаголното съществително *ритане* ще има същия тип аргумент. Ето представянето на аргументната структура според Pustejovsky:

$$(20) \quad \left[\begin{array}{l} \text{arg-str} \\ \text{ARG0} \langle \rangle \\ \text{T-ARG} \langle \rangle \\ \text{D-ARG} \langle \rangle \\ \text{S-ARG} \langle \rangle \end{array} \right]$$

T-ARG (true argument) отговаря на истински аргумент, **D-ARG** (default argument) обозначава аргумент по подразбиране и **S-ARG** (shadow argument) назовава аргумент в сянка.

Въпросът дали трябва да има подлог към именни опори също е важен, тъй като е нужно да има съотнасяне от аргументната структура (семантични роли) към валентния списък (граматически роли). Както вече споменахме, отглаголното съществително наследява аргументната структура, а не субкатегоризационната рамка на глагола. Освен това, реализацията на аргументите при транзитивните глаголи напомня на реализацията при пасивните конструкции. В Ницолова (1996; 2005) се коментират факторите при избора на аргумент-ос, падежната маркировка чрез предлога и свързването със семантична роля. Отбелязва се и близостта на някои конструкции до пасивните. Трудността се състои в това как тези аргументи да се свържат с граматическите функции. От една страна, при съществителните от интранзитивни глаголи, маркировката с предлог *на* винаги отговаря на подлога на глагола (*идването на Иван; влизането на страните в Европейския съюз*). От друга страна, при съществителните от транзитивни глаголи конструкциите са разколебани между активна и пасивна интерпретация. Нека разгледаме няколко изречения с отглаголното съществително *четене*. Изречението *Четенето на Иван* ме измори посочва подложна позиция на предложната фраза, т.е. *Иван чете и това ме измори*. Изречението *Четенето на книгата* ме измори посочва комплементна позиция на предложната фраза, т.е. *Аз четох*

книга и това ме измори. Изречението *Четенето на книгата от Иван* ме измори вече посочва подложна позиция за книгата и комплементна за Иван. А изречението **Четенето на книгата на Иван* е неграматично в смисъла, когато Иван е четящият.

Тъй като въпросът за граматическите роли при именни опори изисква по-задълбочено проучване и на самите глаголи, ние ще изберем подход, при който всички семантични аргументи при отглаголните съществителни се съотнасят синтактично с комплементи. *Т.е. няма да работим с подложна позиция при съществителните във валентния списък.* Ще се концентрираме върху разликата между комплемент и адюнкт и ще наблегнем на свързването на комплементите към аргументите и техните семантични роли. Тъй като решихме да не използваме граматичната роля *подлог* при именни опори, ще дефинираме следното правило:

[HEAD *noun*] → [VAL|SUBJ < >]

Правилото казва, че когато един знак има **HEAD** характеристика съществително, то списъкът на подлога **SUBJ** е празен. Подобна импликация се прави с цел да се следи директно отношението между поведението на именната и на глаголната опора.

Стана ясно, че посесивите (включително рефлексивните посесиви) могат да имат както адюнктна, така и комплементна роля. Адюнкти са, когато изразяват релацията посесивност — *моята книга, моето време*. Комплементи са, когато изразяват други релации. Неслучайно в Ницолова (1996; 2005) посесивът се използва като тест за определяне на аргумента-ос към процесни интранзитивни съществителни (*пристигането на гостите = тяхното пристигане*). В зависимост от тази си роля те ще бъдат разглеждани към типа *опора-адюнкт* и съответно към типа *опора-комплемент*.

Когато посесивите са изразени с клитики, те първо присъстват в списъка на клитиките (**CLIT**). Оттам се съотнасят с аргументната структура, но не се появяват във валентния списък, тъй като там е запазено мястото на пълния (fullfledged) синтактичен комплемент. Той в случая може да е предложна фраза или пълна форма на притежателното местоимение. Клитиката само маркира синтактичната позиция на комплеента, като експлицира някои негови характеристики. В случая с конструкцията *идването ми* това са първо лице, ед. ч.:

- (21)
$$\left[\begin{array}{l} \textit{prosodic\_word} \\ \text{PHON} <\textit{idvaneto}, \textit{mi}> \\ \text{SYNSEM} | \text{LOC} | \text{CAT}[\text{VAL}[\text{COMP}<>]] \\ \text{ARG-ST} [\text{T-ARG} <[2] \text{PP}(\textit{na}) \text{ или } [1]>] \\ \text{CLIT} <[1] \text{първо лице, ед. ч.}> \end{array} \right]$$

В ARG-ST има истински аргумент (T-ARG), тъй като при глаголната опора той е граматическият подлог (*Аз идвам*).

Както вече беше споменато, ОФГ разглежда клитиките на лексикално ниво. Клитиката образува част от акцентна дума, която може да съвпада с прото-фраза (както е на схемата), но може и да не съвпада. Ето защо информацията за наличие на клитика трябва да се наследи и на нивото на фразата. Клитиките само частично заявяват характеристиките на зависимата част, която се очаква да се реализира. Срв. *идването му на Иван*. В случая отглаголното съществително *идване* има един истински аргумент, маркиран с предлога *на* — *идването на някого* (= някой идва). Този аргумент на схема (21) е маркиран чрез клитиката *му*, но не е изразен синтактично в списъка на компонентите.

Остана въпросът как ще се включи qualia структурата в семантичната характеристика на ОФГ, а именно CONT(ent). Qualia структурата е важно ниво от лексикалната семантика, тъй като обединява участниците в някакво събитие със структурата на събитието. А също така отчита произтичащите от това промени. Нека си припомним отново, че по принцип имената са от тип *nom_obj* и имат характеристиките INDEX и RESTRICTION. Първата кодира характеристиките на съгласуването (род, число, лице), а втората дава ограниченията върху обектите, обозначени от съществителното. При глаголите, които са от тип *psoa* (*parameterized-states-of-affairs*), се кодират семантичните роли. За разлика от Badia and Sauri (2000) ние няма да заместяваме RESTRICTION с qualia структурата, а ще я добавим след тези две характеристики:

- (22)
$$\left[\begin{array}{l} \textit{nom\_obj} \\ \text{INDEX} \textit{index} \\ \text{RESTRICTION} \textit{set-of-psoa} \\ \text{QUALIA} \textit{set-of-qualia} \end{array} \right]$$

При отглаголните съществителни ще се наложи интерпретация, която да отговаря както на номиналното, така и на глаголното им поведение. Това става по следния начин: тъй като морфологично са съществителни, те ще бъдат от тип *nom_obj*. Чрез характеристиката **INDEX** се задават характеристиките лице, число, род на номинализираното събитие (**PERSON**, **NUM**, **GEND**). В характеристиката **RESTR** се задават събитието като релация и семантичните роли на аргументите. Информацията от **RESTR** [1] се съвместява структурно с информацията в **QUALIA|FORMAL event** [1], тъй като там също се кодира релацията за събитието и участниците в нея.

Семантичният принцип, който ще приемем в работата си, не следва Pollard and Sag (1994: 329). Припомняме, че там във фразата от тип опора-адюнкт се копира характеристиката **CONTENT** (т.е. стойностите на **INDEX** и **RESTRICTION**) от адюнктната дъщеря. С други думи, адюнктът е семантичната опора. В останалите фрази, различни от типа *опора-адюнкт*, семантичната опора съвпада със синтактичната. Според някои автори по-правилното наследяване на семантичната информация идва както от опората, така и от зависимата част. За целта те възприемат следната версия на *Семантичният принцип*:

В опорната фраза характеристиката **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|INDEX** е идентична с характеристиката **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|INDEX** на опорната дъщеря, а **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|RESTR** е идентична на **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|RESTR** на адюнктната дъщеря (ако има такава). В останалите случаи — на опорната дъщеря — Trawinski (2004: 15).

Trawinski отбелязва, че по този начин се осигурява правилната интерпретация на фрази от типа *прочетена книга*. Ако цялата характеристика **CONTENT** идва от адюнктната дъщеря, ще се копира събитието *четене*. При разделянето на информацията обаче ще се копира информацията за обекта *книга* и допълнително ограничението, че този обект е прочетен. Ние приемаме преформулировката на принципа, направен от Trawinski, но не с тези аргументи, тъй като информацията за събитието не се кодира в **INDEX**, а в **RESTRICTION**. За нас тази диференциация при оформянето на семантиката на фразово равнище е важна, тъй като възприемаме подход да разглеждаме квантификаторите и детерминаторите като адюнкти. При притежателните местоимения, местоименните наречия и числителните се копира **INDEX**

на опората, който може и да съвпада с **INDEX** на адюнкта. Но **RESTR** на адюнкта кодира своето ограничение плюс това на опората. Налага се още да добавим към семантичния принцип следните твърдения:

- в опорната фраза от тип опора-адюнкт характеристиката **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|SEMDET** е идентична с характеристиката **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|SEMDET** на адюнктната дъщеря (ако има такава характеристика) Например фразата *всички хора* ще има стойност *all* на характеристиката **SEMDET**;
- в опорната фраза **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|QUALIA**⁴⁶ характеристиката е идентична с характеристиката **SYNSEM|LOCAL|CONTENT|QUALIA** на опорната дъщеря. Например фразата *десен крак* ще има стойност *част_от* в рамките на характеристиката **QUALIA**.

Първото твърдение отчита факта, че семантиката на адюнктите от типа на неопределителни и показателни местоимения, числителни бройни и др. се наследява на равнището на фразата. Второто твърдение осигурява наследяването на лексикалната семантика на опората към фразата.

Важен е и въпросът как се съотнася *qualia* структурата към аргументната структура, а оттам и с валентния списък. *Qualia* структурата задава семантичните релации, характерни за дадената опора. Тя, за разлика от аргументната структура, може да се наследява нагоре във фразата. Аргументната структура е характеристика на лексикалния знак и съдържа потенциално възможните за синтактично изразяване аргументи. Валентният списък показва само тези от тях, които са реално изразени в изречението.

---

⁴⁶ Характеристиката **QUALIA** е подходяща и за зависимите елементи в една фраза, но този въпрос остава извън целите на настоящата работа.

ГЛАВА III ТИПОЛОГИЯ И СТРУКТУРА НА ИМЕННИТЕ ФРАЗИ (NP)

В тази глава ще обърнем внимание на два отделни, но свързани помежду си проблема на българската именна фраза. В първата подчаст представяме типологията на фразите, основана на четири главни признака и взаимодействието между тях. Втората подчаст се концентрира върху структурата на именната фраза. Използвайки статистически извадки от корпус със синтактични анализи, сме представили и коментирали дистрибуцията на най-честите типове именни фрази и елементите в тях.

1. Типология на именните фрази

NP могат да бъдат класифицирани по различни критерии. В тази част ще се опитаме да представим типология на NP, която да отчита характеристиките на опората и зависимите части, броя на елементите в NP, разположението им, отношенията между елементите. Тук ще използваме и опита си от автоматичната обработка на рекурсивните именни групи — Osenova (2002).

Според нас важните признаци за типологизация са следните:

- *количественост,*
- *съдържание,*
- *позиционност,*
- *синтагматични отношения.*

Признакът *количественост* има подтиповете: *тежест на NP* и *рекурсивност в NP*.

Признакът *съдържание* има подтиповете: *вид на опората* и *вид на зависимите части*.

Признакът *позиционност* има подтиповете: *близост на зависимите части до опората* и *позиция на зависимите части спрямо опората*.

Признакът *синтагматични отношения* има подтиповете: *координационност*, *субординационност* и *смесеност*.

Нека разгледаме стойностите на представените по-горе признаци подробно.

Признакът *количественост* включва подтиповете *тежест* и *рекурсивност*.

Тежестта (от англ. heaviness) като характеристика на NP е дискутирана и от Aarts (1992). Тя се дефинира по отношение на броя елементи в NP. Т.е. колкото повече елементи са разположени около опората, толкова 'по-тежка' е NP. Тази характеристика се подразделя на следните NP: *еднокомпонентни*, *двукомпонентни* и *многокомпонентни*⁴⁷. Характерно за едно- и двукомпонентните NP е, че те имат само основната си опора (*висок стол*, *чаши вода*). Многокомпонентните обаче могат да имат и въгребни за NP опори (в случаите, когато става дума за поясняващи адективни, адвербиални или предложни фрази). Например, във фразата *жена с добър вкус* освен основната опора *жена*, има и въгребна опора *вкус*, която е в рамките на модифициращата предложна фраза.

Еднокомпонентните NP включват само едно съществително, което е и опора. То съответно може да бъде в общата си форма, във вокатив, да е членувано, да е в множествено число. Например: *сестра*, *сестри*, *сестрата*, *сестрите*, *сестро*.

Двукомпонентните NP включват съществително, което е опора, и точно един зависим компонент. Този тип NP имат отношение и към признака *позиционност*. Т.е. зависимата част може да е преди или след опората. Преди опората обикновено се появяват прилагателно (*хубавата новина*), наречие (*много деца*), съществително (*злато жена*), числително (*две дръвчета*) или местоимение (*някои съображения*). След опората се поставят наречие (*къщата отсрещи*), съществително (*група деца*) или кратко притежателно местоимение (*брат ми*). Тук е мястото да отбележим, че разглеждаме кратките притежателни местоимения като маркери на синтактична модификация в NP

⁴⁷ Под 'компонент' разбираме един лексикален знак. Следователно, координационна фраза от типа *радост и скръб* се разглежда като трикомпонентна.

а частиците *не* и *ли* — като маркери на фокуса и/или илокутивната сила⁴⁸. Въпросът за поведението на частицата *ли* в номиналния клитичен комплекс е дискутиран подробно в Avgustinova (2002). Авторката се концентрира върху обхвата на *ли* и притежателната клитика, докато ние се интересуваме повече от ролята им в именната фраза. Подобно на частиците *ли* и *не* в ролята на втори компонент може да се появи фокусираща частица от типа на *само*, *дори*, *даже* и др⁴⁹. Типът NP NP има отношение и към характеристиката *рекурсивност*.

Многокомпонентните NP се разделят на NP с основна опора и NP с поне една допълнителна опора (т.е. това е опора на зависимата част на основната опора). Тези фрази имат отношение и към характеристиката *рекурсивност*. Някои от многокомпонентните NP са и рекурсивни, като например тези с поясняващи предложни фрази. Подобни фрази имат отношение и към признака *позиционност*. Тук е уместно отново да посочим, че приемаме координационните NP за многокомпонентни (имащи поне 3 елемента, т.е. поне две съществителни и един съчинителен съюз).

NP с основна опора включва всички комбинации от зависими части: прилагателни (*висок син удобен стол*), прилагателно и съществително (*шумна група студенти*), прилагателно и кратко притежателно местоимение (*хубавата ми шапка*), детерминатор и/или квантификатори със или без прилагателни и със или без кратки притежателни местоимения пред опората (*всяка добра жена, тази прекрасна жена, всичките ми пари*).

NP с поне една върепна опора включва предложните фрази (*дърветата в градината*), адективните и адвербиалните фрази (*готов за изпит студент*), както и поясняващите подчинени изречения — относителни, въпросителни, че- или да-изречения (*идеята да тръгна беше нейна*).

Под *рекурсивност* в случая ще разбираме възможността от поява на друга NP някъде в зависимите елементи на най-външното опорно съществително⁵⁰. Например във фразата *добрата жена с червеното*

⁴⁸ Повече за различните употреби на частицата *ли* в българския език като маркер на фокуса и илокутивната сила вж. в Тишева (2008).

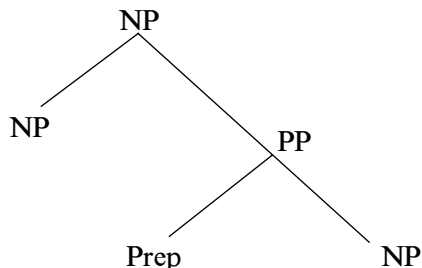
⁴⁹ По-подробно за ролята на фокусиращите частици в българския език вж. в Ниполова (2001).

⁵⁰ П. Бъркалова дава следната дефиниция на понятието рекурсия: *изграждане, при което се вземат резултатите от предшестващо изграждане* — Бъркалова (1997: 11).

палто именната фраза *червеното палто* е вложена по отношение на максималната проекция NP в NP. Конституентните правила са:

NP → NP PP
PP → Prep NP

(23)

Така NP, което е аргумент на поясняващото PP, е рекурсивно спрямо максималното NP⁵¹.

Признакът *съдържание* включва стойностите *вид на опората* и *вид на зависимите части*. Видът на опората може да се мисли като опора от различен тип: *предметно съществително, абстрактно съществително, собствено име* или *отглаголно съществително*. Няма единно мнение по отношение на класификацията на съществителните. А и тя може динамично да се променя според задачите на изследвателя. Също така много често се смесват характеристиките от различни по тип класификации. В момента най-добре отношенията между семантичната, функционалната и граматичната класификация на съществителните имена са описани в Буров (2004: 91–102). Както авторът сам отбелязва, има пресичане между тези три класификации, но не и пълно покриване (стр. 100). Затова тук няма да навлизаме в тази тема детайлно. Ще изтъкваме избирателно важните характеристики на опората и техния тип, когато те влияят на зависимите части и оттам — на фразата. За нашите цели ще има значение дали съществителното е нарицателно, или собствено; дали е отглаголно (*разглеждане,*

⁵¹ Тъй като рекурсията е сложно явление, ние ще приемем за рекурсия и простата итерация. Важното в случая е вдясно на правилото да има NP, което да гради именна група. Затова и във фразата [NP хубава [NP добра жена]] отчитаме рекурсия. Правилото е: NP → A NP. В Бъркалова (1997: 86–89) са описани три типа рекурсии в NP: NP → A NP; NP → N S; NP → N PP.

скачане, четене), нумератив⁵² (*ято, група, чаши*) или релационно (*май-ка, брат*). Както се вижда, признаците за подобно разделение са разнородни: разделението на нарицателни и собствени имена според Буров е по признака *определеност/неопределеност* (стр. 91); отглаголните и не-отглаголните са по признака *произход*; нумеративите и релационните са съответно по признаците *квантифицираност* и *връзка с друга същина*. Освен многомерността и сложните връзки между различните по тип характеристики при съществителните, има и друг проблем. Собствените имена често се разглеждат атомично — като хомогенен клас, който няма подкласификации. Така е и при Буров (2004). В действителност това е също една разнородна група със свои особености. Така например собствените имена винаги се свързват (повече или по-малко експлицитно) с обекта, обозначен с нарицателно име, който наименуват — *река Вит, Маргарита, вестник „Сега“, Апенините*. Този факт също оказва влияние върху граматичните им характеристики и синтактичното им поведение (напр. съгласуване с предиката или с местоимение). Срв. (*Село*) *Коиловци се намира близо до Плевен*, където предикатът се съгласува по число с нарицателното име и *Алпите се разделят на Източни и Западни*, където предикатът се съгласува по число със собственото име.

Всеки тип опора налага и различни изисквания към своите зависими части. Зависимата част може да е друго съществително или да е не-съществително. Според това каква част или подчаст на речта е, се повлиява както механизмът за наследяване на информация в NP, така и взаимоотношението с опората. Зависимата част може да е един елемент или повече елементи (отношение към признака *тежест*).

Признакът *позиционност* разделя NP на фрази според двата си подтипа. Условието е в NP да има поне една зависима част. Според *близостта на зависимата част до опората* NP се разделят на фрази, при които дадена зависима част стои до опората, и на фрази, при които зависимата част може да се реализира и по-далече от опората. Тъй като тази характеристика е градуална, тук могат да се вземат предвид две ситуации: когато зависимата част **ВИНАГИ** стои до опората и когато зависимата част **ОБИКНОВЕНО** стои до опората, но

---

⁵² Това е термин, използван от Буров (2004: 220, 263).

може да се мести според наличието на специални условия. Пример за първото е постоянната близост на името до титлата при самостоятелни употреби — *д-р Иванов* (*д-р този Иванов)⁵³. Пример за второто е преместването на краткото притежателно местоимение при наличието на други модификатори (*книгата ми*, НО: *хубавата ми интересна книга*). Според *позицията на зависимите части спрямо опората NP* се делят на: *фрази с препозитивни разширения* (*слънчев ден*), *фрази с постпозитивни разширения* (*жител на Варна*) и *фрази едновременно с пре- и постпозитивни разширения* (*временен жител на Варна*).

Признакът *синтагматични отношения* има стойности *координация, субординация, смесеност*. За субординационните фрази важат всички представени по-горе признаци. В координационните фрази, но вече в рамките на всеки конюнкт, са в сила всички горепосочени признаци. За смесените случаи отново са в сила изброените признаци, но, разбира се, в по-сложни отношения. Интересни са случаите, в които модификаторите не се реализират поотделно за всеки конюнкт, а се отнасят едновременно към двата (или дори повече)⁵⁴. Например, [*хубави [мъже и жени]*] вм. [*хубави мъже*] и [*хубави жени*]. Именно заради специфичните механизми, които действат в подобни изрази, предложихме признака *синтагматични отношения* като самостоятелен.

Всички изброени по-горе признаци са били разглеждани в една или друга степен за съществителните имена. Но интересно е да се види каква е зависимостта между тях.

Затова нека изведем някои правила, които да имат за основа предложените признаци за класификация на NP. Първо, ще изведем правилата по признаци, а след това ще направим обобщения върху тях. Посочват се признаците като *допустими, недопустими* или *задължителни*⁵⁵. *Допустимост* означава, че признакът е приложим при

---

⁵³ Посоченият случай е по-различен семантично от случай като: [*докторът по философия*] [*Иван Иванов*]. Тогава титлата пак е опора, но вече в усложнен състав (трикомпонентна). Тук фразата вече трябва да е в подходящ контекст, т.е. не може да се употреби самостоятелно, както горе.

⁵⁴ Този въпрос е дискутиран по-обстойно в Осенова (2004(а)).

⁵⁵ Не предлагаме маркер *незадължителност*, т.к. неговото значение се покрива от маркера *допустимост*.

някои типове. *Недопустимост* означава, че признакът не е приложим към типа. *Задължителност* означава, че признакът задължително се прилага към типа. Целта е да се проследят възможните комбинации между признаците, както и рестрикциите върху тях. Отношенията са представени на две нива: т.нар. 'собствено' ниво, т.е. отношение в рамките на същата категория, и т.нар. 'съседни нива', т.е. отношение спрямо съседни признаци. При импликациите, които са описани по-долу, се дава пътеката до най-конкретния тип.

От *количественост* → *тежест* → *еднокомпонентност* следва:

- на собственото ниво: *рекурсията* е недопустима характеристика;
- на съседните нива: *позиционността* е недопустим признак; *съдържанието* е задължителен признак със стойността си *вид на опората* и недопустим признак със стойността си *вид на зависимата част*; *синтагматичните отношения* са недопустим признак⁵⁶.

От *количественост* → *тежест* → *двухкомпонентност* следва:

- на собственото ниво: *рекурсията* е допустима характеристика (при фрази от типа NP NP);
- на съседните нива: *позиционността* е задължителен признак; *съдържанието* е задължителен признак по отношение и на *вида на опората*, и *вида на зависимата част*⁵⁷; *синтагматичните отношения* са задължителен признак по отношение на стойността *субординация* и недопустим признак по отношение на стойностите *координация* и *смесеност*.

От *количественост* → *тежест* → *многокомпонентност* следва:

- на собственото ниво: *рекурсията* е допустима характеристика
- на съседните нива: *позиционността* е задължителен признак; *съдържанието* е задължителен признак по отношение и на *вида на опората*, и *вида на зависимата част*; *синтагматичните отношения* са допустим признак по отношение и на трите си подтипа *координация*/*субординация*/*смесеност*.

⁵⁶ Тези импликации биха се променили, ако приемем наличието на нулев член пред съществителните на синтактично равнище. Но в нашата работа ние не приемаме тази теза. В ОФГ (както ще видим и по-нататък в текста) моделирането на морфологичната определеност/неопределеност ще става в лексикона.

⁵⁷ С уговорката, че условно определяме притежателните клитики като вид зависими части, но в действителност ги разглеждаме на лексикално, а не на фразово ниво.

От *количественост* → *рекурсивност* следва:

- на собственото ниво: *тежест* → *еднокомпонентност* е недопустима характеристика
- на собственото ниво: *тежест* → *двукомпонентност* е задължителна характеристика
- на собственото ниво: *тежест* → *многокомпонентност* е допустима характеристика
- на съседните нива: *позиционността* е задължителен признак; *съдържанието* е задължителен признак по отношение и на *вида на опората*, и *вида на зависимата част*; *синтагматичните отношения* са задължителен признак по отношение на някой от трите си подтипа: *координация*/*субординация*/*смесеност*.

От *съдържание* → *вид на опората* следва:

- на собственото ниво: *вид на зависимите части* е допустима характеристика.
- на съседните нива:
  - *количественост*
    - *тежест* → *еднокомпонентност* е допустима характеристика
    - *тежест* → *двукомпонентност* е допустима характеристика
    - *тежест* → *многокомпонентност* е допустима характеристика
    - *рекурсия* е допустима характеристика.
  - *позиционност*
    - *близостта на зависимите части до опората* е допустима характеристика
    - *позицията на зависимата част спрямо опората* е допустима характеристика
  - *синтагматични отношения*
    - *координацията* е допустима характеристика
    - *субординацията* е допустима характеристика
    - *смесеността* е допустима характеристика

Прави впечатление, че спрямо *вид на опората* всички характеристики са допустими, но няма характеристика със задължителен статус. Това е така поради особеностите на характеристиката *вид на опората*,

която сама по себе си е задължителна. В една типична фраза има опорен елемент⁵⁸, но не е задължително да има други елементи.

От *съдържание* → *вид на зависимата част* следва:

— на собственото ниво: *вид на опората* е задължителна характеристика.

— на съседните нива:

○ *количественост*

● *тежест* → *еднокомпонентност* е недопустима характеристика

● *тежест* → *двукомпонентност* е задължителна характеристика

● *тежест* → *многокомпонентност* е допустима характеристика

● *рекурсията* е допустима характеристика

○ *позиционност*

● *близостта на зависимите части до опората* е задължителна характеристика

● *позицията на зависимата част спрямо опората* е задължителна характеристика

○ *синтагматични отношения*

● *координацията* е недопустима характеристика

● *субординацията* е задължителна характеристика

● *смесеността* е недопустима характеристика

От *позиционност* → *близост до опората* следва:

— на собственото ниво: *позицията спрямо опората* е задължителен признак

— на съседните нива:

○ *количественост* → *тежест*

● *еднокомпонентността* е недопустима характеристика

● *двукомпонентността* е задължителна характеристика

● *многокомпонентността* е допустима характеристика

○ *количественост* → *рекурсия* е допустима характеристика

○ *съдържанието* е задължителен признак с двата си подтипа

○ *синтагматични отношения*

---

⁵⁸ При елипса на опората зависимият елемент изглежда нейните характеристики и следователно пак има опорен елемент.

- *координацията* е недопустима характеристика
- *субординацията* е задължителна характеристика
- *смесеността* е недопустима характеристика

От *позиционност* → *позиция спрямо опората следва*:

— на собственото ниво: *близост до опората* е задължителен признак

— на съседните нива:

о *количественост* → *тежест*

- *еднокомпонентността* е недопустима характеристика
- *двухкомпонентността* е задължителна характеристика
- *многокомпонентността* е допустима характеристика
- о *количественост* → *рекурсия* е допустима характеристика
- о *съдържанието* е задължителен признак с двата си подтипа
- о *синтагматични отношения*

- *координацията* е недопустима характеристика
- *субординацията* е задължителна характеристика
- *смесеността* е недопустима характеристика

От *синтагматични отношения* → *координационност* следва:

— на собственото ниво:

- о *субординацията* е недопустима характеристика
- о *смесеността* е недопустима характеристика

— на съседните нива:

- о *количественост* → *тежест* е задължителен признак
- о *количественост* → *рекурсия* е допустим признак
- о *съдържанието* е недопустим признак с подтипа си *вид на опората* и с подтипа си *вид на зависимата част*
- о *позиционността* също е недопустим признак, тъй като смятаме координационните NP за безопорни фрази.

От *синтагматични отношения* → *субординационност* следва:

— на собственото ниво:

- о *координацията* е недопустима характеристика
- о *смесеността* е недопустима характеристика

— на съседните нива:

- о *количественост* → *тежест* е задължителен признак
- о *количественост* → *рекурсия* е допустим признак
- о *съдържанието* е задължителен признак с подтипа си *вид на опората* и с подтипа си *вид на зависимата част*

- o *позиционността* е задължителен признак.

От синтагматични отношения → смесеност следва:

— на собственото ниво:

- o *координацията* е задължителна характеристика
- o *субординационността* е задължителна характеристика

— на съседните нива:

- o *количественост* → *тежест* е задължителен признак
- o *количественост* → *рекурсия* е допустим признак
- o *съдържанието* е задължителен признак със стойността си *вид на опората* и със стойността си *вид на зависимата част*
- o *позиционността* е задължителен признак (ако субординацията е основната връзка).

Следователно, можем да направим следните по-общи заключения: еднокомпонентните NP имат отношение само към характеристиката *вид на опората* (от признака *съдържание*), тъй като другите признаци отчитат взаимодействието или между опора и зависима част в NP, или между няколко опори; координационните NP трябва да бъдат трикомпонентни. Рекурсивните NP трябва да бъдат най-малко двукомпонентни. От който и признак да тръгнем като отправна точка, ще можем да прогнозираме параметрите на останалите признаци.

Представените наблюдения помагат да се очертаят основополагащите фактори при типологизиране на именните фрази от различни гледни точки. Направен е опит да се разгледат те в тяхната взаимосвързаност, която се изразява чрез импликации за допустимост, недопустимост и задължителност.

2. Структура на именните фрази

Както стана ясно от предходната част, типологията на NP е сложна и многомерна. В нея се съчетават множество признаци, които си взаимодействат по определен начин. Някои от признаците са абсолютни (*едно-, дву- или многокомпонентност*), други отразяват градуалност и варират в някакви граници (*близост до опората*). Следователно, описанието на NP спрямо тази мрежа от различни и разнорангови отношения не е тривиална задача. Затова решихме да представим структурно описание на типовете NP по честотата на тяхната употреба. За целта беше направена статистика на именните фрази със съществително име

в Корпуса от синтактични описания на българския език — BulTreeBank (www.bultreebank.org). Големината на корпуса е около 214 000 думи, или 15 753 изречения. Жанровото му разпределение е следното: новинарски медийни издания — 9 422 изречения, или около 60 % от всички текстове; художествена литература — 5 001 изречения, или около 32 % от всички текстове; популярна литература — 802 изречения, или около 5 % от всички текстове; политически и административни текстове — 528 изречения, или около 3 % от всички текстове. Статистиката беше направена за типовете: само опора (N) и опора-зависима част, която обединява типовете *опора-адюнкт* (NPA) и *опора-комплемент* (NPC). От първия тип е например фразата *грешен отговор*, а от втория тип са фразите *група работници* и *рисуването на картината*. Ето честотата на лексикалните знаци и на фразите:

(24)

N	NP
59 058	54 234

Вижда се, че лексикалните знаци са с малко повече от фразите.

Когато интерпретираме резултатите в горната таблица, трябва да имаме предвид следните особености: фразите от типа *само опора* включват самостоятелно съществително (*стол*) или съществително с прилежащи клитики (*столът ми*); фразите от типа *опора-адюнкт* и *опора-комплемент* включват минималните, междинните и максималните равнища на проекция на именната фраза. Също така са включени случаите, в които опори на именната фраза са не-съществителни (напр. субстантивирани елементи и местоимения).

Нека видим какво е съотношението между самостоятелно съществително и съществително с клитика:

(25)

само N	N клитика
57 570	1 634

Именните опори с клитика са около 2,8 % от общия брой именни лексикални знаци. Всъщност общият брой посесивни клитики (включително и възвратните) в корпуса са 2311. На фразово равнище клитиките най-често се присъединяват към прилагателни (534 пъги) — *хубавата му топка*. Следват случаите след числително (49 пъги) — *второто им дете*; след причастие (34 пъги) — *емигриращите ни компютърни специалисти*; и след местоимение (31 пъги) — *всичките му предшественици*.

Ще представим и най-честите структури фрази от тип *опора-зависим елемент*. Трябва да отбележим, че са обединени именните фрази, при които опората е лексикален или фразов елемент. Броят на именните фрази е 54 234 (вж. таблица (24)):

(26)

№	Модел на NP и формула	Пример	Брой появи в корпуса	%
1.	прилагателно и опорна именна фраза <AP>,<NP>	<i>висок стол; висок удобен стол</i>	15 521	29
2.	опорна именна фраза и предложна фраза <NP>,<PP>	<i>учебник по география; хубав учебник по география</i>	15 224	28
3.	две фрази от типа именна фраза-именна фраза, от които една е опора <NP>,<NP>	<i>Красимир Попов, президент на „Газремонтстрой“; село Драгалевци; ябълка лимонка; Христина, хубавата му внучка; Ваня Недева, майка; чаша вода; група студенти; чаша студена вода, група студенти от София; групата специополцаи и следователи</i>	3530	7
4.	числително и опорна именна фраза <M>,<NP>	<i>два стола; два големи стола</i>	3455	6
5.	местоимение и опорна именна фраза <Pron>,<NP>	<i>тази неделя, всяка година, някой приятел</i>	2045	4
6.	опорна именна фраза и подчинено относително изречение <NP>,<CLR>	<i>високият стол, който седеше в ъгъла</i>	1576	3
7.	собствено име <name>	<i>Гена Трайкова</i>	1552	2,8
8.	абривиатура <abbr>	<i>БАН</i>	1431	2,6
9.	причастие и опорна именна фраза <Participle>,<NP>	<i>намерената книга</i>	905	2
10.	наречие и опорна именна фраза <Adv>,<NP>	<i>много хора</i>	705	1,2

С най-много срещания се оказва типът AP NP, който традиционно се смята за най-честия тип. На второ място е NP PP, което също съвпада с традиционните очаквания. Поради особеностите на корпуса напред излиза и моделът NP NP, както и моделът от числително и опорна именна фраза. Също така по-напред са се наредили и имената заедно с абривиатурите. Разликата между апозициите в структура 3 (NP NP) и структура 7 (name) е, че в първия случай имената имат свои поясняващи разширения, а във втория нямат. Обръщаме внимание на факта, че структурен тип 3 включва и фрази от типа *литър мляко*.

Нека погледнем на някои детайли малко по-подробно. Например колко често се срещат типовете подчинени изречения, които поясняват именни фрази. Това са: изреченията с относително местоимение (релатив) — срв. *Това предвиждат последните промени в Закона за енергетиката, които ще се дискутират в сряда*; изреченията със съюз да — срв. *За пръв път от 10 г. ВМРО промени традицията да протестира срещу Ньой с факелно шествие в края на ноември*; изреченията със съюз че — срв. *Ще оцените факта, че като човешко същество вие сте способни да се адаптирате*; изречения с въпросителна дума — срв. *Дадени са примери как хората се справят с болестта и здравословните проблеми*.

Дистрибуцията на подчинените изречения, които поясняват именна опора, е, както следва:

(27)

№	Тип изречение	Брой появи в корпуса	%
1.	NP CLR (изречение с релатив)	1576	72
2.	NP CLDA (да-изречение)	385	17
3.	NP CLCHE (че-изречение)	190	9
4.	NP CLQ (изречение с въпросителна дума)	50	2

Общо изреченията в синтактичния корпус, които могат да модифицират NP, са 2201. Процентите в горната таблица (27) са изчислени спрямо този брой. Най-често към именната опора се свързва изречение с

релатив. Този тип изречения са типичните модификатори в именната фраза. Затова те превъзхождат значително останалите. Следват да-изреченията, че-изреченията и изреченията с въпросителна дума, които са едва 2 процента от всички поясняващи именната фраза изречения.

Интересно е да се отбележи, че в 16 518 именни фрази първият елемент е съществително. Това означава, че във всички останали друг елемент е в начална позиция. Той може да е фраза или лексикален знак.

Нека разгледаме дистрибуцията на двукомпонентни именни фрази с препозитивни разширения и опорно нарицателно съществително.

(28)

№	Структурен модел	Брой появи в корпуса	%
1.	Прилагателно + съществително (<i>безплатни паркинги, пропускателна такса</i>)	3329	54
2.	Числит. бр. + съществително (<i>половин цена, 101 абонати, 8 %</i>)	765	13
3.	Показат. мест. + съществително (<i>тази болест, този наплив, тази зима</i>)	587	9
4.	Числ. редно + съществително (<i>8 декември, втори съперник, първо четене</i>)	411	7
5.	Причастие + съществително (<i>приетата поправка, фалиралата пирамида, превишена скорост</i>)	311	5
6.	Притеж. мест. + съществително (<i>негови експерти, нашето законодателство</i>)	296	5
7.	Неопред. мест. + съществително (<i>някои страни, някаква спирачка, някои изделия</i>)	213	3
8.	Обобщ. мест. + съществително (<i>всички досиета, всеки ден, всяка фирма</i>)	139	2
9.	Въпр. мест. + съществително (<i>кой руснак, какво впечатление, какви последствия</i>)	85	1
10.	Отриц. мест. + съществително (<i>никакъв начин, никакви усилия</i>)	34	0,5
11.	Наречие + съществително (<i>повече информация, много сняг, достатъчно средства</i>)	33	0,5

Не е изненадващо, че моделът от прилагателно и опорно съществително име е с най-висока честота. Прави впечатление обаче, че употребата на числителни имена (бройни и редни) също е висока. Това най-вероятно се дължи както на спецификата на корпуса (който има 60% новинарски текстове), така и на факта, че в корпуса няма отделно аотиране на неопределителен член. Причастията в препозиция на съществителното име също е често срещана комбинация. От местоименията най-активни са показателните, а след тях — притежателните. Наречията по принцип по-често се срещат в структури с повече от два компонента, тъй като обикновено са разширения на зависими части на именната опора, вместо да я модифицират директно.

В таблица (29) са представени по-честите структури на NP с три компонента (т.е. два препозитивни зависими елемента и опора)⁵⁹:

(29)

№	Структурен модел	Брой появи в корпуса	%
1.	прил. + прил. + съществително (най-голямото международно признание; истинският дневен ред; безусловен визов режим)	336	35
2.	прил. + приг. мест. + съществ. (чистата ни печалба; нова негова победа)	219	23
3.	неопр. мест. + прил. + съществ. (някакви странни тактики; едно лятно недоразумение; който и да е пореден диктатор)	65	7
4.	притеж. мест. + прил. + съществ. (нашия красив град)	57	6
5.	показ. мест. + прил. + съществ. (такъв международен търг; тази гледна точка; тези нелепи изисквания)	55	6
6.	числ. бр. + прил. + съществ. (две по-големи сестри; стотина родни тийнейджъри)	49	5

⁵⁹ Процентите са изчислени спрямо общия брой на споменатите в текста появи на структури с два препозитивни зависими елемента (961 появи). За най-честите модели в таблица (29) тези проценти са споменати експлицитно. За по-малко честите модели може да се обобщи, че появата им в корпуса е под 5%.

Най-честите фрази са с рамкиращ елемент — прилагателно. Структурата с втори елемент притежателно местоимение излиза толкова напред честотно, тъй като това са предимно притежателните клитики след членувано прилагателно име. Следващите най-чести маркиращи елементи отляво са неопределителните, притежателните и показателните местоимения. Те нямат големи различия помежду си. Близко до тях като честота е и числителното бройно име. Интересно е да отбележим, че подобни наблюдения за именните фрази с опора и два препозитивни зависими елемента има Petkevič (2008: 54–55) за чешкия език върху много по-голям корпус. Разбира се, първият тип (A A N) е необорим като честота на срещане. На второ място той слага структурата от притежателно местоимение, прилагателно и име. Тъй като в чешкия език няма посесивни клитики, очевидно неклитичното местоимение получава по-висока употреба. На трето място авторът слага модела от показателно местоимение, прилагателно и име. За разлика от нашите наблюдения, в чешкия език този модел е значително по-чест от модела с неопределително местоимение като най-ляв маркер. Това може да се обясни с факта, че в чешки няма определителен член. Затова е нормално тази липса да бъде компенсирана с висока честота на лексикалния маркер за определеност.

Други именни структури, но с по-малка честота в корпуса, са следните:

- наречие + прилагателно + съществително (36)
(*повече работни места; няколко нови компромата*)
- обобщ. м. + прил. + съществително (24)
(*всичкото синьо сирене; всички протоколни правила*)
- причастие + прил. + съществително (21)
(*специализираната военна служба*)
- нареч. за начин + причастие + съществително (18)
(*широко рекламираното поздравление*)
- причастие + числ. бр. + съществително (10)
(*изминалите 12 месеца*)
- показ. м. + прит. м. + съществително (9)
(*тая нейна спътница; този си вид; тази му шега*)

- обобщ. м. + прит. м. + съществително (9)
(*всички нейни книги; всяко мое посещение; всичките ни зъби*)
- отриц. м. + прил. + съществително (7)
(*никоя електрическа компания*)
- числит. ред. + притеж. м. + съществително (7)
(*първата си партия*)
- обобщ. м. + причастие + съществително (7)
(*всички останали продукции; всички поети ангажирани; всеки осигурен пациент*)
- показ. м. + прил. + съществително (7)
(*онези български граждани; този избирателен закон*)
- показ. м. + числ. бр. + съществително (6)
(*тези девет реакции; тези две страни*)
- неопр. м + причастие + съществително (5)
(*някой полудял ислямист; някаква изкривена форма*)
- обобщ. м. + показат. м. + съществително (5)
(*всичките тези години*)
- въпрос. м + прил. + съществително (5)
(*каква зърнена криза; кои служебни жилища*)
- обобщ. м. + числ. бр. + съществително (4)
(*всяка една държава; всички 400 000 фирми; всичките пет книги*)

В 49 случая рамкиращ лъв елемент в тези не толкова чести структури е обобщителното местоимение. В 39 случая такъв елемент е причастие, а в 36 случая е наречието. В 22 случая показателното местоимение има най-голям обхват. В 18 случая е наречието за начин, но то модифицира причастие. Най-чест втори елемент е прилагателното (100 случая). След това е причастие (30 случая). Следва притежателното местоимение (25 случая). По-нататък е числителното бройно (20 случая). Не е изненада, че най-ограничено във втора позиция е показателното местоимение, тъй като то е типичен рамкиращ елемент отляво.

Най-честите нефразови елементи, които се срещат след именната опора, са:

— притежателно местоимение (855)

(*сметките ми; трезорите ни*)

— числително редно (140)

(*Елизабет Втора; Симеон II; стр. 2; чл. 3*)

Структури с повече от три препозитивни елемента са по-редки. Ето някои от ясно изразените:

— прил. + прил. + прил. + съществително (15)

(*големия столичен козметичен завод*)

— прил. + притеж. м. + прил. + съществително (8)

(*дългогодишните ми добри приятели*)

— числ. бр. + прил. + прил. + съществително (5)

(*един пресен портокалов сок*)

— обобщ. м. + прил. + прил. + съществително (5)

(*всички евентуални ядрени щети*)

Отново по-рядко се срещат и структури, в които прилагателното да предхожда числителното. Реализирането им зависи от семантиката на прилагателното. Срв. *другите два възела*.

С по една поява са структури като: причастие + причастие + съществително (*натрупаните неплатени сметки*), причастие + прит. м. + съществително (*димящото му дуло*).

Трябва да отбележим, че собствените имена и абривиатурите (акронимите по същество са пак собствени имена, а графичните абривиатури са нарицателни съществителни) в корпусната лингвистика се считат за отделен клас думи със свои особености. От лингвистична гледна точка обаче техните особености имат значение при съгласуването извън именната фраза. Затова ще ги разгледаме в рамките на другите именни фрази, с които споделят същото поведение. Тук — в таблица (30) — ще представим дистрибуцията на семантичните типове собствени имена в корпуса.

Най-чести са имената на лица, след това са имената на локации. Следват имената на организации и наименованията на други същности. При наблюдението на акронимите обаче горната подредба се променя. Името на организацията идва на първо място — срв. *ЕС, БНБ, КАТ, БДЖ, ФИФА* и др. (1281), следва името на лице — срв. *Жана П.*,

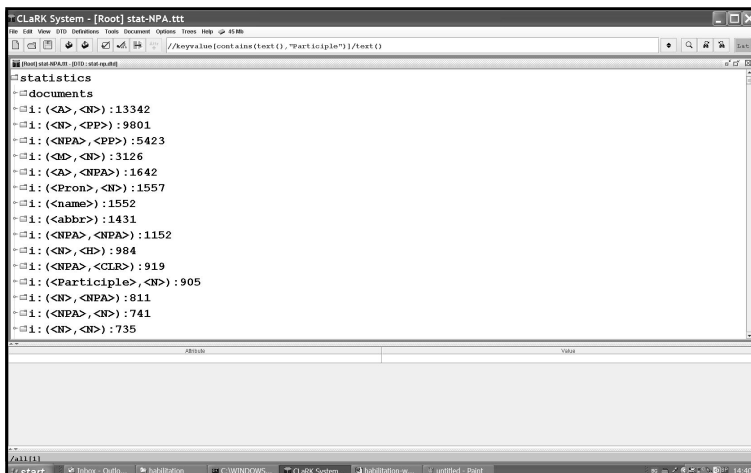
(30)

№	Вид собствено име	Брой появи в корпуса	%
1.	име на лице (<i>Стефан, Иван Газдов</i>)	5447	55
2.	име на локация (<i>Велико Търново, Испания, Добруджа</i>)	3048	31
3.	име на организация (<i>Просвета, Кремиковци</i>)	1055	10
4.	име на друга същина (продукт, празник, интернет адреси и др.) (<i>Петровден, www.ebay.bg, Библията</i>)	421	4

Л. Пенев, Ал. Батенберг и др. (147), после — на локация — *САЩ, ОАЕ, Реал (М)* и др. (102) и накрая отново остават другите наименования — *СПИН, ДОД* и др. (76). Разликите се обясняват със спецификата на употреба на акронимите. Те по-често се използват за съкратено използване на имена на организации.

Дотук се опитахме да представим две практически посоки към адекватното моделиране на именните фрази. Първата е описание на взаимодействието между различните им характеристики. Втората е наблюдение на статистически данни от синтактично аотиран корпус. И двете имат значение както за теоретичната трактовка, така и за приложните аспекти при анализ на именните фрази. В теоретичен план това е необходима подготвителна работа, чрез която се набелязват важните аспекти за моделиране със средствата на избраната лингвистична теория. Това е нашата задача в Четвърта глава. Факторите за класификация играят роля при моделиране на фразовите проекции, докато извадките от корпуса — за по-адекватна типология на въгрешните елементи на фразите. В практически план наблюденията ни са подходящи за създаване на автоматична граматика за аотиране на именни фрази в български текстове. Факторите за класификация имат значение при определяне на контекстите на прилагането на подобна граматика, а статистическият материал е основата за писане на конкретни формални правила. На схемата, която следва, е представен пример за статистика на именните фрази в системата CLaRK.

(31)

ГЛАВА IV

ОСОБЕНОСТИ НА ОСНОВНИТЕ ТИПОВЕ ИМЕННИ ФРАЗИ

В тази глава се разглеждат особеностите на следните типове фрази: *само опора*, *опора-комплемент*, *опора-адюнкт*, *координационен тип* и *смесен тип*.

В типа *само опора* влизат всички самостоятелно употребени съществителни, независимо от характеристиките на словоформата (единствено или множествено число; детерминирани или недетерминирани морфологично с определителен член и т.н.).

В типа *опора-зависима част* се включват отношенията: *опора-комплемент* и *опора-адюнкт*. В типа *опора-комплемент* освен девербалните и релационните съществителни като опори, разглеждаме и количествените от вида на *литър*, *група*, *чаши*⁶⁰. Зависимите части са разнообразни: предложни фрази, други именни фрази, посесиви, подчинени изречения. В типа *опора-адюнкт* влизат всички типове опори и всички типове зависими части. Фразите от координационен тип отчитат съчинително свързване вътре във фразата. То може да е между нейни зависими части или между именни опори. Фразите от смесен тип включват опори с комплементи и адюнкти. Тези отношения следват строга йерархия на свързване.

Подобно на Vulchanova (2000) смятаме, че посесивните конструкции (изразени чрез предложна фраза или притежателно местоимение) могат да изразяват адюнктни и аргументи отношения в зависимост от вида на опората, към която се свързват.

⁶⁰ За разлика от Grimshaw (1990) и Zlatic (1997), ние смятаме, че аргументи взимат не само комплексните отглаголни предикати. В допълнение към Vulchanova (2000) освен девербалните и релационните съществителни, слагаме и количествените като опори, които изискват аргументи.

1. Именни фрази от типа *само опора*

Това са фразови проекции на съществителни, които нямат около себе си никакви експлицитни разширения. Изключения правят клитиките (по правило посесивните), за които припомним, че се разглеждат на лексикално ниво. Затова фразите от типа *само опора* могат да бъдат със или без клитика (*майка* и *майка ми*). От една страна, лексикалните спецификации на тези съществителни се различават в зависимост от лексикалната семантика на опорите (отлаголни, релационни, квантитативни или други съществителни). Значение има и разделението на собствени и нарицателни съществителни. От друга страна, роля играят и граматичните им характеристики: *членуваност*, *род*, *число*. Вече стана ясно, че морфологичната определеност/неопределеност се регулира чрез характеристиката **DEF**+/- . Граматическите характеристики *род* и *число* се кодират на две нива: синтактично (**CAT**) и семантично (**CONT**). В семантичното има и характеристиката *лице*, което за съществителните имена в незвателна форма винаги е трето:

$$(32) \left[\begin{array}{l} \textit{standard\_word} \\ \mathbf{PHON} <\textit{дървото}> \\ \\ \mathbf{SYNSEM} \mid \mathbf{LOC} \\ \\ \mathbf{DEF+} \end{array} \left[\begin{array}{l} \mathbf{CAT} \mid \mathbf{HEAD} \\ \\ \mathbf{CONT} \mid \mathbf{INDEX} \end{array} \left[\begin{array}{l} \left[\begin{array}{l} \textit{noun} \\ \mathbf{GEN} \textit{n} \\ \mathbf{NUM} \textit{sg} \end{array} \right] \\ \\ \left[\begin{array}{l} \mathbf{GEN} \textit{n} \\ \mathbf{NUM} \textit{sg} \\ \mathbf{PERS} \textit{3p} \end{array} \right] \end{array} \right] \right]$$

В горния случай синтактичните и семантичните характеристики на словоформата *дървото* съвпадат (среден род, единствено число), но например за съществителното *топмодел* ще има разлика. В синтактичната област родът ще бъде мъжки, докато в семантичната — мъжки или женски. По този начин се осигурява правилна референция в дадения контекст.

Макар че по-нататък в изложението са представени спецификации за тези опори във връзка с другите типове фрази, нека отбележим по-важните различия тук.

(34)

тип опора	възможност за взимане на компоненти	нужда от медиаторна съгласувателна характеристика	има само аргументи по подразбиране	има всички типове аргументи	qualia структурата отразява различна по сложност събитие
отлагателно съществително (<i>идване</i>)	+	-	-	+	+
релационно съществително (<i>майка</i>)	+	-/+	+	-	-
квантитативно съществително (<i>група</i>)	+	+	+	-	-

При релационните съществителни, които обозначават определен тип социални роли, се налага да има медиаторна характеристика, за да се осигури правилната референция. Така например в изречението *Министърът се оправдал* съгласуването с предиката следва синтактичните характеристики на съществителното *министър*, но референцията може да бъде и към лице от женски пол.

Представяме и разликите между нарицателните и собствените имена.

(34)

тип съществително	възможност за наличие на аргументи	вид на релацията, която изразява
нарицателно	+	варира
собствено	-	наименуване

Трябва да споменем и случаите, при които акронимите се приемат като атомични елементи със свои граматични характеристики. В случай като *СДС-то* действат характеристиките *ср. р., ед. ч.*, при които граматичният род е различен от рода на опорната дума *съюз*. Когато

думата е *СДС*, трябва да се предвидят двете възможности за съгласуване. Затова медиаторната характеристика на съгласуване наследява *ср. р.* от синтактичната характеристика и *мъжки род* от семантичната (по опората *съюз*). Тук разделението на синтактични и семантични характеристики не се регулира от разликата между граматичен род и естествен пол, а от разликата между характеристиките на акронима и неговото разширение (когато има такава).

2. Именни фрази от типа *опора-комплемент*

В рамките на този тип влизат релационните съществителни, квантитативните съществителни от типа *литър, група* и отлаголните съществителни. В работата се обръща внимание предимно на отлаголните съществителни, завършващи на *-не (отлагане, бягане)*, но трябва да се има предвид, че тук влизат и други акционни съществителни като *грабеж, жертва* и др. Предложеният от нас анализ е в сила и за тях.

2.1. Релационни съществителни

Релационните съществителни могат да бъдат дефинирани най-общо като съществителни, чиито референти винаги предполагат семантична иманентна връзка с друг референт. Те, за изразяване на семантиката им не са достатъчни вътрешните им характеристики, а определяща е връзката им с други референти в ситуацията⁶¹. По това те приличат на глаголите, предлозите и компаративите. Необходимо е да се укаже обаче тяхното място сред другите групи съществителни имена, за които се смята, че взимат аргументи. Например според Hölzner съществителните с аргумент в немския език се подразделят на следните групи: съществителни, обозначаващи събития (*посещение, обсада*); съществителни, обозначаващи тематични роли (*изпитател, откритие*) и съществителни, обозначаващи различни релации (*крал, баща*). В своята обзорна класификация на съществителните имена Pitha (1981: 220) подчертава, че е трудно да се определят всички съществителни, които са релационни. Той напр.

⁶¹ Подобна дефиниция се дава и в Иванова и Ниполова (1995: 108): [...] *за да бъде описана означената с тях реалия, е необходимо да се привлече поне още един обект от действителността.*

поставя въпроса дали думите *лекар* и *пациент* са релационни подобно на *брат*, *приятел*. В свое изследване Gentner and Kurtz (2005) изтъкват, че релационните съществителни участват в т.нар. релационна схема. Например в схемата *кражба* влизат съществителните *крадец*, *жертва*, (*открадната*) *вещ*. Като цяло, въпросът за релационните съществителни често се свързва, от една страна, с генитивните посесивни конструкции, и, от друга, с моделирането на онтологичното знание. Това е така, защото посесивните конструкции могат да изразяват и друга, освен посесивна, релация между два референта (когато говорещото лице употребява израза *майка ми*, това означава, че то е дъщерята или синът), а онтологията се опитва да види понятията в тяхната взаимосвързаност. Неслучайно Pitha (1981) предлага разграничаване между семантична част на речта и морфологична част на речта. Така например отлаголните съществителни са семантични глаголи, тъй като по принцип обозначават събития (*идвам* — *идване*), а някои съществителни са семантични прилагателни, тъй като изразяват характеристика на референта — *височина* (от *висок*) и под. Това неминуемо оказва влияние при опитите за анализ на морфологичните части на речта, в случая — съществителните.

От краткия преглед се вижда, че няма единно мнение за това, кои съществителни влизат в класа на релационните съществителни. Така възникват следните въпроси: а) кои са критериите, по които едно съществително се определя като релационно, б) какви релации обозначават тези съществителни, в) дали не става въпрос по-скоро за континуум при определяне на характеристиката релационност при съществителните, отколкото за строга дихотомия. Те, кои съществителни се схващат като релационни и като обикновени в зависимост от значението си.

Когато се говори за релационни съществителни, обикновено се дава класическият пример с роднинските отношения (kinship): *баща на някого*, *майка на някого*. Също така се споменават отношенията част-цяло (*ръка*, *глава*). Но дали това са единствените групи, или има други, и ако има, кои са те.

Освен по семантичен критерий обаче, подобни имена трябва да се класифицират и по вида на релацията (симетричност, транзитивност, рефлексивност и под.). Също така трябва да се има предвид, че името може: (1) да е относително към различни множества обекти (напр. *брат* → *по отношение на друго дете от мъжки или женски пол на същите*

родители (брат — сестра, брат), но и *брат* → по отношение на другите монаси (брат — брат)) или (2) да има и неотносителна употреба в някое значение: *баба* в значение на *акушерка*; *жена* в значение на човешко същество от определен пол; *дядо* в значение на възрастен човек.

Всъщност психологистични експерименти посочват, че релационните съществителни се възприемат най-напред в нерелационното си значение и по-късно се усвоява изразяването от тях отношение. Споменахме, че при Pustejovsky (1998) не се дават достатъчно изчерпателни критерии, които да помогнат за отделянето на релационните съществителни от нерелационните. Затова нека видим и концепцията на Barker and Dowty (1993).

2.1.1. Концепцията на Barker and Dowty (1993)

Авторите се опитват да формулират хипотеза, лицензираща избор на аргументи при съществителни, които не са явно девербални. Те наричат подобни съществителни „ултраноминнали“⁶². В рамките на класа „ултраноминнали“ Barker and Dowty (1993) отграничават класа на релационните съществителни, които контрастират на нерелационните по това, че имат повече от един аргумент. Например изразяването чрез теория на множествата е следното:

- (35) а. [човек] = {x | x е човек}
б. [приятел] = {x | ∃ y такава, че x е приятел на y}

Критерият за релационния статус на съществителните е изцяло семантичен. В английския език обаче се предлага и синтактичен тест за откриване на релационни съществителни. Например парафразата на *John's friend* (Ивановият приятел) с *the friend of John* (приятелят на Иван) лицензира *friend* (приятел) като релационно съществително, докато блокирането на изразяване с предложна фраза при **a stick of Mary* (пръчката на Мери) определя *stick* (пръчка) като нерелационно съществително. Трябва да отбележим, че подобен тест е невъзможен в българския език, тъй като и двата типа съществителни се свързват по един и същи начин в именната фраза (срв. *Ивановият приятел* = *приятелят на Иван* и *Ивановата пръчка* = *пръчката на Иван*). Следователно в българския език ще трябва да разчитаме предимно на семантични критерии.

⁶² Тук не отразяваме дискусията на авторите за отношенията и паралелите между глаголите и съществителните.

Авторите разграничават релационни отношения с точни (*дете — родител*) и лексикализирани противоположности (*дъщеря — баща*). В първия случай има точна реципрочност — детето има родител и родителят на свой ред има дете, но във втория случай обратната релация допуска по-голяма свобода — дъщерята винаги има баща, докато един баща може да има и син.

Предложението в Barker and Dowty (1993) е, че по-скоро понятията като *част-цяло* са семантичното ядро на проторолите за избора на аргументи при релационните съществителни, отколкото понятието *посесивност*. Това решение е разбираемо, тъй като притежаваният обект не се дефинира лексикално чрез притежателя си (*моливът на Иван*). Т.е. той си има своя лексикална семантика, а посесивността е допълнителна релация към него. Дефинират се и следствия съответно за *прото-част* и *прото-цяло*, които обаче без по-нататъшна конкретизация са дискуссионни. Следствията за *прото-част* са, както следва: а. разположено в границата или определя граница на другия релатум и б. характеристика е на другия релатум. Следствията за *прото-цяло* са: а. напълно съдържа другия релатум като своя иманентна част и б. представлява конкретна същност. Двата аргумента на релацията са наречени *генитивен аргумент* (genitive argument) и *опорен аргумент* (head argument).

Авторите включват следните семантични типове релационни съществителни: а) роднинските отношения, които изглеждат прототипен тип; б) части на тялото, в) други партитивни съществителни, г) съществителни за граница, д) съществителни, изразяващи абстрактни характеристики и е) деадективни съществителни.

Barker and Dowty (1993) изказват хипотезата, че ако денотацията на релационния предикат има следствия от множествата на прото-агенса или прото-пациенса, тогава глаголната прото-ролева система управлява избора на аргументи. А ако има следствия от множествата на прото-частта или прото-целостта, тогава подходяща става именната система.

Както виждаме, изложената хипотеза се концентрира по-скоро върху връзката между поведението на глаголите и съществителните. След всички разсъждения типологията на релационните съществителни отново изглежда не много задоволителна. Затова ще се опитаме да вземем предвид най-адекватните предложения и от двата подхода, за да оформим нашата хипотеза.

2.1.2. Нашата хипотеза

Опирайки се на разсъжденията на Barker and Dowty(1993), ние ще използваме интегрирането между идеите на Pustejovsky (1998) за генеративния лексикон и ОФГ (вж. Глава II, части 2 и 3), за да представим семантичните групи на релационните съществителни. Както беше споменато по-горе, според концепцията на Pustejovsky за qualia структурата почти всички съществителни се оказват релационни. Т.е. имат поне един аргумент (**ARG0**) и често имат отношение към някоя релация в qualia структурата. Затова е необходим по-рестриктивен критерий по отношение на qualia структурата като средство за откриване на релационни съществителни. За целта използваме връзката ѝ с аргументната структура. Когато в аргументната структура има аргумент, различен от нулевия, в зависимост от активната qualia може да се направи тест за релационност.

Нека, представяйки типовете релации според Pustejovsky, да видим как се реализира връзката между двете структури:

1. Релационните съществителни за роднински отношения се изразяват чрез характеристиката **FORMAL**.

$$(36) \quad \left[\begin{array}{l} \text{брат} \\ \text{ARG-ST} = \left[\begin{array}{l} \text{ARG0} = \text{x:човек} \\ \text{D-ARG} = \text{y:човек} \end{array} \right] \\ \text{QUALIA} = \left[\begin{array}{l} \text{CONST} = \text{мъж(x)} \\ \text{FORMAL} = \text{брат\_на(x,y)} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

В аргументната структура нулевият аргумент казва, че братът е човек, но има и аргумент по подразбиране, който също е човек. В qualia структурата характеристиката **FORMAL** кодира релацията *брат_на*, която свързва релационното съществително с другия референт.

2. Релационните съществителни за част от нещо се изразяват чрез характеристиката **CONSTITUTIVE**.

$$(37) \quad \left[\begin{array}{l} \text{ръка} \\ \text{ARG-ST} = \left[\begin{array}{l} \text{ARG0} = \text{x:крайник} \\ \text{D-ARG} = \text{y:човек} \end{array} \right] \\ \text{QUALIA} = \left[\begin{array}{l} \text{FORMAL} = \text{x} \\ \text{CONST} = \text{част\_от (x, y: тяло)} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

В аргументната структура нулевият аргумент казва, че ръката е крайник, но има и аргумент по подразбиране, който казва, че ръката е част от човек. В qualia структурата характеристиката **CONST** кодира релацията *част_от*, която свързва релационното съществително като част от другия референт.

3. Релационните съществителни за предназначение и произход се изразяват чрез характеристиките **TELIC** и **AGENTIVE**.

$$(38) \quad \left[\begin{array}{l} \text{хонда} \\ \text{ARG-ST} = \left[\begin{array}{l} \text{ARG0} = \text{х:кола} \end{array} \right] \\ \text{QUALIA} = \left[\begin{array}{l} \text{FORMAL} = \text{х} \\ \text{TELIC} = \text{карам}(e_1, y, x) \\ \text{AGENTIVE} = \text{създавам}(e_2, \text{Хонда}, x) \end{array} \right] \end{array} \right]$$

В аргументната структура нулевият аргумент казва, че хондата е кола, но няма аргумент по подразбиране, който да свързва съществителното с друг референт. В qualia структурата характеристиките **TELIC** и **AGENTIVE** кодират релациите предназначение и произход на колата заедно със събитията *каране* и *създаване*.

Прави впечатление, че при типове 36 (брат) и 37 (ръка) в аргументната структура освен нулевия аргумент (който задава родовото понятие на обекта), има и аргумент по подразбиране. Този втори аргумент показва връзката на обекта с друг обект. При тип 38 (хонда) обаче такъв втори аргумент липсва. Следователно още тук можем да направим извод, че релациите **FORMAL** и **CONSTITUTIVE** са по-основни за откриване на релационни съществителни от **TELIC** и **AGENTIVE**.

От представеното следва, че релационното съществително изисква за всеки свой референт съществуването на друг референт, от който той зависи, т.е. *X is an instance of* (е реализация на) понятие, което се свързва по някакъв начин с *instance* (реализация) *Z* на друго понятие (пр. **майката** (**X**) и **жена** (**X**), която има **дете** (**Z**)). Затова можем да заключим, че когато всички специфицирани релации на едно съществително имат стойност *X*, а не релация към друг обект, то можем да го смятаме за нерелационно. Например думата *мъж* е нерелационно съществително в значението си на *човек от определен пол*⁶³:

⁶³ Дори да приемем, че мъжът участва в събитие с qualia **AGENTIVE**, тъй като се е появил чрез процеса на раждане, според нашата йерархия отива по-назад в континуума на релационните съществителни.

$$(39) \left[\begin{array}{l} \text{мъж} \\ \text{ARG-ST} = \left[\begin{array}{l} \text{ARG0} = x: \text{човек} \end{array} \right] \\ \text{QUALIA} = \left[\begin{array}{l} \text{CONST} = \text{мъжки\_пол}(x) \\ \text{FORMAL} = x \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Нашата идея е да се направи йерархия на релациите при Pustejovsky според зависимостта между референтите. За прототипни можем да смятаме роднинските отношения и социалните роли, които включват 2 референта и се изразяват чрез характеристиката **FORMAL**. Близки до тях са релациите: части от нещо, които имат 2 референта и се изразяват чрез **CONSTITUTIVE**. След това условно можем да сложим релациите за предназначение (**TELIC**) и за произход (**AGENTIVE**)⁶⁴. По-далече, в периферията слагаме абстрактните и деадективните съществителни, които имат един референт и отношение с една негова характеристика. Ще ги наречем релации за характеризирани (**CHARACTERISTICS**). Подобна характеристика няма в оригиналната qualia структура, но ние я добавяме за пълнота. Един възможен начин за представяне на йерархията за релационност е следната последователност:

FORMAL > CONSTITUTIVE > TELIC > AGENTIVE > CHARACTERISTICS

Идеята ни е, че отляво надясно релационността на съществителното намалява, но все още присъства в лексикалната му структура.

2.1.3. Експеримент

За да съберем езиков материал, свързан с кандидат-релационни съществителни, решихме да използваме информацията от лексикографски източник.

За целта бяха ексцерпирани всички съществителни от Българския тълковен речник на Попов (1994), в чиято дефиниция има израза *по отношение на*. Това са 64 на брой съществителни. След това ги кла-

⁶⁴ Макар и за други цели, подобна подкласификация е цитирана в Badia and Saurí (2000: 12). Там четирите qualia са разделени на *идентифицираща структура* (**FORMAL** и **CONSTITUTIVE**) и функционална структура (**TELIC** и **AGENTIVE**). Освен това словоредът между **TELIC** и **AGENTIVE** е условен (т.е. няма значение кое предхожда другото).

сифицирахме според следните отношения — обратни, симетрични и други. Трябва да отбележим обаче, че 1. присъствието на израза *по отношение на* не е надежден и единствен идентификатор за релационно съществително. Затова списъкът на релатуми е непълен (напр. ексцерпирана е думата *пациент*, но не и *лекар*) и 2. около 2/3 от така идентифицираните съществителни са лица. За да се извадят партитивни съществителни, е нужно да се разчита на израза *част от*, но този израз не е приложен последователно при частите на тялото например (срв. дефинициите в речника при *ръка* (*Всеки от двата горни крайника на човешкото тяло, с които се хваща и работи*) и *глава* (*Най-горната или предна част от тялото на човек или животно, където се намират мозъкът, устата и повечето сетивни органи*)).

Във връзка с посесивността в Ницолова (1986: 80–81) се отбелязват типове връзки, характерни за релационните съществителни изобщо: между част и цяло, между предмет и неговите измерения, роднински, служебни и др. отношения между лица. Предложена е и кратка класификация по вида на връзката. Говори се за симетрични (между сестра и сестра, приятел и приятел) и асиметрични отношения (между баща и син, между брат и сестра). Разбира се, тези отношения се усложняват допълнително. Това усложнение донякъде е отразено в идеята за *точни противоположности* и *приблизителни противоположности* на Barker and Dowty 1993 (вж. по-горе). Ние предлагаме следната първоначална класификация на релационните съществителни според вида на релацията:

1. ИНВЕРСНИ

Ако има релация $R(x, y)$, където $x \in R$ на y , то има и релация $R1(y, x)$, където $y \in R1$ на x .

Примери:

баба *по отношение на* внучка

внучка *по отношение на* баба

Възможен тест: 'X има Y' и 'Y има X' (бабата има внучка и внучката има баба)

— Роднински отношения (*баба, баща, внучка, дядо, завареник, зет, кръщелник, кумец, майка, свекър, свекърва, снаха, чедо, чичо, брат, зълва, сестра, съпруг, съпруга*).

- Социални и др. отношения (*възпитаник (на човек, институция, среда), гост, домакин⁶⁵, паство, пастир, пациент, провинция, ученик, хазаин, шеф, любовник, обожател, новобранец*).
- Партитивни отношения и отношения на притежание (*глава към тяло⁶⁶, провинция към държава, имот/имущество/собственост към собственик и обратно*).

Важно е да отбележим, че понякога и самите релации се лексикализират в езика. Тях ще разглеждаме към съответния тип. Така например ще приемем, че съществителното *част(на, от)* изразява партитивно релационно отношение.

2. СИМЕТРИЧНИ

Ако има релация $R(x, y)$, където $x \in R$ на y , то има същата релация $R(y, x)$, където $y \in R$ на x .

Примери:

аз съм спътник *по отношение на* теб, с когото пътувам
(или в живота)

ти си спътник *по отношение на* мен също

Възможен тест: 'Ние X и Y заедно сме Z ' и 'Аз съм Z на Y и $Y \in Z$ на мен' (Ние сме братя/спътници) и (Аз съм брат на него и той е мой брат).

- Роднински отношения (*брат (по отношение на свой брат), сестра (по отношение на своя сестра)*)⁶⁷.

⁶⁵ Разбира се, правим уговорката отново, че при наличие на полисемия изброените съществителни от речника са релационни само в съответното значение. Тук *домакин* е в значението си на *стопанин на дом*.

⁶⁶ В примери като: *коя страна да бъде първа отличничка в очите на брюкселската администрация*, думата *очите* не може да се разглежда като партитивна. Тя е синонимна на предлога *според*.

⁶⁷ Тук бихме могли да сложим и двойката *съпруг-съпруга*, защото отговаря на тестовете. Този факт на припокриване между инверсна и симетрична релация не бива да ни изненадва, т.к. в езика се допускат подобни прешлитания. Също така можем да сравним с чешки език, където има общо название на отношение между децата на родители, независимо от пола им. Т.е. брат и сестра, брат и брат, сестра и сестра могат да се нарекат *sourozenci*. Така *bratr* и *sestra* са инверсна релация, но *sourozenec* и *sourozenec* са симетрична релация, въпреки че и в двата случая референтите са едни и същи.

- Други отношения (*едноверец, земляк, половинка, противник, спътник, спътничка, съквартирант, състудент*).
- Отношение на граница (*орбита на тяло към орбита на друго тяло, изложение, микрокосмос*).

3. ДРУГИ РЕЛАЦИИ

Тези релации са наречени 'други', тъй като рефлексират *qualia* с по-ниска степен на релационност **AGENTIVE, TELIC, CHARACTERISTICS**. Но първата и втората от долуизброените са пак от типа *инверсни*.

- Ако има релация $R(x, y)$, където x е продукт на y , то има релация $R(y, x)$, където y е производител на x или от y се произвежда x . Например за *опиума* дефиницията е, че е наркотично вещество, което *се добива* от втвърден маков сок. Друг пример е съществителното *генератор*. Той произвежда електрически ток. Следователно и обратната релация е вярна, а именно, че електрическият ток се произвежда от генератора.
- Ако има релация $R(x, y)$, където x се използва за y , то има релация $R1(y, x)$, където y се използва x . В речника открихме примери с израза *служи за* (*епруветка, болт, ветрило* и др.)
- Съм X , където X е характеристика (*червенина, височина, мерзост, опън, симетрия, рефлекс, имунитет, курс (на валута)*).

Както посочихме по-горе, последната релация е в периферията на релационните съществителни, т.к. семантично тя представя характеристики на един референт.

Семантичният критерий затруднява ограничаването на релационните съществителни, т.к. в определен смисъл всички съществителни изразяват вид релация. Следователно трябва да отчетем тежестта на всяка една от тях при различните групи съществителни.

Според нас е необходимо да се обединят онтологичният и лексикално-композиционалният подход, за да се представи адекватна класификация и обяснение на тези думи. Те формират континуум, в който има различен тип доминираща *qualia* релация. Смятаме, че не е правилно да се търси коя релация е част от лексикалното значение на думата, а по-скоро коя е доминиращата релация за думата в съответния контекст. Но все пак ще приемем, че типично релационни са тези,

които имат още един аргумент в аргументната си структура. Те имат съответствие в qualia структурата чрез релациите **FORMAL** или **CONSTITUTIVE**. За всички останали ще приемем, че или имат 'скрита' реляционна структура (изразена чрез релациите **TELIC** или **AGENTIVE**), или нямат такава (т.е. не се активира нито една релация).

2.1.4. Представяне на реляционните съществителни в интегрираната схема на ОФГ

Тук ще представим особеностите при разпределението на синтактичната и семантичната информация в различните типове реляционни съществителни. Ще започнем със съществителните за роднински отношения.

$$(40) \left[\begin{array}{l} \textit{word} \\ \text{PHON} <\text{майка}> \\ \\ \text{SYNSEM|LOC} \\ \\ \text{ARG-ST [D-ARG <[y]PP(на)>]} \end{array} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{noun} \\ \text{NUMBER } sg \\ \text{GENDER } f \end{array} \right] \\ \text{VAL[COMP <>} \end{array} \right] \\ \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \textit{nom\_obj} \\ \text{INDEX} \left[\begin{array}{l} \text{PERSON } 3 \\ \text{GENDER } f \\ \text{NUMBER } sg \end{array} \right] \\ \text{QUALIA|FORMAL } \textit{майка\_на} (x, y) \end{array} \right] \end{array} \right] \right]$$

На горната схема се вижда, че част от информацията в qualia характеристиката **FORMAL** (**y**) присъства и като потенциален аргумент по подразбиране в **ARG-ST** (*майка на някого*). Дали тази информация ще се копира и в комплементния списък в характеристиката **VAL**, зависи от реализацията на аргумента в изказването. На схемата не е дадена характеристиката **RESTR**, но тя също включва релацията *майка_на* и **INST**— *майка*.

По подобен начин се описват и другите типове реляционни съществителни. Например за съществителните, изразяващи партитивна релация, разликата ще бъде само в qualia характеристиката, която е [**CONST** = *част_ом*(*x,y*)].

При съществителните, за които има изразена **TELIC** или **AGENTIVE** релация, няма да има аргумент в аргументния списък. За

тези случаи казваме, че са 'скрити' релационни съществителни, тъй като разчитат само на информация от qualia структурата.

За последния и периферен тип релационни съществителни релацията ще бъде [CHAR = *съм_характеристика* (*x*)]. Интересното е, че отново ще има аргумент по подразбиране в аргументната структура (*характеристика на нещо*). Но периферността тук се определя от семантиката на опората като абстрактно съществително.

Особеното при релационните съществителни е, че посесивите имат граматичната роля на комплементи (*Ивановата майка, моята ръка*).

2.2. Фразите от типа NP NP (или NP PP), които взимат аргументи

Семантично именните фрази от типа NN (или още NP NP като в някои случаи втората фраза може да е и PP) се делят най-общо на два вида: (1) изразяващи подчинителната връзка *количество_на_елемент* (*чаша* (с) *мляко, тълпа хора, чувал* (с) *брашно, редица захарни изделия*) и (2) изразяващи апозитивната връзка *същина-квалификация* (*община Бургас, сексимволът Анна Курникова, аерогара София, началника на канцеларията Николай Вълчев*). Често разликата между горепосочените два типа се изразява в отношението на именната фраза към референтността. Но и този критерий се оказва не съвсем еднозначен. Например за тип (1) Алмалех (1993: 24) посочва два референта (*чаша вода, група хора, пакетче масло*), а за тип (2) — един референт (*дядо Петър, професор Иванова*). Според Dimitrova-Vulchanova (2003: 110) обаче фразите *чаша вода* и *кучето Снупи* имат един референт. В Ницолова (2008: 89) се възприема идеята, че в първия тип фрази думите *вода, хора, масло* са нереперентни, а във втория тип фрази нереперентни са *дядо* и *професор*. Изводът на авторката е, че и двете фрази като цяло са референтни, но референтността идва или от количественото съществително, или от собственото име. Според нас проблемът е в това какви критерии се прилагат за определяне на референтността. При съществителни като *група, стадо, литър, метър* преобладава идеята за мярка, което прави фразите еднореферентни. При съществителни-контейнери като *чаша, шише* по-здравно се пази връзката с референта на контейнера. Затова там е възможно да се говори за два референта. Още по-ясно личи това в изречения като: *Счупих чашата с вода*.

Други наблюдения на Алмалех, които са полезни при разглеждане на тези групи, са следните: дефиниране на степени на слабо (*леля Гена*) и силно прилагане (*улица „Дунав“*) (стр. 73). При слабото прилагане опората и зависимият елемент споделят едни и същи родови характеристики, докато при силното прилагане — не; разглеждане на поведението на посочените NP както вътре в групата, така и в рамките на изречението (стр. 16–17).

Опити за по-обща и по-детайлна семантична класификация са правени и в други трудове на българската езиковедска литература — вж. Пенчев (1984: 28–30), ГСБКЕ (1983: 168).

Тук ще разгледаме подтипове на първия вид, тъй като според нас този вид структури взима комплементи. За пълнота даваме и съответствията с предложни фрази:

1. количество–субстанция

Примери: *литър мляко, метър плат, брой гласове, множество*⁶⁸ *етноси*

Съществителни: всички мерни единици и обикновени съществителни, които изразяват (метафорично) мярка — *реки (мастило)*. Други: *купчина*⁶⁹ (*къщи*), *маса (хора)*, *процент (безработни учители)*, *редица (събития)*, *тон (пшеница)*, *глътка (вода)*, *година (време)*.

Количеството може да измерва както субстанция, така и време.

2. съдържащо–съдържимо

Примери: *чаша вода, чаша с вода, кошница ябълки, кошница с ябълки*

Съществителни: обикновени съществителни, които изразяват метафорично съдържащо — *кола (дърва)*, *бутылка (вино)*, *паница (леца)*, *шепа (царевича)*, *торба (орехи)*.

---

⁶⁸ На въпроса защо съществителното *множество* и наречието *много* не се разглеждат в една група, може да се отговори, че освен различни части на речта, те имат и различна синтактична употреба. Напр. наречието модифицира и неименни опори, докато съществителното не може. Затова предпочитаме анализът да е унифициран по отношение на цялостното синтактично поведение на съответната дума.

⁶⁹ Понякога една дума може да съвместява повече от един тип. Например, *купчина къщи* има количествена интерпретация — *няколко къщи*, но обозначава и вид групиране — *къщи във вид на скупчени обекти*.

При този тип опорното съществително запазва референцията си. В зависимост от контекста тя може да бъде потискана или активирана, но винаги присъства.

3. форма (на групиране)–същности

Примери: *група студенти, връзка лук, марка самолети*

Съществителни: *тъпна (хора), куп (гъски), купчина (боклуци), колона (автомобили), глутница (вълци), ято (птици), облак (прах), сноп (светлина), шип (светлина), верига (супермаркети), редица (държави), връзка (лук), лавина (сватбари), букет (цветя), наниз (сребърни монети), облак (дим), парче (хляб), тип (обувки).*

В тази подчаст ще следваме идеята, описана в Осенова (2004(б)), че квантифициращото съществително е синтактичната опора на именната фраза, а втората NP е комплемент. Отново ще подчертаем, че подобен поглед в рамките на ОФГ има за сръбския език — Zlatic (1997: 67–68). За българския език такъв анализ изглежда проблематичен заради липсата на синтактични падежи. Но според нас има други критерии, които го подкрепят. Те са представени по-надолу в текста.

Механизмът за анализ на разглежданите тук именни фрази е следният: най-лявото съществително взема първо комплементите си (в случая NP) и след това — препозитивните модификатори. Ето примерен запис на идеята:

[Mod *голяма* [N *група* [NP *добри студенти*]]]

Така всъщност фразовото правило NP → NP NP придобива следния вид:

NP → Mod [N NP].

Предложената интерпретация не е необичайна поради следните причини:

1. В лингвистичната литература се прави разлика между релационни и нерелационни съществителни, като вторите могат да имат комплементи (*майка на x, автор на x*) (вж. предходната част).
2. Разграничаването между комплементи и адюнкти все още не е изяснено лингвистично както във вербалната фраза, така и в именната. Този факт ни дава възможност да разглеждаме фрази с комплементи и в именната област. Задължителността не е

решаващ критерий в много от случаите. Например, разграничават се преходни и непреходни употреби на типично преходни глаголи: *пиша писмо* и *пиша* — Попова (1987) или се говори за абсолютни употреби на преходните глаголи, когато прякото допълнение не е реализирано синтактично — Димитрова (1985).

Сега трябва да си отговорим на два въпроса: Защо първият компонент N е опора? Защо вторият компонент NP е комплемент?

За целта нека разгледаме и дискутираме комплексно критериите, които са отбелязвани изолирано в българската лингвистична литература:

1. *Управление vs. прилагане.*

В посочените конструкции повърхнинната синтактична връзка е *прилагане*. В действителност обаче първото съществително налага ограничения върху морфосинтактичните характеристики и проекциите на второто. Макар че не може да се говори за *управление* (поради липсата на граматически падежи), опорното съществително изисква определено число и определени стойности на детерминацията на своя комплемент. Срв. *тъмна хора* и **тъмна човек*, *литър топло мляко* и **литър това мляко*. Следват по-подробни обяснения.

За разлика от българските конструкции *прилагателно-опора*, при които опората налага изисквания/ограничения върху модификатора най-често по отношение на съгласуването, в посочените фрази NP NP първият елемент налага изисквания върху втория. Вторият елемент не може да бъде модифициран от квантификатори например. Срв. *Тази чаша студена вода*, но: **чаша тази студена вода*. Освен това в много от случаите първият елемент изисква определени характеристики по число от втория: *ято птици* (**ято птица*), *бутылка вино* (**бутылка вина*), *литър кафе* (**литър кафета*). Най-проблемен в нашата интерпретация е случаят с първия подтип. Фразата *два литра мляко* анализираме по следния начин: [*два* [*литра мляко*]]. Притеснителното е, че бройната форма *литра* зависи от числителното *два*. Възниква въпросът дали числителното не е опора на фразата *два литра*. Друг проблем е дали в този тип фрази съществителното не е по-близо и не прави една фраза първо с числителното, а после да взема комплементи. Срв. [[*два литра*] *мляко*]. Въпросът дали числителното е опора, ще разгледаме в следващата част. Каквото и да е

решението на този въпрос, то не противоречи на нашия анализ. В единия случай става въпрос за еднокомпонентна опора (*литра*), а в другия — за комплексна (*два литра*). И в двата случая втората NP ще е комплемент. По-важен е вторият проблем. Поведението на мерните единици наистина е по-различно от другите два подтипа фрази, тъй като се употребяват изключително след думи с числителна семантика (**хубав литър мляко*, но: *един литър мляко ми дойде в повече*). От друга страна, те не образуват морфологична цялост с тези думи. Затова смятаме, че предложеното от нас решение е подходящо.

2. Съгласуване с глагола.

Трудно е този критерий да бъде приложен последователно поради предпочитанията към обектна позиция на по-голямата част от NP NP фразите. Ако са в субектна позиция (предимно групите от третия подтип, но не само), по принцип има възможност за съгласуване с едната или другата част на именната фраза (Срв. *Към 5 ч. сутринта група младежи се бе качила върху паркирала лада* или *Група мъже по анцузи обсъждат ситуацията*). Тежестта на първата именна фраза не влияе върху съгласуването. Срв. *Друга голяма група обвинения обвързват подкупите със злоупотреба с власт; Когато първото ято самолети вече е отминало*. Срещат се и примери от другите типове: *Килограм контрабандни златни накити били изхвърлени в кошче за боклук на ГКПП Малко Търново*. Следователно този критерий не е много надежден за избиране на опората, тъй като позволява алтернативни модели на съгласуване.

3. Субституция.

Подобно на горния критерий, тя не дава еднозначен отговор, тъй като е възможна прономинална субституция на едната или другата част на именната фраза. Тя или е в свободна дистрибуция (*Сипаха ми чаша кафе. Изпих я/го*), или зависи от контекста (*Счупих чаша кафе. Изхвърлих я/*го* и *Дадох ми чаша ароматно кафе. Помири-сах го/*я*).

4. Задължителност.

И този критерий не действа във всички случаи и не е решаващ в контекста на други фактори (вж. по-горе). Неслучайно McGlashan (1993: 205) цитира Zwicky, според когото *The notion of obligatoriness, however,*

*must be approached with caution, since the absence of a category can indicate either optional or elliptical status*⁷⁰. Изводът е, че когато липсва, опората по-скоро показва наистина елипса, отколкото незадължителност. Изпускането на едната или другата част зависи също така от семантиката на предиката. Напр. *чаши* не може да се изпусне в **счупих [чаши] кафе*, но може в изречението *дадох ми [чаши] ароматно кафе*.

5. Изваждане от фразата (екстракция).

Не е типично явление за българските NP, има отношение към информационната структура на изказването и е дискуссионно относно границите на граматичността. Подобни примери намерихме в български граматика по синтаксис, но не и в реални текстове. Срв. примерите от Пенчев (1993: 42–43, 45): *Магданоз купих само една връзка, Писмото вземи на масата, Книги донесе само пет*.

6. Парафраза с предложно изразяване.

Тя има отношение към диахронния критерий, според който в старобългарския език, както и в съвременните славянски езици подчинената част е в генитивна форма. Парафразата е индикатор в полза на твърдението, че вторият елемент участва във връзката прилагане само на повърхността. В действителност той се включва в предложна фраза и следователно в някаква степен *се управлява* от първия елемент: *букет от рози, група от студенти, литър от млякото, чаша с кафе*.

За да проверим дистрибуцията на структурен тип NN и структурен тип N p N (с предлози *на* и *от*), които смятаме за взаимозаменяеми, направихме извадка на думата *група* от синтактичния корпус. От 2161 появи на думата 783 отговарят на двата модела. Останалите са фрази с адонкт (*група А, група Янус, група за бързо реагиране*) или без разширения. От тези 783 появи около 560 следват модела NN, а 223 появи следват модела с предлог. Разбира се, има особености при предложните варианти. Например фразата *група на съветниците* съответства директно на фразата без предлог *група съветници*. Но фразата *група на СДС* има по-сложен механизъм на извеждане на комплементността. Тя може да се разглежда например като фраза с

⁷⁰ Понятието за задължителност трябва да се използва внимателно, тъй като липсата на дадена категория може да е индикатор както на незадължителност на елемента, така и на елипса.

елипсиран комплемент: *група [членове] на СДС*. Трябва да се има предвид, че при елипсиране на елемент интерпретациите често са нееднозначни. Маркировката с предлога *от* не позволява подобни 'скрити' комплементни фрази, тъй като изисква експлициране на своя комплемент. Срв. *група от бактериолози, група от двацет човека*. Интересното при този предлог е, че позволява не само NP за свой комплемент, но и PP. Срв. *група от около петдесет човека*. За разлика от типа NN, при който комплементът има ограничения на определеността и квантитативността (**група студентите, *група двацет човека*), при предложните съответствия това ограничение отпада (*групата на студентите, групата от добрите студенти*).

Разбира се, апаратът на Опорната фразова граматика позволява алтернатива, при която вторият елемент да се разглежда като адюнкт, но тогава чисто технически почти всички съществителни трябва да имат и MOD характеристика. Чрез тази характеристика адюнктните съществителни ще могат да избират своите опори. Това обаче води до редундантност, защото подобна модификация невинаги се реализира.

Представянето на този тип NP в ОФГ е идентично с представянето на релационните съществителни. Изключение прави кодирането на релациите в qualia структурата. За първия тип то е: **QUALIA|FORMAL** *quantity_of* (x). За втория е: **QUALIA|CONSTITUTIVE** *container_of* (x). За третия е: **QUALIA|FORMAL** *group_of* (x). Трябва да обърнем внимание, че типът qualia за първия и третия вид е **FORMAL**, докато за втория е **CONSTITUTIVE**. Това е така, защото в единия случай се изразява количественост и форма на събирателност на същините, а в другия — съдържание. Също така в единия случай съществителните нямат допълнителна функция, докато в другия те имат и собствена референция. На фигурата, която следва, е представена структурата на фразата от типа опора-комплемент *група студенти*. В аргументната структура на *група* има един аргумент по подразбиране, който е реализиран и затова липсва в списъка с комплементи. Индексът [1] обозначава характеристиките на опорната дъщеря, който според Семантичния принцип се копира и на фразата. Според същия принцип на фразово ниво се копира и qualia информацията. Прави впечатление, че в характеристиката **AGR** има два конкуриращи се модела. Първият е на опорното съществително, а вторият е на комплементната дъщеря. Това се налага поради двата

възможни типа съгласуване със сказуемото в изречението (*Групата студенти тръгна първа* и *Групата студенти тръгнаха първи*). Вторият съгласувателен индекс отразява факта, че множественото число *студенти* може да реферира както към лица от мъжки, така и към лица от женски пол. Разбира се, референцията може и да е към смесена по пол група. Отделно ще представим лексикалните спецификации на опорната и комплементната дъщеря на фигура (42) и (43). Тук техните спецификации са обозначени съответно с индексите [3] и [4]. Медиаторната съгласувателна характеристика при тях е изнесена за яснота.

$$(41) \left[\begin{array}{l} \textit{phrase} \\ \text{PHON} \langle \textit{група, студенти} \rangle \\ \text{SYNSEM} \mid \text{LOC} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{VAL COMP} \langle \rangle \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{QUALIA} \mid \text{FORMAL } \textit{group-of}(x) \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{DTRS} \left[\begin{array}{l} \textit{head-compl-str} \\ \text{HEAD-DTR} [3] \\ \text{COMP-DTRS} [4] \end{array} \right] \\ \text{AGR} \left[\begin{array}{l} \text{GENDER } \textit{f} \\ \text{NUMBER } \textit{sg} \end{array} \right] \text{OR} \left[\begin{array}{l} \text{GENDER } \textit{m} \vee \textit{f} \\ \text{NUMBER } \textit{pl} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

$$(42) \left[\begin{array}{l} \text{PHON} \langle \textit{група} \rangle \\ \text{SYNSEM} \mid \text{LOC} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{VAL} \mid \text{COMP} \langle [5] \text{NP} \rangle \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{QUALIA} \mid \text{FORMAL } \textit{group-of}(x) \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{ARG-ST} \mid \text{D-ARG} \langle [5] \text{NP OR PP} \rangle \\ \text{AGR} \left[\begin{array}{l} \text{GENDER } \textit{f} \\ \text{NUMBER } \textit{sg} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

$$(43) \left[\begin{array}{l} \text{PHON} \langle \textit{студенти} \rangle \\ \text{SYNSEM} \mid \text{LOC} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{VAL} \mid \text{COMP} \langle \rangle \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [2] \\ \text{QUALIA} \mid \text{FORMAL } \textit{student}_s(x) \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{ARG-ST} \mid \text{D-ARG} \langle \text{PP} \rangle \\ \text{AGR} \left[\begin{array}{l} \text{GENDER } \textit{m} \vee \textit{f} \\ \text{NUMBER } \textit{pl} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Опорната дъщеря е *група*. Тя има един аргумент по подразбиране (D-ARG) и той се копира в списъка с комплементи. Комплементната дъщеря е *студенти*. Тя е релационно съществително, което също има свои аргументи по подразбиране (срв. *студент по право*, *студент в Шуменския университет*). Но комплементният списък е празен, тъй като няма синтактична реализация на тези аргументи. В характеристиката за съгласуване (AGR) са дадени алтернативите: мъжки или женски род. Тази информация се наследява от семантичната характеристика INDEX. Това се налага от факта, че формата в множествено число може да реферира и към лица от женски пол.

Интересна фраза от гледна точка на комплементите би била следната: [*група [студенти [по право]]*]. Тогава първо думата *студенти* взема своя комплемент, а после думата *група* реализира комплементта си *студенти по право*.

Трябва да вземем предвид факта, че трите подгрупи имат свои особености по отношение на адюнктите. Механизмите в ОФГ, както и адюнктите на опорното съществително са обект на частта за NP от типа *опора-адюнкт*. Тук можем да кажем, че всички съществителни от този тип блокират появата на следните типове комплементни дъщери: дефинитна (определителен член или показателно местоимение) — **литър това мляко*, **група студентите*, индефинитна (неопределително местоимение) — **група някакви студенти*, с обобщително местоимение — **чаша всяко кафе*, с числително — **група петима студенти*, **чаша едно мляко*. Пропускливост към притежателните местоимения има тип 3: *група мои студенти*. Разбира се, когато се позволява идентична структура с предложна фраза, тези ограничения отпадат в различна степен. Срв. *групата на студентите*, *група от петима студенти*, *литър от това/моето мляко*, *чаша от това/моето кафе*. Трябва да отбележим, че предложни маркери *на* и *от* с идентично значение са позволени само при тип 3 (форма на същия). Този факт също показва градуалността при типовете съществителни. Типът *група* е междинен сред релационните и количествените. Освен това той има общо и с поведението на апозициите. Срв. приликата с релационните — *майка на децата (тяхната майка)*, *група на децата (тяхната група)*. Приликата с количествените проличава в типа NN и ограниченията, които типът *група* налага на комплементите си.

Приликата с апозициите е, че изразява скрита предикация. Срв. *Петър е дядо* и *Студентите са група*. В групи 1 и 2 е позволен само маркер *от*. Срв. *литър от млякото, чаша от това кафе*, но: **литър на мляко, *чаша на това кафе*. Предложните фрази като комплементи се реализират по същия начин, както именните. Затова тук няма да показваме спецификация. По-подробно представяне има по-нататък в текста.

Тук предложихме една по-различна интерпретация на именните фрази от типа *количество-елемент* в сравнение с възприетите идеи в българската граматична литература. Опитвахме се да приведем аргументи в полза на становището, че подобни групи могат да се разглеждат като конструкции *опора-комплемент*. Приложихме тази идея в рамките на Опорната фразова граматика и най-общо показвахме как работи тя.

Един друг проблем, който не е дискутиран засега, е какъв е анализът на квантификаторите, които не се държат като прилагателни (*три, пет, много, малко*). В Zlatic (1997) те са разгледани като вид нефлективни съществителни, които са синтактичните опори и съответно имат инхерентен генитивен падеж. В българския език тези квантификатори се променят само по определеност (*трите, петте, многото, малкото*). Както вече беше споменато, този въпрос се дискутира в частта за фразите от тип *опора-адюнкт*.

2.3. Фрази с опора отглаголно съществително

Най-непротиворечивият на пръв поглед тип съществителни, които взимат аргументи, са отглаголните. За разлика от Grimshaw (1990) и Zlatic (1997) ние предлагаме по-унифицирана връзка между аргументната структура, валентния списък и семантиката на езиковите знаци. Двете авторки приемат, че някои съществителни имат комплементи, но нямат аргументна структура. Те смятат, че само определени комплексни събитийни съществителни имат аргументна структура в смисъла на място, където се кодират семантичните роли (Grimshaw) или място, където се осъществява свързването (binding) (Zlatic). Това са отглаголните съществителни, образувани от имперфективни глаголи (*решаване, разграничаване*)⁷¹. Според нас има по-

⁷¹ Срв. с резултативните *решение* и *разграничение*.

широка група съществителни с аргументна структура. По наше мнение аргументната структура има и друга функция освен участието в явлението *свързване* (binding), а именно — медиаторна. В нея се задават потенциалните участници в събитието, които се появяват или не се появяват експлицитно в изречението. Т.е. при нас всички съществителни, които могат да имат комплементи, имат и непразна аргументна структура. Тази характеристика е на границата между семантика и синтаксис. Затова сме запазили мястото ѝ на ниво *знак* (по-точно — *дума*). Следователно тук разликата между процесни и резултативни отплаголни съществителни ще бъде взета предвид не като критерий за отделяне на съществителни с аргументи от съществителни без аргументи, а ще бъде представена по отношение на особеностите в реализацията на аргументите. Най-общото представяне на отплаголните съществителни е следното (фигура (45)):

$$(44) \left[\begin{array}{l} \textit{word} \\ \text{PHON} \langle \text{решаване} \rangle \\ \\ \text{SYNSEM} \mid \text{LOC} \\ \\ \text{ARG-ST} \mid \text{T-ARG} \langle [1]\text{PP}, [2]\text{PP OR Possessive} \rangle \\ \text{AGR} [4] \left[\begin{array}{l} \text{GENDER } n \\ \text{NUMBER } sg \end{array} \right] \end{array} \right] \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \mid \text{VAL} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{COMP} \langle \rangle \end{array} \right] \\ \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [4] \\ \text{RESTR} [3] \left[\begin{array}{l} \textit{solving-reln} \\ \text{AGENT} [1] \\ \text{THEME} [2] \end{array} \right] \\ \text{QUALIA} \mid \text{FORMAL } \textit{event} [3] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Горната структура на имперфективно отплаголно съществително показва, че при кодирането на синтактичната информация на отплаголното съществително няма различия с другите съществителни. Затова и семантичният **INDEX**, отбелязан на схемата като [4], съвпада със синтактичните характеристики и всички те са изнесени в медиаторната съгласувателна характеристика **AGR** за по-голяма четивност. В семантиката обаче се наблюдават някои особености. В **RESTR** е кодирана релацията, *solving_reln* (решаване), която посочва семантичните роли на участниците. В случая това са *агенс* и *тема*. Тази характеристика съвпада със стойността на qualia характеристиката **FORMAL**, която е събитието *решавам*. Вж. анотацията [3]. Както беше

споменавано неколкократно по-горе, наследява се аргументната структура, но не и субкатегоризационната рамка. Затова в списъка с аргументи има две предложни фрази и посесив като алтернатива: *решаването на задача от Иван*, *?решаването на Иван*, *?неговото решаване*, *?неговото решаване на задачи*. В синтактичния корпус бяха намерени 30 примера с отглаголното съществително *решаване*. Повечето от тях бяха с комплементно свързване от типа *решаване на задача, проблем, криза*. Два примера бяха употребени с посесив, но не като субститут на субекта, а като субститут на комплементта. Срв. *неговото решаване* (= *на проблема*). Виждаме, че свързването с ролите става посредством индексите [1] и [2]. В зависимост от комплементта, в комплементния списък ще се сложи информация за фразата. Напр. ако фразата е *решаването на Иван*, то там отива първият елемент от аргументната структура [1] PP.

Разбира се, ситуацията с отглаголните съществителни е доста сложна, тъй като, от една страна, в речника съществуват глаголи, които имат съответствия с процесен и резултативен характер (*променяне — промяна; призоваване — призив; разграничаване — разграничаване; сондиране — сондаж* и др.). От друга страна обаче, има и глаголи, които изразяват само процесно значение — *искане, разбиране* и др. Този факт неминуемо оказва влияние на употребата им. По-горе видяхме, че примерите с процесния глагол *решаването*, в които предложната фраза или посесивът се съотнасят с логическия подлог, са спорни. Друг е случаят с глагола *искане*. От 26 примера в 12 предложната фраза се съотнася с логическия подлог (*искането на министъра*). В 3 случая посесивът се съотнася с логическия подлог (*тяхното искане*). Т.е. в повече от половината случаи се реализира логически подлог. В 4 случая са реализирани комплементи — *искане на вот на недоверие, искане за оставка*. В останалите примери няма синтактична реализация на аргументи.

Нека разгледаме някои особености в поведението на имперфективните (предимно процесни) и перфективните (предимно резултативни) отглаголни съществителни. Твърди се, че първите имат задължителни аргументи, а вторите — не: *Решаването на проблема отне доста време* vs. **Решаването отне доста време* vs. *Решението (на проблема) не беше трудно*. Без да отричаме подобна тенденция, все пак смятаме, че

появата или липсата на синтактично изразен аргумент зависи до голяма степен и от контекста. Срв. *Идването предшества заминаването*.

Подобно на сръбските отплаголни съществителни, и българските могат да бъдат модифицирани от прилагателни — *добро решаване / решение*; имперфективните съществителни също нямат по принципи множествено число — **решавания, но решения*. Малко спорни са останалите критерии, които прилага Zlatic, за да разграничи двата типа. Например, твърди се, че процесните съществителни не могат да се употребяват в екзистенциални изречения поради невъзможност да се използват с неопределителен член (pp. 190–191). По наше мнение това става възможно, когато в речника на езика няма непроцесно съществително към процесното: *Съществува (едно) виждане по въпроса / (едно) разглеждане на проблема*. Срв.: *Съществува едно ?решаване / решение на проблема*. Следващото твърдение е, че процесните съществителни не могат да се употребяват предикативно: *Това е *решаване / решение на проблема*. Според нас отново важат посочените по-горе условия на употреба: *Това е добро виждане по въпроса*. Фактът, че само резултативните съществителни се употребяват с наречия за интензивност на действието, се дължи на категорията *вид* на глагола, от който са образувани. Несвършените глаголи се употребяват с подобни наречия, докато свършените — не. Срв.: *Честото *решение / решаване на проблема ме изтощи (често решавам / *реша)*. Също така в българския език и двата типа съществителни могат да се модифицират от демонстративи⁷²: *Това решение / решаване на проблема*.

Като извод ще предложим следното мнение: разликата между процесни и резултативни съществителни произтича от категорията *вид* на изходните глаголи. Там, където не са образувани резултативни съществителни, функцията им се изнемва от процесните. Това не е изненада, тъй като и в аспектологията се смята, че несвършеният вид е немаркираният член на опозицията свършеност-несвършеност и следователно може да се използва в позициите на маркирания член.

По отношение на аргументната структура не смятаме (за разлика от Grimshaw и Zlatic), че двата типа съществителни се различават по

---

⁷² Терминът *демонстратив* се използва синонимно с термина *показателно местоимение*.

задължителност-незадължителност при експликацията на аргументите. В зависимост от условията на употреба както при процесните, така и при резултативните може да има реализация или не на аргументите им. Освен това припомняме решението си да не правим разлика между подлог и комплементи, а да реализираме всички тях в списъка на комплементите.

В падежния сръбски език има ограничения при реализирането на комплементите при отглаголна номинална опора (**opis Jovana-G Amerike-G* и **opis Amerike-G Jovana-G*). Невъзможно е да се употребят две генитивни конструкции към опората. В българския език обаче словоредът и различната предложна маркировка позволяват реализация на аргументите и без посесив (*Ивановото описание на Америка*); *описанието на Америка от Иван*; ?*описанието от Иван за Америка*. Ограничението е, че обикновено след опората идва елементът със семантичната роля *тема*, а после елементът със семантична роля *агенс*: **описанието от Иван на Америка*. Тук отново значение има падежният маркер. Ако той е с предлога *на*, възможна става и подредбата *агенс-тема*. Срв. *описанието на Иван на Америка*.

Интересна е идеята на Zlatic да обясни ограниченията в сръбския език чрез приемането на инхерентен и структурен падеж⁷³. Смятаме, че с тази идея могат се обяснят и реализациите на зависимите части при именни отглаголни опори. Според авторката инхерентният падеж се запазва непроменен при номинализациите, докато структурният се променя. Инхерентният падеж се свързва с една тематична роля, докато структурният позволява повече роли в различните си позиции. Според Zlatic структурният падеж се реализира преди инхерентния. Също така, свободно се подреждат само инхерентните падежи. По принцип подобен словоред се предпочита в българския,

---

⁷³ Разликите между инхерентен и структурен падеж в идеите на Чомски са коментирани за българския език в Пенчев (1993: 74–75). Според автора за отглаголните съществителни можем да приемем две становища: едното е, че падежът се приписва от изходния глагол, а другото — че отглаголното съществително също може да маркира тема-роля на своя комплемент. Според нас, посочените две възможности не са алтернативи. Приемаме второто становище, но само като следствие на първото: отглаголните съществителни приписват падеж, но в качеството си на деривати от глагола.

макар че пермутацията не е изключена и при структурен + инхерентен падеж: *Иван идва във Варна* → *идването на Иван във Варна* и *идването във Варна на Иван*; *Иван разговаря с теб* → **разговарянето на Иван с теб*, *разговорът на Иван с теб* и *разговорът с теб на Иван*. В примерите фразите *във Варна* и *с теб* са инхерентни падежи и затова остават непроменени, докато фразата *на Иван* е структурен номинатив, който се променя при номинализация.

Прекият обект и подлогът при глагола представят съответно структурен винителен и именителен падеж, но при отглаголните съществителни и двата аргумента поотделно могат да се проектират в *на-фраза*: *Чета книгата* → *Четенето на книгата*; *Иван чете* → *Четенето на Иван*. Всички други представяния в именната фраза трябва да са инхерентни. Затова има ограничение, според което прекият обект и подлогът не могат да се представят със същата маркировка. За сръбския и английския език се твърди, че изобщо не могат да се появят два структурни падежа при опората. За българския обаче ограничението не е в сила, тъй като могат да се появят два структурни падежа със същата маркировка: *Иван описва Америка* → *описание то на Иван на Америка*. В подобни случаи маркировката на подлога може да се смени и той словоредно да се реализира след обекта: *описание то на Америка от Иван*. Когато има един от двата структурни падежа (номинатив или акузатив) и друг маркер, отново няма проблем да се използва същата на маркировка повторно: *Иван идва на училище* → *идването на Иван на училище*. Дори словоредът може да се промени: *идването на училище на Иван*.

Тъй като взехме решение, че няма да работим с граматическата роля *подлог* във валентния списък, ще имаме само едно правило на свързване между аргументната структура и валентния списък: първият елемент в аргументната структура се свързва със съответния елемент в комплементния списък. Оттук и по-свободните правила в българския език по отношение на подредбата на аргументите в сравнение със сръбския. Тъй като всички аргументи се реализират като посесиви или предложни групи, трябва да отговорим на въпроса дали има подредба между тях. Според нас няма такава йерархична подредба. Конструкциите *Ивановото идване* = *идването на Иван* са равностойни. Реализирането на посесив и/или предложна фраза зависи

от типа на комплемента. Така например, когато комплементът е собствено име (както в горния пример), той може да се реализира граматически коректно и като посесив, и като предложна фраза. Предпочита се обаче предложната фраза. Ако комплементът е притежателно местоимение, се използва посесивна, а не предложна конструкция: *неговото идване, идването му*, но не: **идването на него*. Можем да кажем, че структурният падеж по правило предхожда инхерентния. В случаите, когато се реализират два структурни падежа (именителен и винителен), реализацията на винителния предхожда реализацията на именителния и често го принуждава да вземе друга маркировка. Формално йерархията на аргументите по косвеност изглежда по следния начин:

[Poss or PP (имен. структ. падеж)
 <
 PP (вин. структ. падеж)
 <
 PP (инхерентен падеж)

Връзката със словореда обаче не е директна:

[*Poss (имен. или вин. структ. падеж)
 <
 *PP (вин. структ. падеж)
 <
 *PP (имен. структ. падеж)
 <
 PP (инхерентен падеж)]

Ако се реализира посесив, в зависимост от падежа си той почва да влияе на словореда. Ако е именителен падеж, блокира се именителното PP. Ако е винителен, блокира се винителното PP. Не се влияе единствено инхерентно падежното PP. Срв.: *Ивановото (неговото) четене на книгата в стаята; Нейното [на книгата] четене от Иван в стаята.*

Ако не се реализира посесив, тогава обективният словоред следва горната йерархия. Срв.: *четенето на книгата от Иван в стаята.* Срв. **четенето от Иван на книгата в стаята.*

В контекста на тематичните роли горната йерархия би приела следното представяне:

агенс/експериенцер
 <
 пациенс/тема
 <
 бенефициент/локатив/инструмент

В заключение ще подчертаем, че поведението на отглаголните съществителни като опори изискват по-задълбочено проучване. В тази работа ние представяме цялостния им модел на интерпретация в контекста на другите групи съществителни, които взимат комплементи.

2.4. Явлението *свързване* в именната фраза

Тук е мястото да споменем и проблема за свързването (binding) в именната фраза, тъй като: първо, това явление се смята за една от причините за отделянето на аргументната структура от валентния списък и второ, в именната област то има отношение към отглаголните съществителни. При глаголните опори принципите на свързване са по-ясни, отколкото при именните опори. По принцип има разлика в поведението на не-отглаголните и отглаголните съществителни. При първите посесивът или предложната фраза са адюнкти, а не аргументи. Докато при вторите става въпрос за аргументни позиции. Срв.: *Взех своята книга* (= книгата, която ми принадлежи, т.е. адюнкт) и *Не харесвах своето пеене* (= това, как аз пея, т.е. аргумент). При резултативните отглаголни съществителни като *песен* понякога се получава двузначност: *Това е моя песен* (= принадлежи ми) и *Това е моя песен* (= аз я пея, аз съм я написал и др.).

По принцип адюнктите трудно свързват рефлексиви — пример (1), докато аргументите лесно стават свързващи елементи за тях — пример (2)⁷⁴:

(1) Тя_i прочете моята_j статия за себе си_{i|j}.

(2) Тя подкрепи моето_i пътуване към себе си_i.

Възможността рефлексивът в (1) да се свърже с граматическия подлог на изречението или с посесива при съществителното вероятно се

⁷⁴ Тенденциозно даваме примери, в които свързващият елемент в именната фраза е комплемент към именната опора, за да се види конкуренцията с граматическия подлог на изречението.

дължи на нееднозначната интерпретация на посесива: като истински адюнкт (*статията ми принадлежи*) и като аргумент (*аз написах статията*). Неслучайно при други не-отглаголни съществителни подобно свързване става още по-проблематично:

(3) *Тя_i не хареса моя_j стол за себе си_{i*j}*.

За сръбския език се налага изводът, че за разлика от глаголната фраза, в именната фраза свързващ елемент на рефлексивите не е граматическият субект, а когнитивният, и то когато е изразен (стр. 8–10). За българския език има данни, че по принцип рефлексивното свързване в рамките на номиналната фраза не се предпочита. Вж. в Moskovsky (2007). Пак в Moskovsky (2007) на основата на анкети се прави извод, че колкото по-далече е рефлексивът от свързващия елемент, толкова по-неприемлива е конструкцията. Срв. приемлива и неприемлива конструкция, предложени от автора⁷⁵:

(4) *Нейното_i мнение за себе си_i е нереалистично високо.*

(5) **Неговата_i изненада от появата на жена си_i беше пълна.*

Авторът прави извод в статията си, че приемливостта в (4) се дължи на близостта на свързаната част до свързващата, докато неприемливостта в (5) се дължи на наличието на допълнителни проекции между двете части.

След преглед на цитираните от автора 39 изречения за оценка по правилност, комбинациите между свързващо притежателно местоимение и рефлексив или притежателно местоимение се подреждат по приемливост по следния начин в корелацията *свързващ — свързан елемент*⁷⁶:

най-приемливи:

- притежателно местоимение (*мой, ми*) — притежателно или лично местоимение (*мой, ми, мене*);
- притежателно местоимение (*мой, ми*) — пълно рефлексивно лично местоимение (*себе си*);

⁷⁵ Тук примерите са с фрази от типа опора-подлог, за да се види ролята на лексикалния материал, който разделя свързващия и свързания елемент.

⁷⁶ Трябва да отбележим, че авторът не е изследвал примери, в които свързващият елемент да е предложна група. Напр. *Мнението на Петър за себе си не беше много ласкаво*. Но изглежда, че изводите от посесивите важат и за изразяването с предложни конструкции.

средно приемливи:

— притежателно местоимение (*мой, ми*) — пълно рефлексивно притежателно местоимение (*свой*);

най-неприемливи:

— притежателно местоимение (*мой, ми*) — кратко рефлексивно притежателно местоимение (*си*).

Следователно, най-трудно се свързват рефлексивните притежателни клитики, след това са пълните рефлексивно-притежателни форми. Няма проблем за свързване на притежателни и лични местоимения. По наши наблюдения в именната област става разместване на свързващите механизми: при глаголите (особено 3 л.) се предпочитат рефлексиви поради опасност от грешна интерпретация за референтите (*Той_i взе книгата си_i* и *Той_i взе книгата му_j*), докато при имената рефлексивите не се предпочитат при 1 и 2 л., а само при 3 л. Но понякога има конкуренция с притежателните или личните местоимения без опасност за грешна интерпретация.

В същото време трябва да се има предвид, че горните изводи важат само за случаите с повече лексикални проекции между свързващата и свързваната част. Така пример (6а) е по-коректен от пример (6б) по отношение на кореференцията с глаголният субект:

(6а) *Неудовлетворението ми_i от себе си_i е разбираемо.*

(6б) **Неудовлетворението му_i от него_i е разбираемо.*

От друга страна, при повече лексикални проекции става разместване на свързващите критерии. Пример (7а) със свързване на 1 л. е некоректен, докато (7б) е приемлив. Пример (7в) със свързване на 3 л. може да се приеме, но приемлив е и (7г). Пример (7д) демонстрира възможността за изпускане на свързания елемент при запазване на правилната интерпретация:

(7а) **Неудовлетворението ми_i от работата си_i е разбираемо.*

(7б) *Неудовлетворението ми_i от работата ми_i е разбираемо.*

(7в) *?Неудовлетворението му_i от работата си_i е разбираемо.*

(7г) *Неудовлетворението му_i от работата му_{ij} е разбираемо.*

(7д) *Неудовлетворението ми/му_i от работата 0_i е разбираемо.*

Може да се направи и изводът, че когато агенсът/експериментерът е изразен в именната фраза, той може да свързва и рефлексиви (когато

и условията за не повече от една лексикална проекция позволяват това). По тази причина може да се приеме, че и в именната фраза има условия за свързване. Нека разгледаме примери, в които опората на именната фраза е отглаголно съществително, а граматичната ѝ роля в изречението е комплемент:

(8а) *Иван забеляза лошата грижа на жените_i за себе си_i.*

(8б) *Иван_i забеляза лошата грижа на жените за него_{ij}.*

(8в) **Иван_i забеляза лошата грижа на жените за себе си_i.*

В (8а) предложната фраза *на жените* е субектът-агенс, който свързва рефлексива *себе си*, т.е. *жените се грижат за себе си*. В (8б) личното местоимение се свързва с граматическия подлог на изречението — *Иван*, макар че се запазва възможността и от интерпретация с не-свързване. Както се вижда, пример (8в) е некоректен, тъй като в именната фраза има по-близък субект, който свързва рефлексива.

Когато обаче субектът не е изразен в именната фраза, рефлексивът е свободен да се свърже с граматическия подлог на нивото на изречението:

(9а) *Наредиха арестуването на демонстранти_i поради агресивното им_i поведение.*

(9б) *Наредиха_i арестуването на демонстранти поради агресивното си_i поведение.*

В (9а) предложната фраза *на демонстранти* е комплемент на глагола *арестувам*. Затова той свързва притежателно местоимение. В (9б) обаче рефлексивът не може да се свърже с по-косвен аргумент и затова се връзва към неизразения подлог на изречението.

Друг случай, при който рефлексивът може да 'прескочи' предложната фраза в рамките на именната фраза и да се свързва с подлога на изречението, е при опора — неглаголно съществително⁷⁷:

(10а) *Иван_i прочете статията на Мария за себе си_i.*

(10б) *Иван прочете статията на Мария_i за себе си_i.*

⁷⁷ По тези си разсъждения се различаваме от Пенчев (1993: 113). Според автора в подобно на нашето изречение: *Той харесва неговите_i разкази за себе си_i* само посесивът към комплемента свързва рефлексива. Според нас рефлексивът може да се свързва и с подлога на изречението.

(10в) *Иван_i прочете статията на Мария за него_{ij}.*

(10г) *Иван прочете статията на Мария_i за нея_{ij}.*

В (10а) рефлексивът се свързва с подлога на изречението Иван. В (10б) рефлексивът се свързва към собственото име в посесивната предложна фраза. В (10в) се съвместяват две четения. В едно от четенията подлогът Иван свързва личното местоимение, а във второто — референтът на личното местоимение е различен от Иван. (10г) показва, че разширенията на неглаголно съществително могат да свързват и нерелексиви.

Дотук видяхме поведението на отглаголните съществителни в контраст с неглаголните. Трябва да отбележим, че другите групи съществителни, за които приехме, че взимат аргументи — релационните и квантифициращите, също споделят поведението на не-отглаголните съществителни. Следователно, всички типове съществителни при определени условия могат да свързват рефлексиви. Такова условие е например взаимодействието между наличието на лексикална проекция между свързващия и свързания елемент, категорията лице и типа на запълващия материал (посесив или лично местоимение, кратка или дълга форма). Например при липса на междинни проекции рефлексивът се свързва и с 1 и 2 л.: вж. (6а). Но при наличие на такива проекции свързването на рефлексива се допуска само в 3 л. — вж. (7а) и (7в). Както показват и изследванията в Moskovsky (2007), параметрите на възприета граматичност от носителите на езика варират. Като цяло, свързването на рефлексив не се предпочита, но най-непредпочитани са рефлексивните клитики. Съществителните могат да свързват и нерелексиви.

Затова и теорията на свързването, представена в Pollard and Sag (1994: 254) не може да обясни напълно и адекватно не само свързването в сръбския, но и в българския език, в който обект на свързване са не само ко-аргументи⁷⁸:

(11) *Той надмина себе си.* (= *Той се надмина.*)

(12) *Аз взех своята чанта.* (= *Аз взех чантата си.*)

(13) *Тя видя заек пред себе си.*

⁷⁸ Под ко-аргументи се разбират аргументите към една и съща опора.

В (11) подлогът *той* и комплементът *себе си/се* са ко-аргументи на предиката *надмина*. В (12) обаче подлогът *аз* свързва адюнкта *своята/си*, който се намира в неговия ко-аргумент комплемент. В (13) подлогът *тя* свързва рефлексив в адюнкт — предложна фраза на предиката *видя*.

За българския език типичният свързващ елемент в изречението е граматическият подлог, докато в именната група това е логическият подлог, който е или агенсът, или експериенцерът при отглаголните съществителни, и посесивната конструкция при другите типове съществителни. Т.е. в изречението преобладават синтактичните условия за свързване, докато в именната фраза — семантичните. В именната област свързващ елемент може да бъде не само аргумент, но и адюнкт. Ще демонстрираме разликите между глаголната и именната област със следните изречения, в които опората в именната група е отглаголно съществително, а граматическата ѝ роля в изречението е подлог или комплемент. Свързването е в 3 л., тъй като именно то създава най-добри условия за използване на рефлексиви. Участват елементи с два структурни и един инherentен падеж. При номинализацията се получава междинна проекция. Целта на илюстрацията е също така да има конкуренция при свързването между изреченския и логическия подлог на именната фраза:

- (14а) *Демонстрантите_i бяха арестувани поради недостойното си_i/им_{i,j} поведение.*
- (14б) *Демонстрантите_i бяха арестувани от полицаите поради недостойното си_i/им_i поведение.*
- (14в) *Полицаите_i арестуваха демонстрантите_j поради недостойното си_i/им_j поведение.*
- (14г) *Арестуването/арестът на демонстрантите_i от полицаите поради недостойното си/им_i поведение ме подразни.*
- (14д) *Гледах_i арестуването/ареста на демонстрантите_i от полицаите_j поради недостойното си_i/им_{i,j} поведение.*

В (14а) предпочитано е свързването на граматическия подлог с рефлексив, но и другото свързване не може да се изключи съвсем. Подобно на Пенчев (1993) смятаме, че пасивът понякога дава възможност за повече свързвания. Още повече, че липсва и логическият подлог. В (14б) вече и добавен и логическият подлог. Но изглежда, че той не влияе на

възможността за свързване. В деятелното изречение (14в) подлогът свързва рефлексива, а комплементът — личното местоимение. Разбира се, правим уговорката, че пренебрегваме смисловата адекватност на примера. В (14г) тъй като комплементът *демонстрантите* има косвена роля — тема, не може да свърже рефлексив, а само посесив. Експлицитирането на логическия подлог обаче също не предизвиква свързване с рефлексив. Едната причина може да е междинната проекция, а другата — маркировката на аргументите. Според Ницолова (2005), когато темата е ос, агенсът получава маркировка с *от* и не може да фигурира без темата. Срв. **арестуването от полицаите*. Очевидно свързването засяга оста, но ако тя не е агенс, свързва винаги не-рефлексив. Ако оста е агенс, той вече може, в зависимост от условията, да свърже или не рефлексив. Срв. *Арестите*⁷⁹ *на полицаите_i в памет на своя_i / техния_{i,j} командир зачестиха*. (14д) показва, че когато именната група е комплемент на предиката и при наличие на експлицитно изразен логически подлог, може да се наложи свързване на рефлексива с подлога на изречението. Причината според нас е или семантичната роля на оста, която е тема, или неподходящата смислова рамка. Срв. *Гледах_i арестите на полицаите_j в памет на своя_{i,j} командир*. Посесивът може да се свърже според смисъла на изречението или с комплементата, или с логическия подлог.

Трудността да се изведе общ принцип на свързването в рамките на именната група в българския език произтича от следните фактори: порядъка употреба на свързани елементи в указаната област; възможността да се сменя по-лесно гледната точка на говорещия; ограничения на семантиката на съставките в изречението (*Той усети отчаянието ò_i от себе си_i* но: **Той_i усети отчаянието ò от себе си_i*); взаимодействието на именната област с изреченската (*Той_i усети омразата ò срещу себе си_i* и *Той усети омразата ò_i срещу себе си_i*); възможността да се изпуска свързващият или свързаният елемент поради редуваност на смисъла (*Борбата [на хората] със себе си е вечна* и *Неговото разочарование от колегите (*си) беше голямо*).

⁷⁹ В Ницолова (2005) се отбелязва, че колкото по-силна е предметността на глаголното съществително, напр. на *-ние* и *-ция*, толкова по-лесно е ос в конструкцията да бъде не само темата, но и акторът. Затова използваме съществителното *арест* вместо *арестуване*.

Необходима е теория, която да отчита факта, че не само ко-аргументите свързват и че въпреки наличието на условен свързващ елемент в именната фраза, понякога рефлексивът се свързва с подлога на изречението. А това нарушава принципа за локалността на явлението свързване. Следователно, има нужда от теория, която да не е обусловена толкова синтактично, колкото семантично. За разлика от сръбския език, в българския не важи правилото, че само не-отглаголните съществителни могат да позволят свързване от подлога в изречението. Напротив, това важи и за отглаголните. Според нас в българския език е така поради факта, че може да се получи конкуренция между субкатегоризационните рамки на отглаголното съществително и на глагола в главното изречение.

Освен това не може да се пренебрегне и влиянието на 'емпатията', която е дефинирана в Илиева (1995: 66) по следния начин: *гледната точка, от която говорещият представя едно събитие или ситуация. Това може да бъде неговата собствена гледна точка, или пък гледната точка на някой от участниците в описваното събитие или ситуация* (цит. е на Сусумо Куно). Макар авторката да заключава, че в българския език действат по-скоро нормативно-езикови и прагматични фактори, според нас гледната точка на говорещия също има голямо значение. Разбира се, тя се активира, когато синтактичните и семантичните фактори допуснат това. Напр. в (7в) се представя гледната точка на глаголното лице, докато в (7г) доминира гледната точка на говорещия. Тъй като влиянието на фактора 'емпатия' не е добре проучен за българската граматична система, ние само го маркираме в работата си.

Нека преди да предложим формулировка на теория за свързване-то, да обобщим наблюденията си дотук.

По отношение на глаголната фраза:

- свързващ елемент е предимно граматическият подлог, независимо от семантичната си роля;
- свързваните рефлексиви са не само ко-аргументи, но и адюнкти;
- свързваните рефлексиви може да са също така вътре в аргумент или адюнкт на глагола.

По отношение на именната фраза:

- свързващи елементи вътре в именната фраза могат да бъдат елементи със семантична роля на агенс, експериментер или посесор;
- агенсът, експериментерът и посесорът са част от аргументната структура⁸⁰. За целите на свързването всички те могат при определени условия да уловят, или да 'пропуснат' към изреченския подлог свързването на рефлексива;
- отглаголните съществителни по-скоро свързват рефлексивите, ако не се появи конкурираща субкатегоризационна рамка на главния глагол. Конкуренцията може да възникне само когато граматичната роля на именната фраза е комплемент в изречението;
- не-отглаголните съществителни по-скоро пропускат свързване към главния глагол, отколкото самите те да свързват рефлексиви;

По отношение и на двете области в сила е твърдението, че:

- местоименията са свободни по отношение на свързването си към подлог.

Затова теорията за българския език трябва да бъде по-семантично ориентирана и не толкова строга, колкото класическата теория в стил Чомски. Ето защо ще приемем теорията, представена в Zlatić (1997), но в ревизиран вид с оглед на българския материал⁸¹.

⁸⁰ Някои автори (като Tasseva-Kurktchieva 2005 и Dimitrova-Valchanova 1998) използват ролята (или релацията) *posesor*, за да разграничат най-общо поведението на отглаголните съществителни от денотиращите съществителни. Т.е. тази роля е типична за денотиращите съществителни. При глаголите за притежание обаче също се говори за роля *posesor* (Van Valin and La Polla 1997: 125). Съгласни сме с авторите, че на логическо равнище става въпрос за една и съща роля, тъй като тя е част от релацията *posесивност*, независимо към каква опора се прилага.

⁸¹ Теория на свързването на основата на аргументната структура в ОФГ за българския език е представена в Avgustinova (2007: 77–81) и Slavcheva (1996). В първата работа се отчита и ролята на въведения самостоятелен списък с депенденти (DEPS list), с който ние не работим, за да не усложняваме изложението. Във втората се предлага синтактичен подход към явлениято. Авторката предлага да се работи с понятията от валентния списък (подлог и комплементи), а не с понятието 'косвеност', което е характерно за подредбата в аргументната структура. Този подход има основания по отношение на глаголната фраза, но с оглед на нашия материал за именната фраза се налага да отчетем както семантичните роли на логическите аргументи, така и ролята на адюнктите.

Нека Y и Z са *synsem* обекти с отделни стойности на характеристиката **LOCAL**, където Y е референтно. Тогава, Y *a-командва* Z само в случай, че Y локално *a-командва* някое безподложно или с прозрачен подлог X , което доминира Z .

Тук понятието за локално *a-командване* се дефинира по следния начин:

Y локално *a-командва* Z само в случай, че Y е по-малко косвен аргумент от Z .

Понятието 'прозрачен подлог' означава, че или оста е с не-акторна семантична роля, или експлицираният логически подлог е 'затъмнен' от: ос с по-косвена роля, граматическия подлог на изречението или неподходяща рамка.

Липсата на подлог (безподложност) в именната група означава липсата на логически подлог със семантична роля на актор (агнс или експириенцер). Тъй като случаите с посесив са изолирани и на границата на приемливостта, ги пренебрегваме.

Принцип А: Рефлексивът трябва да бъде свързан от *a-подлог*.

(завръщането на Иван_{*i*} към себе си_{*i*})

Принцип Б: Личното и притежателното местоимение може да бъдат свободни от *a-подлог*.

(завръщането на Иван_{*i*} към него_{*j*})

Принцип В: Лексикалните именни фрази трябва да бъдат свободни от *a-подлог*.

(завръщането на Иван към поезията)

където *a-подлог* е най-левият елемент в аргументната структура и където *a-свързан* и *a-свободен* означават:

a. Y свързва чрез *a-подлог* Z само в случай, че Y и Z са коиндексирани и Y *a-командва* Z .

b. Ако Z не е *a-свързано*, тогава то е *a-подлог* свободно.

Нека дадем малко повече обяснения по горните формулировки:

Под *a-подлог* се разбира както логическият подлог с акторна роля в именната фраза, така и граматическият подлог в изречението без оглед на семантичната си роля. Тъй като се смята, че по принцип подлозите на отглаголните съществителни свързват рефлексива, а адюнктите на не-отглаголните съществителни го 'пропускат' за свързване от изреченския подлог, явлението свързване може пак да се приеме като локално. Т.е. винаги свързването е с най-близкия подлог,

без значение дали той е логически, или изреченски. Но тази ситуация, разбира се, е в идеалния случай. Интересно е, че в определени случаи на конкуренция между номиналната и изреченската субкатегоризационна рамка, рефлексивът избира 'най-близкия' си СМИСЛОВО подлог. Затова, за разлика от Zlatić (1997) смятаме, че не е задължително свързването да бъде синтактично локално явление. Важното е семантично и прагматично да бъде правилно локализирано. В Принцип Б се отчита възможността на местоименията да имат свързана или свободна интерпретация. Принцип В не се променя в сравнение с традиционните трактовки.

2.5. Фрази с комплемент — подчинено изречение

От типологическа гледна точка подчинените изречения могат да се въвеждат с: въпросително местоимение или частицата *дали* (*мисълта как/дали да я заговоря*) и съюзите *че* и *да* (*мисълта, че я заговорих; желанието да тръгна*).

Трудно е да се реши дали ролята на тези изречения е адюнктна, или комплементна. Ние взехме решение по посока на втората възможност поради следните причини:

- съществителните, към които могат да се свързват тези изречения, са ограничен брой и повечето са номинализирани предикати (*грижа, намерение, навик, съмнение, желание* и т.н.). Също така много от тях участват в конструкции с т.нар. 'леки' глаголи: *имам нужда* (нуждая се), *имам обичай* (?обичам), *имам интерес* (интересувам се), *давам съвет* (съветвам) и др. Вж. по-подробно в ГСБКЕ (1983: 314–315);
- често тези фрази съответстват на предложни фрази или на цял предикат: *горя от жажда да пътувам = горя от жажда за пътуване, жадувам да пътувам; тя знаеше неговата слабост да пиянства = тя знаеше неговата слабост за пиянстване, той имаше слабост да пиянства; мисълта как ще спрем = мисля как ще спрем*. Разбира се, не във всички случаи има директно структурно съответствие, а понякога се променя и смисълът, но според нас непълната синтактична синонимия е нормално явление в граматиката. Ето подобен пример пак от ГСБКЕ: *Мисълта да види Златка го пращаше из тая улица*

по мрачината = *Мислеше да види Златка го изпращаше из
тая улица по мрачината.

Нека разгледаме спецификацията за подчинителния съюз *че* на фигура (45). Опората е от тип маркер (*marker*). Следователно е маркирана (*marked*). В семантиката характеристиката **INDEX** взема семантичната стойност на пропозицията, която въвежда, а в **RESTR** има едно ограничение за +/- фактивност⁸² на тази пропозиция. В **ARG-ST** условно има изискване за изречение. Това е по-скоро за пълнота, тъй като отношенията между маркера и пропозицията не са като между опора и аргумент.

(45)

PHON	<че>					
CAT	[	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 5px;">HEAD</td> <td style="padding-right: 5px;"><i>marker</i></td> </tr> <tr> <td style="padding-right: 5px;">MARKING</td> <td style="padding-right: 5px;"><i>marked</i></td> </tr> </table>	HEAD	<i>marker</i>	MARKING	<i>marked</i>
HEAD	<i>marker</i>					
MARKING	<i>marked</i>					
CONT	[	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 5px;">INDEX</td> <td style="padding-right: 5px;">[1]</td> </tr> <tr> <td style="padding-right: 5px;">RESTR</td> <td style="padding-right: 5px;"> [[2] RELN +/-<i>factive</i>]</td> </tr> </table>	INDEX	[1]	RESTR	[[2] RELN +/- <i>factive</i>]
INDEX	[1]					
RESTR	[[2] RELN +/- <i>factive</i>]					
ARG-ST	<S>	]				

Подобна е спецификацията за формата *да*, но със следните уточнения. Тя образува лексикален знак с глагола (вж. по-подробно в Осенова и Симов (2007) и Симов и Колковска (2004)) и в **RESTR** има релация *non-factive*.

На фигура (47) е показана спецификация на фразата *че дойде*:

(46)

PHON	< че, дойде >					
CAT	[	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 5px;">HEAD</td> <td style="padding-right: 5px;"><i>verb finite</i></td> </tr> <tr> <td style="padding-right: 5px;">MARKING</td> <td style="padding-right: 5px;"><i>marked</i></td> </tr> </table>	HEAD	<i>verb finite</i>	MARKING	<i>marked</i>
HEAD	<i>verb finite</i>					
MARKING	<i>marked</i>					
CONT	[	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding-right: 5px;">INDEX</td> <td style="padding-right: 5px;">[1]</td> </tr> <tr> <td style="padding-right: 5px;">RESTR</td> <td style="padding-right: 5px;">[2] ∪ [3]</td> </tr> </table>	INDEX	[1]	RESTR	[2] ∪ [3]
INDEX	[1]					
RESTR	[2] ∪ [3]					
		]				

Вижда се, че **HEAD** наследява характеристиките на глаголната опора. Фразата е наследила информацията за маркираност. В семантичната област **INDEX** се копира от опората, а характеристиката

⁸² По-подробно за отношението на съюзите *че* и *да* към признака *фактивност/нефактивност* вж. в Ниполова (2001 (6)).

RESTR, която кодира сечението на ограничаващата информация от съюза и от пропозицията, се копира от маркерната дъщеря. В (46) е даден и приносът на пропозицията, изразен чрез [3].

Сега нека видим как именната опора избира подчиненото изречение като комплемент на фигура (47):

$$(47) \quad \left[\begin{array}{l} \textit{phrase} \\ \text{PHON} < \text{мисълта, че, дойде}> \\ \text{CAT} \quad \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{noun} \\ \text{VAL|COMP} < > \end{array} \right] \\ \text{CONT} \quad \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} [2] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Според принципите на опората и на семантиката, синтактичната и семантичната информация се наследява от опората. В комплементния списък на опората *мисълта* ще има комплемент подчинено изречение — **VAL|COMP** <CL>. На горната схема списъкът е празен, тъй като комплементът вече се е реализирал. Това означава, че съществителното *мисълта* е избрало *че-изречението* като свой комплемент. Тъй като тук фразовата структура е от типа *опора-комплемент*, семантиката (**CONT**) се наследява от опорното съществително.

3. Именни фрази от типа *опора-адюнкт*

Както вече беше уточнено, ще разглеждаме всички не-аргументни разширения на именната опора като адюнкти. С други думи, ще разглеждаме и спецификаторите като вид адюнкти. Нека се спрем на следните основни структурни типове: синтактично прилагателно — опорно съществително (**A N**), опорно съществително — предложна фраза (**N PP**), опорно съществително — подчинено релативно изречение (**N Rel Clause**) и опорно съществително — адюнктно съществително (**N N**).

3.1. Именни фрази от обобщения тип **A N**

В ролята на адюнкти влизат следните части на речта: прилагателните, причастията, притежателните местоимения, неопределителните местоимения, обобщителните местоимения, показателните местоимения, числителните, наречията. При прилагателните и причастията се

използва стандартният инструментариум в ОФГ. При местоименията и числителните обаче се налага да се направи промяна в кодирането на семантиката.

Свързването между адюнкт и опора може да стане както със синтактично съгласуване (*висок стол*), така и с разновидност на синтактичната връзка управление (*два гълъба, много гълъби, много кафе*). Но ние разглеждаме и двата случая като вид съгласуване. В първия случай чрез характеристиката **MOD** адюнкът уеднаквява своите съгласувателни характеристики в **CAT** с тези от **CAT** на опората (число и род).

$$(48) \quad \left[\begin{array}{l} \text{PHON} <\text{висок}> \\ \text{CAT} \mid \text{HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{adjective} \\ \text{MOD N} \left[\begin{array}{l} \text{GEN } m \\ \text{NUM } sg \end{array} \right] \\ \text{GEN } m \\ \text{NUM } sg \end{array} \right] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Във втория случай съгласуването е редуцирано. То е само по число, но може да е синтактичното число (*много гълъби*) или семантичното (*много кафе*). При синтактичното моделът е като на схема (48). При семантичното става съвместяване със семантичната характеристика число в **INDEX**, която дава идеята за събирателност в значението на думата *кафе*.

Ще разгледаме типовете адюнкти поотделно. При всички тях действат Принципът на опората, Принципът на адюнкта и Семантичният принцип.

3.1.1. Адюнкт — прилагателно име

В стандартния случай на нивото на фразата идва информация от опората и от адюнктната дъщеря. Информацията от опората е маркирана с индекс [1], а от адюнктната дъщеря — с индекс [2]. От опорната дъщеря (в случая — *жена*) се копират следните характеристики: синтактичните **HEAD** характеристики (че е съществително), семантичните характеристики **INDEX** (3 л., ед. ч., ж.р.) и **QUALIA** (**CONST** = женски_пол (x) и **FORMAL** = x). В допълнителната харак-

теристика **AGR** се копират синтактичните характеристики от опората (ж.р, ед.ч.). В случая те съвпадат със семантичните, а тук са изнесени за удобство.

$$(49) \left[\begin{array}{l} \textit{phrase} \\ \text{PHON} <\text{хубава, жена}> \\ \text{SYNSEM} \mid \text{LOC} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \mid \text{HEAD} [1] \textit{noun} \mid \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} [2] \\ \text{QUALIA} [1] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{AGR} [1] \left[\begin{array}{l} \text{GENDER} \textit{f} \\ \text{NUMBER} \textit{sg} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Нека сега видим лексикалните спецификации на адюнктната дъщеря:

$$(50) \left[\begin{array}{l} \textit{word} \\ \text{PHON} <\text{хубава}> \\ \text{CAT} \mid \text{HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{adjective} \\ \text{MOD} \textit{N}' \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} [3] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} \left\{ \left[\begin{array}{l} \text{NUCLEUS} \left[\begin{array}{l} \text{RELN} \textit{pretty} \\ \text{INST} [1] \end{array} \right] \right] \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Информацията, която е кодирана в горната схема, е следната: чрез характеристиката **MOD** прилагателното 'вижда' синтактико-семантичните характеристики на своята опора. На схемата е показана само семантичната информация на опората (**INDEX** и **RESTR**). В семантиката на самото прилагателно впечатление прави ко-индексирането между неговия **INDEX** и **INDEX** на опората ([1]). Също така в характеристиката **RESTR** има характеристика **NUCLEUS**, в която се кодира релацията *хубав* (*x*). В **INST**(*ance*) е представен референтът, към който се прилага релацията. **INST** се ко-индексира с **INDEX** на адюнкта, който пък е ко-индексиран с **INDEX** на опората ([1]). Важно е да се отбележи, че **RESTR** на адюнкта представлява сечението на неговия собствен **RESTR** с този на опората ([3]).

3.1.2. Адюнкт — причастие

Както е известно, причастията са хибридни части на речта — между глагол и прилагателно. Затова тяхната спецификация ще бъде близка до тази на отглаголните съществителни. Т.е. ще бъдат именни обекти (*nom_obj*), но в структурата си ще отчитат и глаголната си природа. Ще приемем, че фразите с адюнкт — причастие имат същата информация като на фигура (49). Затова ще представим лексикалната спецификация само на причастията, а не на цялата фраза:

$$(51) \left[\begin{array}{l} \text{word} \\ \text{PHON} <\text{прочетен}> \\ \text{SYNSEM|LOC} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD } \textit{participle} \\ \text{MOD N} \\ \text{VAL COMP } <_{(1)} \text{PP}> \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX } [3] \\ \text{RESTR } \left\{ \begin{array}{l} \textit{read-reln} \\ \text{AGENT } [1] \end{array} \right\} \cup [2] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{ARG-ST | T-ARG } <_{(1)} \text{PP}> \\ \text{AGR } \left[\begin{array}{l} \text{GENDER } \textit{m} \\ \text{NUMBER } \textit{sg} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Спецификацията се различава от тази на прилагателното по следните параметри: причастията имат валентност и аргументна структура⁸³. В характеристиката **RESTR** освен релацията, се кодира и аргументът. В случая аргументът е истински и е само с агенсната си роля, тъй като комплементът на изходния глагол 'прочета' с роля — тема е опора на причастията-адюнкт. Срв. *прочетен от Иван вестник*. Агенсът е изразен с предложна група. Предложната група в аргументната структура и във валентния списък е ко-индексирана с агенсната роля в семантичната характеристика **RESTR**. С индекс [2] е обозначен **INDEX** на опората. Медиаторната съгласувателна характеристика е изнесена за

⁸³ Разбира се, такива характеристики могат да имат и някои прилагателни, но идеята е, че при прилагателните те не са системни, а спорадични. Срв. *алчен за, готов на* и др.

удобство. Иначе, както беше споменато, нейната роля се активира при конкуриращи се модели в извънфразовото съгласуване.

3.1.3. Адюнкт — притежателно местоимение или име

Както беше посочвано вече неколкократно в предходния текст, притежателните местоимения и имена могат да изпълняват граматичната роля както на комплемент, така и на адюнкт. Адюнкти са тогава, когато релацията между тях и опората изразява най-общо 'posesивност'. Подобно на прилагателните, при този вид адюнкти **INDEX** на опората и зависимата част се коиндексират. Ето първо спецификацията на притежателното местоимение *мой*:

$$(52) \left[\begin{array}{l} \textit{word} \\ \mathbf{PHON} \langle \textit{мой} \rangle \\ \mathbf{CAT/HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{adjective} \\ \mathbf{MOD} \mathbf{N'} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{RESTR} [3] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \mathbf{CONT} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{SEMDET} \textit{poss} \\ \mathbf{RESTR} \left\{ \begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{speaker} \\ \mathbf{INST} [2] \end{array} \right\}, \left\{ \begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{poss} \\ \mathbf{POSSESSOR} [2] \\ \mathbf{POSSESSED} [1] \end{array} \right\} \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Подобна е спецификацията и за *Иванов* във фразата: *Иванов учебник*.

Местоимението се кодира като прилагателно поради словоизменителните сходства. Но различията са в семантиката. Появява се новата характеристика **SEMDET**, чиято стойност е 'posesивност'. Както посочихме, **INDEX** на притежателното местоимение е идентичен с **INDEX** на опората. Всъщност, притежателните местоимения имат два индекса. Вторият, който кодира притежателя — *мой* — 1 л., ед. ч. и е различен от опорния — *вестник* — 3 л., ед. ч., м.р., се кодира като релация в **RESTR**. Там местоимението има вече две релации — тази на говорещия и тази на posesивността. На фигура (53) е представена спецификацията на фразата *мой вестник*. Вижда се, че според Принципа на опората всички синтактични характеристики се копират от опората. Според Семантичния принцип обаче **INDEX** се копира от опората, докато **RESTR** — от адюнкта:

(53)	<table style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td colspan="2" style="padding: 2px 5px;"><i>phrase</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">PHON</td> <td style="padding: 2px 5px;"><мой, вестник></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CAT HEAD</td> <td style="padding: 2px 5px;"><i>noun</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONT</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INDEX [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SEMDET <i>poss</i></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<i>phrase</i>		PHON	<мой, вестник>	CAT HEAD	<i>noun</i>	CONT	<table style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INDEX [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SEMDET <i>poss</i></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INDEX [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SEMDET <i>poss</i></td> </tr> </table>	[INDEX [1]	SEMDET <i>poss</i>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	[RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table>	[RELN <i>speaker</i>	[RELN <i>poss</i>	[RELN <i>newspaper</i>	[INST [2]	[POSSESSOR [2]	[INST [1]		[POSSESSED [1]	
<i>phrase</i>																									
PHON	<мой, вестник>																								
CAT HEAD	<i>noun</i>																								
CONT	<table style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INDEX [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SEMDET <i>poss</i></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INDEX [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SEMDET <i>poss</i></td> </tr> </table>	[INDEX [1]	SEMDET <i>poss</i>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	[RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table>	[RELN <i>speaker</i>	[RELN <i>poss</i>	[RELN <i>newspaper</i>	[INST [2]	[POSSESSOR [2]	[INST [1]		[POSSESSED [1]									
<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INDEX [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SEMDET <i>poss</i></td> </tr> </table>	[INDEX [1]	SEMDET <i>poss</i>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	[RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table>	[RELN <i>speaker</i>	[RELN <i>poss</i>	[RELN <i>newspaper</i>	[INST [2]	[POSSESSOR [2]	[INST [1]		[POSSESSED [1]											
[INDEX [1]																									
SEMDET <i>poss</i>																									
<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	[RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table>	[RELN <i>speaker</i>	[RELN <i>poss</i>	[RELN <i>newspaper</i>	[INST [2]	[POSSESSOR [2]	[INST [1]		[POSSESSED [1]															
[RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>speaker</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>poss</i></td> <td style="padding: 2px 5px;">[RELN <i>newspaper</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSOR [2]</td> <td style="padding: 2px 5px;">[INST [1]</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"></td> <td style="padding: 2px 5px;">[POSSESSED [1]</td> <td style="padding: 2px 5px;"></td> </tr> </table>	[RELN <i>speaker</i>	[RELN <i>poss</i>	[RELN <i>newspaper</i>	[INST [2]	[POSSESSOR [2]	[INST [1]		[POSSESSED [1]																
[RELN <i>speaker</i>	[RELN <i>poss</i>	[RELN <i>newspaper</i>																							
[INST [2]	[POSSESSOR [2]	[INST [1]																							
	[POSSESSED [1]																								

3.1.4. Адюнкт — адективни местоимения и числителни

Тук включваме въпросителните, неопределителните, обобщителните, отрицателните, показателните местоимения, редните числителни и бройните — *един, два*. Всички те се кодират аналогично на прилагателните със следните промени: стойността на релацията в **RESTR** и в **SEMDET** се променя в зависимост от типа на адюнкта: *interrogative* (въпросително местоимение), *indef* (неопределително местоимение), *all* (обобщително местоимение), *negative* (отрицателно местоимение), *demonstr* (показателно местоимение), *ordinal* (числително рдно), *numeral* (числително бройно), *quant* (наречията за количество *много, малко, повече*).

3.1.5. Адюнкт — местоименни наречия, наречия и бройни числителни, по-големи от 2

Тук се включват местоименните наречия за количество (*колко/колцина, няколко/неколцина, няколко, толкова*), наречията за степен и количество (*много и малко, повече*), бройните числителни от 3 нагоре. Лексикалната спецификация е подобна на спецификацията на *мой* със следните различия: стойността на **HEAD** ще бъде *adverb* (наречие) или *numeral* (числително бройно). Стойностите на **SEMDET** и **RELN** ще варират между *interrogative, indef, all, negative, demonstr, ordinal, numeral*.

Обещахме също така да дискутираме въпроса защо самите неизменяеми модификатори не се разглеждат като опори на фразата. Подобен анализ е типичен за падежните славянски езици (руски, полски,

сръбски, хърватски и др.). За нашето решение да разгледаме и тези думи като адюнкти влияние оказват следните фактори:

- в другите славянски езици съгласуването на предиката става с числителното или наречието, а не със съществителното от именната фраза. Срв. в сръбски⁸⁴:

Mного/pet [NP *srpskih pisaca*] *je otišlo u inostranstvo*.

много/пет-G.PL сръбски писатели-G.PL е отишло-3.NT.SG в чужбина

’Много/пет сръбски писатели са заминали в чужбина’

В българския език обаче съгласуването на предиката става със съществителното: *Много/pet български писатели са заминали в чужбина*.

- анафоричните местоимения се съгласуват със съществителното име: *Много/pet български писатели са отишли в чужбина. Срещнахме ги там*.
- макар да не се изменят по род и число, тези думи имат категорията детерминираност: *многоТО, петТЕ*. Те не са съвсем лишени от словоизменителни черти. Можем също така да предположим, че са с категория за число: *pluralia tantum*. Подобна дефективност се среща при съществителните и при глаголите.
- ако приемем, че числителното или наречието управляват съществителното в случаи като *два стола* и *много столове*, възниква въпросът кой е управителят в изразите с мъжколични форми: *двама младежи*. Може да се направи и интерпретация, че първо семантиката, а след това формата на съществителното определя формата на адюнкта.
- за случаи като *много от сестрите се разстроиха* приемаме, че има елипса на съществителното — *много [сестри] от сестрите*.
- няма ограничения в дистрибуцията на именна група с числително или наречие в изреченския контекст за разлика от сръбски. Срв. *да дам книгата на тези пет студенти* (но сръб. **pokloniti knjige [ovih pet studenata]*); *управляването на тези пет компании* (но сръб. **upravljanje [ovih pet preduzeća]*).

⁸⁴ Примерът е от Zlatić (1997: 70).

3.1.6. Комбиниране между препозитивни адюнкти на една и съща опора

Дотук разгледахме кодирането на особеностите на отделните препозитивни адюнкти спрямо опората и начините на наследяване на семантичната информация към фразовата проекция. Интересно е обаче да проследим спецификите при изграждането на по-големи именни фрази. Възниква въпросът за селективните възможности и механизми от страна на адюнктите към своите опори. Трябва да отбележим, че няма да разглеждаме случаи, при които адюнктът може да бъде опора за свои адюнкти или компоненти (*високият 2 метра човек, много разбран човек* и др.), тъй като приемаме генерализацията, че разширението на адюнктите не влияят на отношенията им с опората.

Затова в тази подчаст ще се опитаем да ги моделираме, като вече вземем предвид и маркерите на детерминацията. Още повече, че типичните за номиналната област посесивни клитики са в пряка зависимост от дефинитността. Avgustinova (2002: 8) разглежда дефинитността (инхерентна⁸⁵ или морфологична) и посесивните клитики като *номинален енклитичен клъстър*. Авторката дефинира и следните принципи:

- посесивната флексия в именната група винаги пресупозира дефинитност, но обратното не е вярно. Следователно чисто синтактично характеристиката дефинитност е йерархично по-висока от характеристиката посесивна флексия;
- двете характеристики модифицират опората, т.е. отнасят се към цялата фраза.

Предполагаме, че думите имат информация за определеността си в лексикона, т.е. всяка словоформа си има своя лексикална спецификация. От една страна, лексиконът става наистина голям, но от друга — не ни притеснява проблемът дали определителният член е суфикс или фразов афикс и как точно се въвежда и проектира той. Необходимо е да видим какви комбинации са позволени или блокирани в

---

⁸⁵ За инхерентна дефинитност авторката смята названията за роднински отношения без морфологичен определителен член: *майка ми, сестра ми*. Като аргумент тя привежда по-тежка именна фраза, при която дефинитността става морфологична: *скъпата ми майка*.

именната фраза, като разгледаме селективните изисквания на думите отляво на името. За тази цел разчитаме на: типа модификатор (прилагателно, причастие, местоимение и др.), характеристиката **MOD**, чрез която модификаторът 'вижда' своята опора; стойността на характеристиката **DEF +/-**; стойността на семантичната характеристика **SEMDET**. За да работим с нововъведените от нас характеристики като **DEF**, която е на нивото на знака, ще позволим характеристиката **MOD** да вижда освен синтактико-семантичните спецификации (*synsem*), и характеристиката **DEF**, която е на нивото на знака.

За да разгледаме случаите, при които адюнктите избират подходящи опори, нека първо да видим кои характеристики трябва да са видими на фразовото именно равнище. Така например, притежателните местоимения могат да избират именни фрази със следната характеристика: **DEF-** (*моя [DEF- книга], моя [DEF- добра приятелка]*). Показателните флективни местоимения могат да избират именни фрази с характеристики: (**DEF-**), (**DEF-**, *poss*), (**DEF-**, *num*) — *тази книга, тази моя книга, тези две книги*, но по-трудно се избират фрази, които са маркирани като (**DEF-**, *all*), т.е. *?тези всички книги*. Следователно, имаме характеристика, която се проектира на фразата, за да укаже дали една именна фраза е дефинитна, или не. Но вътрешната подредба на елементите се осигурява от различните стойности на характеристиката **SEMDET**. Вече казахме, че **SEMDET** характеристиката дава информация за типа на модифицирания елемент: *poss, demonstr, num, all, indef, ordinal, quant*. Ето примери, които демонстрират кои характеристики от опората и модифицирания елемент отиват до нивото на фразата:

приятел [**DEF -**] → NP [**DEF -**]

приятелят [**DEF +**] → NP [**DEF +**]

добър [**DEF -**] приятел [**DEF -**] → NP [**DEF -**]

добрият [**DEF +**] приятел [**DEF -**] → NP [**DEF +**]

този [**DEF +, demonstr**] приятел [**DEF -**] → NP [**DEF +, demonstr**]

един [**DEF -, indef or num**] приятел [**DEF -**] →

NP [**DEF -, indef or num**]

петима [**DEF -, num**] приятели [**DEF -**] → NP [**DEF -, num**]

петимата [**DEF +, num**] приятели [**DEF -**] → NP [**DEF +, num**]

вторият [**DEF +, ordinal**] приятел [**DEF -**] → NP [**DEF +, ordinal**]

някакъв [DEF -, indef] приятел [DEF -] → NP [DEF -, indef]
 всеки [DEF -, all] приятел [DEF -] → NP [DEF -, all]
 мой [DEF -, poss] приятел [DEF -] → NP [DEF -, poss]
 моят [DEF +, poss] приятел [DEF -] → NP [DEF +, poss]
 много [DEF -, quant] приятели [DEF -] → NP [DEF -, quant]

Прави впечатление, че когато един елемент, независимо дали е опора, или е адюнкт, има положителна стойност на DEF, то именно тя отива на фразовото ниво. Освен това, когато във фразата се прибави модификатор с по-особено поведение, като например някакъв вид местоимение, информацията за него отново присъства на фразовото ниво, за да може да позволи или да блокира комбинацията със следващия модифициращ елемент. Разбира се, трябва да се отчете фактът, че тук се разглежда по-скоро граматичната съчетаемост, както и възможностите за обхват на един или друг адюнкт, отколкото семантичната адекватност. Затова приемаме, че формата *петима* например освен релация за точно количество, ще има в RESTR и релация за лице. Срв. *петима студенти*, но **петима вълци*, **петима столове*. Подобно за формата *всичкия(т)*, която трябва да има релация за изчерпаност на количеството (същото е за прилагателното *цял*). Срв. *всичкият хляб*, но **всичкият приятел*. Всъщност в подобни ситуации от значение е точно QUALIA структурата на съществителното.

Предложената схема отчита съчетаемостта между типовете части на речта, като отчита и ограниченията на конкретните елементи вътре в групата. Така например, когато кажем, че именна фраза с показателно местоимение може да бъде избрана от обобщително местоимение, се разбира, че някой определен член на групата обобщителни местоимения може да избере някой определен член на показателните местоимения. Срв. *всеки такъв случай*, но **всеки този случай*.

Нека сега разгледаме последователно какви именни фрази могат да избират различните адюнкти:

Флективни адюнкти

Прилагателни имена

Прилагателните имена най-често се свързват с фрази, които са DEF- (*хубава жена*). Но може да избират и фрази DEF-, num (*последни(те) пет години; следните три умения*).

Когато прилагателното име има и валентност, първо реализира нея. Срв. *свиrep към доверителката си защитник*.

Причастия

Причастията следват изискванията на прилагателните с тази разлика, че по-системно реализират свои валентности (*фалирали банки, очаквана 10-годишна суша, планираната за днес масова стачка*).

Въпросителни местоимения

Въпросителните местоимения също повтарят горните рестрикции (*кои хора, кои пет човека*). Те обаче могат да избират и фрази с характеристики DEF-, poss (*кои мои книги, какви мои книги*) или DEF+, demonstr (*какви такива курсове*). Фразата с демонстратива *този* не се избира от въпросителна дума (**кои тези курсове, *какви тези курсове*).

Относителни местоимения

Тези местоимения по-често се използват като думи, които въвеждат постпозитивни изречения-адюнкти. Но тук ги включваме за пълнота. Препозитивно се използват при повторение на опората: *...човекът, който човек...; колкото глави...* По-свободна е съчетаемостта при посесивните релативи (*хайдутите, чиито корави сърца*).

Неопределителни местоимения

Неопределителните местоимения следват горните ограничения. Допълнително местоименията *някой* и *няколко* не се съчетават с num (**някои пет човека, но: някакви пет човека*), но може с редно числително име (ordinal) срв. *някой първи победител*. По-особен е случаят с *един* в ролята на неопределително местоимение и респективно — неопределителен член. В тези си функции има и множествено число (*едни*). Следва поведението на *някакъв* (*едни пет човека, един първи победител, един такъв човек*).

Обобщителни местоимения

Обобщителните местоимения също следват горните правила (*всички повикани 17 футболисти, всеки първи понеделник*), но допускат избиране и на фрази с демонстратива *този*: *всички тези хора, всичкият този хаос, но: *всеки този човек*. Те. някои от тях могат да избират фрази с DEF+, demonstr.

Отрицателни местоимения

Отрицателните местоимения следват ограниченията на неопределителните. Те също така не могат да избират именни фрази с неопределителни местоимения. Срв. **никой някакъв футболист*.

Показателни местоимения

Показателните местоимения по принцип маркират именната фраза на най-вявлю (*този мой остър слух*). Изключения правят демонстративите за признаци (*някоя такава жена*). Демонстративите за лица и предмети могат да бъдат избирани само от определени обобщителни местоимения: *всичкият този шум* (*всеки този човек).

Редни числителни

Редните числителни избират фрази от типа **DEF-** (*първа награда*), **DEF-**, *num* (*първите пет човека*). Допустим е изборът и на неопределителното наречие (*indef*) за количество *няколко* (*първите няколко човека*).

Бройните числителни един, два

Единствено те се изменят по категорията род (*един, една, едно, два, две*). Могат да избират фрази **DEF-** (*един братовчед, един свестен братовчед*); **DEF-**, *poss* (*двама мои свестни братовчеди*). Числителните избират и фрази от типа **DEF+**, *demonstr*, но за признаци — *два такива модела*.

Притежателни местоимения

Притежателните местоимения могат да се реализират в две посоки: като посесив и посесивен рефлексив (*мой, свой*); и като пълна форма и клитика (*мой, ми, свой, си*). Когато са с пълната си форма, те участват в подредбата по обхват. Затова могат да избират фрази с **DEF-**. Когато обаче се реализират като клитики, те не участват в избора на обхват, а се прилепват към първия конституент вляво и заедно с него избират опора. Т.е. синтаксисът се потиска, но семантиката остава да влияе на избора. Затова **MOD** характеристиката 'вижда' характеристиките на съществителното, но чрез правило се свързва с най-левия дефинитен конституент във фразата, за да образува акцентна дума.

Нека видим схемата при реализация на клитика. Първо ще представим спецификацията на клитиката, която повтаря спецификацията на

пълната форма, но стойността на **HEAD** вече е местоимение (*pronoun*), тъй като адекватните ѝ характеристики са потиснати:

$$(54) \left[\begin{array}{l} \textit{clitic-word} \\ \mathbf{PHON} <\text{ми}> \\ \mathbf{CAT|HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{pronoun} \\ \mathbf{MOD N'} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{RESTR} [3] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \mathbf{CONT} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{SEMDET} \textit{poss} \\ \mathbf{RESTR} \left\{ \begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{speaker} \\ \mathbf{INST} [2] \end{array} \right\}, \left[\begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{poss} \\ \mathbf{POSSESSED} [1] \\ \mathbf{POSSESSOR} [2] \end{array} \right] \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

На следващата фигура е представена спецификацията на акцентната дума *хубавата ми*:

$$(55) \left[\begin{array}{l} \textit{prosodic-word} \\ \mathbf{PHON} <\text{хубавата, ми}> \\ [5] \mathbf{SYNSEM|LOC|CAT} [\mathbf{HEAD} \textit{adj}] \\ \mathbf{CLIT} <[4] \textit{първо лице, ед. ч.}> \\ \mathbf{DEF} + \end{array} \right]$$

Тук стойността на **HEAD** е прилагателно (*adj*). Характеристиката **DEF+** е с положителна стойност, а в списъка на клистиките **CLIT** информацията, която идва от клистиката, е обозначена съкратено с индекса [4]. Той е разгърнат на фигура (54). Сега нека видим и спецификацията на цялата фраза *хубавата ми шапка* на фигура (56):

$$(56) \left[\begin{array}{l} \textit{phrase} \\ \mathbf{PHON} <\text{хубавата, ми, шапка}> \\ \mathbf{CAT|HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{noun} \\ \mathbf{NUMBER} \textit{sg} \\ \mathbf{GENDER} \textit{fem} \end{array} \right] \\ \mathbf{CONT} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{SEMDET} \textit{poss} \\ \mathbf{RESTR} \left\{ \begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{speaker} \\ \mathbf{INST} [2] \end{array} \right\}, \left[\begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{poss} \\ \mathbf{POSSESSOR} [2] \\ \mathbf{POSSESSED} [1] \end{array} \right] \right\} \cup [3] \cup [5] \end{array} \right] \\ \mathbf{DEF+} \end{array} \right]$$

В семантичната характеристика (CONT) са разгърнати релациите на посесива. Като [3] и [5] са обозначени съответно приносите на опорното съществително и на прилагателното.

Нефлективни адюнкти

Местоименни наречия за количество

Това са *колко/колцина, колкото, няколко/неколцина, няколко, толкова*. Всички те спазват ограниченията на своя местоименен ред, но не могат да избират фрази от тип *num* (*колко пет човека) поради смислов конфликт. Някои от тях могат да избират фрази от типа *quant* — *колко много хора, толкова много хора* (но: **няколко много хора*).

Наречия за степен и количество

Това са *много, малко, повече*. Те избират фрази с DEF–; DEF–, *poss* (*много хубави книги, много мои книги*). Възможни са съчетания с демонстративи за признаци (*много такива книги*).

Бройни числителни: четвърт, половин и от 3 нагоре

Те също избират фрази с DEF–; DEF–, *poss* или DEF+, *demonstr* (*четвърт хубави картофи, три твои сестри, четири такива дървета*).

Както вече стана ясно, за да се приложи добър механизъм за селекция от страна на адюнкта към своята опора, понякога е достатъчна по-обща информация, но понякога е необходима по-специфична. Затова разчитаме на характеристиката MOD, чрез която зависимата част 'вижда' достатъчно информация. Ще представим обобщение на селективните възможности на адюнктите в таблица (57).

По представения по-горе начин дефинирахме модел на допустимите възможности за съчетаемост между адюнктите. Тогава всички други биха били блокирани по подразбиране. Така например, ако детерминаторът *този* 'види' фраза с характеристика [Def+], няма да я избере. Предмет на дискусия са някои маргинални съчетаемости. Прави впечатление, че селективните възможности често се променят в рамките на един местоименен ред по категориален признак. Така например показателното местоимение за лица и обекти не може да се избира от именни фрази с числително или неопределително местоимение. Срв. *пет тези коли, *някакъв този мъж. Но тези ограничения отпадат при показателното местоимение за признак. Срв. *пет такива коли, някакъв такъв мъж*.

(57) — начало

<i>Вид на адюнкта</i>	<i>Словоформа</i>	<i>Характеристики на адюнкта</i>	<i>Изискуеми характеристики на опората</i>	<i>Примери</i>
прилагателно име	—	нечленувано или членувано	DEF- ; DEF-,num ; DEF+ , demonstr (за лица и предмети, признаци); DEF-, poss	хубава жена; последната една година, други двама партизани; същия този момент; главният наш черноморски път
причастие	—	нечленувано или членувано	DEF- ; DEF-,num ; DEF-,ordinal DEF-,poss	прочетена книга; разгледаните две статии; намереният първи ръкопис; намерената моя статия
въпросително местоимение; обобщително местоимение	кой, коя, кое; всеки, всяка, всяко	за лица и предмети, ед. ч.;	DEF- ; DEF-,ordinal ; DEF-,poss	коя/всяка книга; коя/всяка пета награда; коя/всяка моя кола

<i>Вид на адюнкта</i>	<i>Словоформа</i>	<i>Характеристики на адюнкта</i>	<i>Изискуеми характеристики на опората</i>	<i>Примери</i>
въпросително местоимение; неопределително местоимение; отрицателно местоимение; обобщително местоимение	какъв, каква, какво, какви; някакъв, някаква, някакво, някакви; един, една, едно, едни; никакъв, никаква, никакво, никакви; всякакъв, всякаква, всякакво, всякакви	за признаци, ед. ч. или мн.ч.	DEF- ; DEF- ,ordinal; DEF- ,poss DEF+ ,demonstr (за признаци)	(ня/ни/вся) каква книга; (ня/ни/вся) каква пета награда; (ня/ни/вся) каква моя кола; (ня/ни/вся) каква такава жена
въпросително местоимение; неопределително местоимение	кои; някои, какви; някакви	за лица и предмети, мн. ч.; за признаци, мн. ч.;	DEF- ; DEF- ,ordinal; DEF- ,poss DEF- ,num	кои/(ня)какви/ книги; кои/(ня)какви/ първи играчи; кои/(ня)какви/ мои книги; кои/(ня)какви/ пет книги
въпросително местоимение; неопределително местоимение; отрицателно местоимение	чий, чия, чие, чии; нечий, нечия, нечие, нечии; ничий, ничия, ничие, ничии	за посесивност	DEF- ; DEF- ,ordinal; DEF- ,num	чия/нечия/ничия книга; чий/нечий/ничий първи играч; чия/нечия/ничия една книга;

(57) — продължение

<i>Вид на адюнкта</i>	<i>Словоформа</i>	<i>Характеристики на адюнкта</i>	<i>Изискуеми характеристики на опората</i>	<i>Примери</i>
въпросително местоимение; неопределително местоимение; отрицателно местоимение	колко; няколко; николко	за количество	CAT NUM plural; DEF- ; DEF- ,ordinal; DEF- ,poss DEF+ ,demonstr (за признаци)	(ня/ни)колко души/книги; (ня/ни)колко трети награди; (ня/ни)колко мои стъпки; (ня/ни)колко такива стъпки
въпросително местоимение; неопределително местоимение	колцина; неколцина	за количество	NUM plural QUALIA FORMAL human(x); DEF- ; DEF- ,poss DEF+ ,demonstr (за признаци)	(не)колцина студенти; (не)колцина мои студенти; (не)колцина такива студенти
неопределително местоимение; отрицателно местоимение	някой, някоя, някое, някои; никой, никоя, никое, никои	за лица и предмети; ед. ч. и мн. ч.	DEF- ; DEF- ,ordinal; DEF- ,poss DEF+ ,demonstr (за признаци)	някоя/никоя книга; някоя/никоя първа книга; някоя/никоя моя книга; някоя/никоя такава книга

<i>Вид на адюнкта</i>	<i>Словоформа</i>	<i>Характеристики на адюнкта</i>	<i>Изискуеми характеристики на опората</i>	<i>Примери</i>
обобщително местоимение	всички;	за сумативност	NUM plural DEF- ; DEF-,ordinal ; DEF-,num DEF-,poss DEF+,demonstr (за лица и предмети или признаци)	всички книги; всички пети книги; всичките пет книги всички мои книги; всички тези книги; всички такива книги
обобщително местоимение	всичкия(т), всичката, всичкото, всичките	за изчерпващо количество	QUALIA CONSTITUTIVE decomposable; DEF- ; DEF-,ordinal ; DEF-,poss DEF+,demonstr (за лица и предмети или признаци)	всичкият хляб; всичкият втори хляб; всичкият мой хляб; всичкият този хляб; всичкият такъв хляб
показателно местоимение	този, тази, това, тези; такъв, такава, такава, такива	за лица и предмети; за признаци	DEF- ; DEF-,ordinal ; DEF-,poss DEF-,num	този хляб; този втори хляб; този мой хляб; този един хляб

<i>Вид на адюнкта</i>	<i>Словоформа</i>	<i>Характеристики на адюнкта</i>	<i>Изискуеми характеристики на опората</i>	<i>Примери</i>
показателно местоимение	толкова	за количество	DEF-; DEF-,ordinal; DEF-,poss DEF-,quant	толкова хляб; толкова пети награди толкова мои приятели; толкова много хора
редни числителни	първи, първа, първо, първи	за поредност	DEF-; DEF-,num; DEF-,poss DEF+,demonstr (за признаци)	първа награда; първите пет награди; първата моя награда; първата такава награда
числителните едно и две	един, една, едно, два, две	за количество	DEF-; DEF-,ordinal; DEF-,poss DEF+,demonstr (за признаци)	една награда; две първи награди; една моя награда; една такава награда
числителните четвърт, половин и над 3; наречия за количество	половин, три, четири и т.н.; много, малко, повече	за количество	DEF-; DEF-,ordinal; DEF-,poss DEF+,demonstr (за признаци)	три/много награди; три/много първи награди; три/много мои награди; три/много такива награди

Трябва да отбележим, разбира се, че написването на правила за допускане или блокиране на определени свързвания зависи от разбиранията ни за понятието граматичност и от целите ни. Представените правила тук нямат за цел да изчерпат всички възможности, а само да дадат идея за моделиране на атрибутивните именни фрази с оглед на ОФГ.

3.2. Именни фрази от обобщения тип N PP и N RelCl

Разглеждаме двата типа адюнкти (предложна фраза и релативно изречение) заедно, тъй като отношенията както вътре в предложната фраза, така и в подчинените изречения не са обект на изследване в тази работа. Ще използваме тези конституенти като конструктори и ще ни интересува адюнктното им свързване към именните опори.

3.2.1. Предложна фраза

Когато предложната фраза не е комплемент на именната опора (вж. случаите с аргумент в частта за комплементите), тя се реализира като неин адюнкт. Ницолова (2005: 143) разглежда аргумент-адюнктите и адюнктите като предикативни. В нашата версия на ОФГ работим само с дихотомията аргумент — адюнкт, макар че в теорията съществува идеята за аргумент-адюнкти. Следователно, тук адюнктите би трябвало да се въвеждат от предикативни предлози. Случаите от типа: *пръстен от злато* (пръстен, който е направен от злато) и *къща в гората* (къща, която се намира в гората), които Ницолова разглежда като опора с аргумент или аргумент-адюнкт, ние разглеждаме като опора с адюнкти. Също така, в нашия модел информацията за съществуващата предикация е кодирана в характеристиката **QUALIA** на опората. Така например думата *пръстен* ще има релация *направен_от* в характеристиката **AGENTIVE**. Думата *къща* ще има релация в по-разширен **QUALIA** списък. Например характеристика **SPACE** с релация *намирам_се_някъде*. Ето спецификацията на фразата *без жена* във фразата *къща без жена*:

$$(58) \left[\begin{array}{l} \textit{head\_complement} \\ \text{PHON} <\textit{без}, \textit{жена}> \\ \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \textit{prep} \\ \text{HEAD} \mid \text{MOD N} [4] \\ \text{VAL} \mid \text{COMP} < > \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [2] \\ \text{RESTR} \left\{ \left[\begin{array}{l} \text{RELN} \textit{woman} \\ \text{INST} [2] \end{array} \right] \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Предложната фраза има за своя опора предлога (в случая *без*). Фразата избира чрез характеристиката **MOD** именната опора (в случая *къща*). Индексът [4] означава синтактико-семантичните характеристики на опората. Тъй като предлогът вече е взел своя комплемент, комплементният списък е празен. В семантиката характеристиките **INDEX** и **RESTR** са на комплемент-съществително (*жена*) и на именната опора, към която се свързва тази фраза (представена е като анотация [3]). Ако съществителното има статус **DEF+**, то и фразата е маркирана с **DEF+**. На схемата не е отбелязан приносът на предлога *без*. Той също привнася релация, чрез която се изразява липсата на нещо.

Нека представим и спецификацията на цялата фраза:

$$(59) \left[\begin{array}{l} \textit{head\_adjunct} \\ \text{PHON} <\textit{къща}, \textit{без}, \textit{жена}> \\ \text{CAT|HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{noun} \\ \text{GEN} \textit{fem} \\ \text{NUM} \textit{sg} \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [2] \\ \text{RESTR} \left\{ \left[\begin{array}{l} \text{RELN} \textit{woman} \\ \text{INST} [2] \end{array} \right] \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Както се вижда на диаграмата, синтактичните характеристики се наследяват от опората, докато семантичните — от двете дъщери. **INDEX** се наследява от опората, а **RESTR** — от адюнкта, тъй като там е кодирано сечението между ограниченията на двете дъщери. Подобен подход се следва в Trawinski (2004) и в Sag, Wasow and Bender (2003).

3.2.2. Подчинено изречение

Приемаме, че подчинените изречения с относително местоимение са адюнкти. От типологическа гледна точка те се реализират чрез експлицитна свързваща дума (*лицето, което го защитава*) или чрез редуцирана фраза с причастие (*децата, родени извън брака; закон, гласуван от Народното събрание*). Както е посочено в Осенова и Симов (2007: 66), при тези изречения винаги има кореференция между въвеждащата дума и част от изречението (за разлика от че- и да-изреченията, при които няма, и тези с въпросителна дума, при които може да се появи кореференция, но не е задължително). В случая ни интересуват фразите, при които относителната местоименна дума има пълна или частична кореференция с именната опора. Нека разгледаме последователно спецификациите на релативизатора, на подчиненото изречение с релативна дума и на именната фраза с релативно изречение.

Започваме със спецификацията на релатива (генеалогично название) и релативизатор (функционално название) *който*:

$$(60) \left[\begin{array}{l} \text{word} \\ \text{PHON} \langle \text{който} \rangle \\ \text{LOCAL} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD relativizer MOD N [2] [3]} \\ \text{MARKING marked} \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX [2]} \\ \text{RESTR [4]} \left\{ \left[\text{RELN human} \right] \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{NONLOCAL} \left[\begin{array}{l} \text{INHER REL } \{[2]\} \\ \text{TO-BIND REL } \{[2]\} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Подобно на маркера (marker), релативизаторът също маркира изречението, което въвежда. **INDEX** на *който* съвпада с **INDEX** на опората си — съществително име. **RESTR** представлява сечение на информацията от релатива и съществителното име, към което се свързва. Има **MOD** характеристика, която се наследява на нивото на релативното подчинено изречение, за да избере опората си. Също така, в **NONLOCAL** се съхранява информацията за наследяване на релатива, както и за мястото, където ще се свърже.

На фигура (61) е показана спецификацията на релативното изречение *който* *идва*:

$$(61) \left[\begin{array}{l} \textit{head\_subject} \\ \text{PHON} <\text{който, идва}> \\ \text{LOCAL} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD} \left[\textit{verb finite MOD : N [2] [3]} \right] \\ \text{MARKING} \textit{marked} \\ \text{VAL | SUBJ} <> \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} [6] \left\{ \begin{array}{l} \text{RELN} \textit{coming} \\ \text{COMER} [2] \end{array} \right\} \cup [4] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{NONLOCAL} \left[\begin{array}{l} \text{INHER REL} \{[2]\} \\ \text{TO-BIND REL} \{[2]\} \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Тук информацията в **HEAD** се наследява от вербалната опора и това е финитен глагол. Фразата е маркирана. Тя е от тип *опора-подлог*. Семантиката се наследява от опората. В **CONT** е кодирана релацията *идване* със семантична роля *идващ (COMER)*, чийто индекс съвпада с този на релатива. В **NONLOCAL** все още релативът не е свързан, следователно още се наследява. На фигура (62) е представена спецификация на фразата *мъжът, който идва*:

$$(62) \left[\begin{array}{l} \textit{phrase} \\ \text{PHON} <\text{мъжът, който, идва}> \\ \text{LOCAL} \left[\begin{array}{l} \text{CAT} \left[\begin{array}{l} \text{HEAD} \textit{noun} \end{array} \right] \\ \text{CONT | INDEX} [2] \\ \left\{ \text{RESTR} [6] \right\} \end{array} \right] \\ \text{NONLOCAL} \left[\begin{array}{l} \text{INHER REL} \{ \} \\ \text{TO-BIND REL} \{ \} \end{array} \right] \\ \text{DEF} + \end{array} \right]$$

Тук **HEAD** е съществителното и съответно семантиката копира **INDEX** на опората и **CONT** на адюнкта. В **NONLOCAL** релативът вече е свързан и не се наследява по-нагоре в структурата.

Съществуват и фрази с редуцирано релативно изречение (т.нар. обособени определения). Срв. *Пикник, пълен с мравки*. Има два подхода към анализа на такива фрази: като релативни изречения с нулев релативизатор или като фрази с адекватна опора. Ние приемаме втория вариант. Затова анализът ще е подобен на фразата *хубава жена и прочетена книга*.

3.4. Именни фрази от обобщения апозитивен тип NP NP

В този подтип традиционно се включват два елемента — съществителни. В българския език се реализират следните словоредни варианти: модификатор в препозиция (*злато жена*, *Чавдар войвода*, *Халит ага*) и модификатор в постпозиция (*гора закрилница*, *дядо Петър*, *д-р Иванова*, *Иван Боримечката*). Обикновено зависимата част е собствено име, изразяващо релация на наименуване, или нарицателно име, изразяващо релация на сравнение. Трябва да отбележим, че собствено име може да стане всяко нарицателно в подходящ контекст: *буквата А*, *числото 3* и др. В конструкции от собствено име и прозвище обаче опората е собственото име, тъй като в обратния случай може да стане подмяна на референцията. Срв. *Иван Лисицата* (референтът е човек) и *лисицата Иван* (в едно от четенията референтът е лисица).

В тази работа искаме да коригираме приетото в Осенова (2004 (б)) схващане за опората в изразите от типа *дядо Петър*. Както споменахме в Глава I, според нас синтактичната опора е нарицателното, а не собственото име. Подобно на Hawkins (1978: 147) смятаме, че собственото име функционира като модификатор, който ограничава референцията на нарицателното до точно една. Освен това собственото име може да назове повече от един тип обекти: *революционерът Г. С. Раковски*, *бул. „Г. С. Раковски“*, *училище „Г. С. Раковски“*. В подобни случаи е важна информацията от първата съставка. Втората носи първичното си название на човек дори при свързването си с други обекти. Проблемът с респаването на опората в апозициите все още съществува не само за българския език, но и за други езици. Най-честите причини за трудността според Keizer (2007), която работи за английския език, са: функционалната нееднородност на апозициите (титли, географски названия, роднински названия, други названия); ролята на референтността (дали двете части на фразата поотделно имат своя собствена референция, или заедно имат една обща референция); ролята на дефинитността (свързана с референтността); различните съгласувателни модели с предиката и референтния елемент; словоредата; ролята на собственото и на нарицателното име. Избрахме трактовка, в която нарицателното име да е синтактичната опора по няколко причини. В чисто семантичен план собствените имена не могат да бъдат предикати (поради липсата си на интенционал) и сочат към самите себе си — Буров

(2004: 56). Тяхната функция е да назовават обекти. Следователно ролята на нарицателното име е семантично по-централна. В повечето случаи предикатът и референтният елемент се съгласуват с нарицателното име (*Читалище „Светлина“ е отворило врати в началото на миналия век. Закриха го през 90-те години на нашия век*). В случаите, когато нарицателното и собственото име назовават лице от един и същи пол, съгласуването на предиката и референтния елемент се осъществява и с двете части на апозицията (*Леля Катя е дошла*). Когато се използват социални названия, които често са в мъжки граматичен род, съгласуването става със собственото име (*Майор Петрова е пристигнала. Доведете я веднага при мен!*). Друг наш аргумент е, че много от типите са релационни съществителни, които взимат и своите аргументи, преди да реализират адюнктите си. Срв. [*дядото на Петър*] [*Иван*]. Не на последно място е доводът, че по този начин се постига единен анализ с фразите NP NP от типа *опора-комплемнт*.

Първо ще коментираме маркерите на свързаност на съставките в апозитивните конструкции. После ще разгледаме особеностите на тези фрази и как те се моделират в ОФГ.

3.4.1. Маркери на свързаност

Връзката между съставките на апозициите не е еднозначна. Синтактично тя е прилагане (*дядо Петър*), но семантично е предикация (*Петър е дядо, Дядото се казва Петър*). В Keizer (2007) за английския език се коментира, че цялата конструкция е референтна и затова детерминаторите имат обхват върху нея, а не върху отделните елементи. Наистина, при апозитивния вид не могат да се вмъкнат модификатори между двете съществителни. Срв. *това* [*огън кафе*] или *този* [*дядо Петър*] vs. *огън хубаво кафе, *дядо добър Петър. Но според нас е пресилено да се прави връзка между обхвата на даден адюнкт и референтността, тъй като и други фактори играят роля.

За българския език можем да приемем становището на Пенчев (1993: 47), където е даден следният конституентен анализ: [*другият дядо*] [*Петър*]. В конструкцията има два отделни елемента и морфологичната определеност се отнася само за първото NP. Дали и двата елемента са референтни, е спорно, тъй като при предикация се получава или характеристикация с типично нереферентна структура (*Петър е дядо*) или

наименуване (*Дядото е Петър*). Посоченият от Пенчев анализ обяснява и случая като [*нейна милост*] [*христолюбивата княгиня*]. Необходимо е обаче да се обяснят и възникващите според него конструкции от типа *[*другата доктор*] [*Иванова*] и *[*тази злато*][*жена*]. Срв. [*другата*] [*доктор Иванова*] и [*тази*] [*злато жена*]]. В първия случай проблемът е невъзможността за контактно съгласуване поради мъжкия род на названието за социална роля. Във втория случай съгласуването е с опората, която е на второ място в апозитивната фраза. Следователно, не може да еднозначно да се реши проблемът за обхвата на адюнктите. Ако приемем становището на Пенчев, ще трябва да уговорим и адаптираме идиосинкретичните случаи. Ако не приемем подобно генерално становище, може да запазим възможността някои елементи в апозиции да се свързват по-близко със своите опори в сравнение с други. Срв. [*тази*] [*д-р Иванова*], но [*моят приятел*][*Иван*]. За нас по-адекватен е вторият подход, тъй като отчита особеностите на опорите. За момента ще формулираме следното правило:

Външният за една апозитивна фраза адюнкт се свързва към цялата фраза, когато опората е титла или е на второ място във фразата. В останалите случаи адюнктът се свързва първо с опората, а после с втория елемент в апозицията.

3.4.2. Особенности на апозитивните фрази

Ще представим типовете според различни критерии.

Според това каква част на речта са елементите, има следните варианти: нарицателно име + нарицателно име (*гора закрилница, страна членка*); нарицателно име + собствено име (*дядо Петър*); собствено име + прозвище (*Иван Боримечката*). Съставките могат да реализират и двата словоредни модела: *опора-адюнкт* и *адюнкт-опора*. Според семантичното си съдържание опорите се подразделят на: нарицателни имена и собствени имена. Наричателните са названия на роднински или социални роли в обществото, на географски, културни или други обекти. Между опората и комплементата може да има други комплементи и/или адюнкти. Срв. *премиерът на една склонна към задълбочената интеграция страна като Люксембург Жан-Клод Юнкер*.

Според отношението *биологичен пол — граматичен род* и *граматичен род — граматичен род* вариантите между двата елемента на

фразите нарицателно име — собствено име са: за лица и за нелица. При лицата родът на нарицателното и собственото име съвпадат при не-титли (*леля Иванка, приятелката ми Катя, чичо Димитър, събеседничката ни Теодора*). При официални титли обаче по принцип нарицателното име е в мъжки род, докато собственото име може и да е женски род при лице от женски пол (*професор Иванова, архитект Петрова, министър Михайлова*). При нелица (където има само граматичен род) граматичният род на опората и собственото име могат да съвпадат или да не съвпадат (*река Марица, река Вит*).

Според дистрибуцията си апозициите могат да се употребяват самостоятелно или с допълнителни адюнкти. Самостоятелно се употребяват титлите, някои географски обекти, културните названия, собствените имена с прозвищата, някои роднински названия (*д-р Иванова, улица „Незабравка“, остров Тасос* (но: *планина Алпите), *Иван Боримечката, леля Стефка*). С допълнителни адюнкти или морфологична определеност се използват останалите думи (**приятел Иван, един приятел Иван, приятелят ми Иван; *сестра Ива*⁸⁶, *сестра ми Ива*). Както се вижда в примерите, адюнктите, които се добавят, не са произволни, а са посесиви или маркери на детерминацията.

Според възможността си да бъдат опори и адюнкти при определени условия, елементите в апозициите биват постоянни и подвижни. Така например собственото име е адюнкт към названия (*леля Иванка*), но е опора пред прозвища (*Пешо Мързеливия*). Също така някои титли от опори могат да се превърнат в адюнкти: във фразата *президентът Буш* думата *президентът* е опора. Но в звателната фраза *господин Президент*, думата *президент* става адюнкт. Подобна е ситуацията с думата *кафе*. В израза *силно филтър кафе* тя е опора, но във фразата *освежаваща кафе напитка* е зависима част. Тези особености навеждат на мисълта, че в българските именни фрази от апозитивния тип NP NP има и своеобразни 'плаващи елементи', които могат в едни конструкции да са опори, а в други — зависими части.

---

⁸⁶ Изключваме значението на *сестра* като медицинска сестра или монахиня.

3.4.3. Моделиране в ОФГ

Нека разгледаме моделирането на различните случаи. Започваме с фразата нарицателно име + собствено име. Ще представим спецификациите за елементите на фразата: *дядо Петър*. На фигура (63) липсва аргументната структура и валентният списък, тъй като този тип представяне при релационните съществителни беше коментирано в частта за съществителните, които вземат аргументи:

$$(63) \left[\begin{array}{l} \text{word} \\ \text{PHON} <\text{дядо}> \\ \text{CAT|HEAD} \left[\begin{array}{l} \text{noun} \\ \text{GEN } \textit{masc} \\ \text{NUM } \textit{sg} \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} [3] \left\{ \begin{array}{l} \text{RELN } \textit{grandfather} \\ \text{INST} [1] \end{array} \right\} \\ \text{QUALIA | FORMAL } \textit{дядо\_на} (x,y) \end{array} \right] \\ \text{DEF-} \end{array} \right]$$

По-интересна е спецификацията на собственото име, тъй като досега в текста не е представяна такава.

$$(64) \left[\begin{array}{l} \text{word} \\ \text{PHON} <\text{Петър}> \\ \text{CAT|HEAD} \left[\begin{array}{l} \text{noun} \\ \text{MOD N:} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} [3] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \text{CONT} \left[\begin{array}{l} \text{INDEX} [1] \\ \text{RESTR} [4] \left\{ \begin{array}{l} \text{RELN } \textit{name} \\ \text{NAME } \textit{Петър} \\ \text{NAMED} [1] \end{array} \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Както се вижда на схемата, индексът на името (Петър) е идентичен с индекса на наименования обект (дядо). Обозначаването е с [1]. Собственото име 'вижда' своята опора чрез характеристиката **MOD**. По този начин правилно се осъществява процесът на назоваване. Ако обектът се промени, то и индексът на името ще се промени. Сrv. *nana-galчето Петър*, *цар Петър*. Тъй като собственото име е адюнкт, то включва в характеристиката **RESTR** своето ограничение и това на опората си. На следващата фигура е дадена спецификацията на фразата:

$$(65) \left[\begin{array}{l} \textit{phrase} \\ \mathbf{PHON} <\text{дядо Петър}> \\ \mathbf{CAT|HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{noun} \\ \mathbf{NUMBER} \textit{ sg} \\ \mathbf{GENDER} \textit{ masc} \end{array} \right] \\ \mathbf{CONT} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{RESTR} [4] \end{array} \right] \\ \mathbf{DEF-} \end{array} \right]$$

Според Принципа на семантиката индексът се наследява от опората (11), а ограничението — от адюнкта (14). В този случай индексите на опората и адюнкта съвпадат.

Има случаи обаче, при които става дума за вторична номинация. Така например *Иван Вазов* е име на писател, но може да бъде име на училище или улица. Когато е име на писател, ще се генерира горната спецификация. Когато е име на друг обект, тогава в характеристиката **RESTR** на името ще има още една релация:

$$(66) \left[\begin{array}{l} \textit{phrase} \\ \mathbf{PHON} <\text{улица, Иван Вазов}> \\ \mathbf{CAT|HEAD} \left[\begin{array}{l} \textit{noun} \\ \mathbf{MOD N:} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{RESTR} [3] \end{array} \right] \end{array} \right] \\ \mathbf{CONT} \left[\begin{array}{l} \mathbf{INDEX} [1] \\ \mathbf{RESTR} [4] \left\{ \left[\begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{ name} \\ \mathbf{NAME} \textit{ Вазов} \\ \mathbf{NAMED} [1] \end{array} \right], \left[\begin{array}{l} \mathbf{RELN} \textit{ name} \\ \mathbf{NAME} \textit{ Вазов} \\ \mathbf{NAMED} [2] \end{array} \right] \right\} \cup [3] \end{array} \right] \end{array} \right]$$

Разликата с предходната спецификация за името *Петър* е, че при първата релация индексите на името и обекта са идентични. Това осигурява правилно свързване в случаите с улица „Иван Вазов“. Освен това като втора релация се кодира и информацията, че това е също името на човек (2). Но тази информация е с изяснителен характер и не влияе на конкретното свързване. Тя е начин за съхраняване на енциклопедично знание в синтактичната структура.

Друг проблем, на който трябва да обърнем внимание, е въпросът за моделирането при разминаването между граматичния род на опората и на адюнкта. Тук ще разгледаме два основни случая: при лица (*майор Иванова*) и нелица (*река Искър*). Важно е на фразово ниво да

дойде информация от елемента, който участва в съгласуването с предиката или с относителното местоимение (*Майор Иванова е дошла; Майор Иванова, която е дошла; Река Искър е преляла; Река Искър, която е преляла*). В първия случай на фразово ниво се копира съгласувателната информация от адюнкта, т.е. женски род. Във втория случай се копират синтактичните характеристики на опората, т.е. женски род, единствено число. Това е отразено в Принципа на съгласуване.

При типа нарицателно име + нарицателно име (*ябълка лимонка*) спецификацията на опората е подобна на спецификациите за *дядо* и *дядо Петър* (но без **QUALIA**). При съгласуването фразата наследява информацията от опората.

При типа собствено име + прозвище (*Иван Боримечката*) опора е собственото име. Следователно спецификацията е като на *дядо Петър*, но не се активира **MOD** характеристиката при собственото име, а при прозвището. Т.е. във фраза от типа: *чичо Иван Боримечката, Иван* е опора за *Боримечката*, но адюнкт за *чичо*.

4. Именни фрази от координационен тип

Приемаме, че координационните фрази са фрази без опора (*nonheaded*). Следователно информацията в координационната фраза

(67) *head*

substantive(subst)

PRD : *boolean*

MOD : *mod-synsem none for not adjuncts*

coordination

noun

CASE : *case*

verb

VFORM : *vform*

AUX : *boolean*

INV : *boolean*

adj

prep

PFORM : *pform*

постъпва от всички дъщери — както от конюнкта (т.е. съчинителния съюз), така и от аргументите му (т.е. думите, които са свързани със съчинителна връзка). Ще се опираме на идеите, дискутирани в Simov and Osenova (2008), според които се въвежда обобщена част на речта *coordination* специално за координа-

ционните фрази. Това се налага от случаите на координация, в която конюнктите са с различни синтактични етикети (фигура (67)).

В тази работа обаче ще се интересуваме само от координация в именната фраза. При тези фрази също може да се наложи използване на типа *coordination*, когато се координират депенденти към една опора, но с различни синтактични етикети. Напр. във фразата *много и хубави жени* има координация на наречие и прилагателно. Това се позволява от факта, че става дума за един и същи референт. Координацията в именната фраза може да бъде: координация между адюнкти на опората (*хубава и добра жена*); координация между комплемементи на опората (*група студенти и приятели*); координация между именни опори (*Петър и Иван*). Нека на следващата схема представим спецификацията на координация между две именни опори:

(68)	}	<i>phrase</i>	<table style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td style="padding: 5px;">PHON <Иван, и, Петър></td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">CAT</td> <td style="padding: 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"><i>coordination</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ <i>and</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ-ARG <i>name</i> [1]</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ-ARG <i>name</i> [2]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">CONT</td> <td style="padding: 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">INDEX [6]</td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">AGR</td> <td style="padding: 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">GEN <i>masc</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NUM <i>pl</i></td> </tr> </table> </td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	PHON <Иван, и, Петър>			CAT	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"><i>coordination</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ <i>and</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ-ARG <i>name</i> [1]</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ-ARG <i>name</i> [2]</td> <td></td> </tr> </table>	<i>coordination</i>		CONJ <i>and</i>		CONJ-ARG <i>name</i> [1]		CONJ-ARG <i>name</i> [2]			CONT	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">INDEX [6]</td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">AGR</td> <td style="padding: 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">GEN <i>masc</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NUM <i>pl</i></td> </tr> </table> </td> <td></td> </tr> </table>	INDEX [6]			RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Иван		[NAMED [1]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Петър		[NAMED [2]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>union</i>		SET1 [4]{[1]}		SET2 [5]{[2]}		UNION [6]=[4] ∪ [5]			AGR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">GEN <i>masc</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NUM <i>pl</i></td> </tr> </table>	GEN <i>masc</i>	NUM <i>pl</i>	
PHON <Иван, и, Петър>																																																					
CAT	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"><i>coordination</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ <i>and</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ-ARG <i>name</i> [1]</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">CONJ-ARG <i>name</i> [2]</td> <td></td> </tr> </table>	<i>coordination</i>		CONJ <i>and</i>		CONJ-ARG <i>name</i> [1]		CONJ-ARG <i>name</i> [2]																																													
<i>coordination</i>																																																					
CONJ <i>and</i>																																																					
CONJ-ARG <i>name</i> [1]																																																					
CONJ-ARG <i>name</i> [2]																																																					
CONT	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">INDEX [6]</td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RESTR</td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">AGR</td> <td style="padding: 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">GEN <i>masc</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NUM <i>pl</i></td> </tr> </table> </td> <td></td> </tr> </table>	INDEX [6]			RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Иван		[NAMED [1]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Петър		[NAMED [2]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>union</i>		SET1 [4]{[1]}		SET2 [5]{[2]}		UNION [6]=[4] ∪ [5]			AGR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">GEN <i>masc</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NUM <i>pl</i></td> </tr> </table>	GEN <i>masc</i>	NUM <i>pl</i>																			
INDEX [6]																																																					
RESTR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table> </td> <td style="padding: 2px 5px;"> <table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Иван		[NAMED [1]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Петър		[NAMED [2]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>union</i>		SET1 [4]{[1]}		SET2 [5]{[2]}		UNION [6]=[4] ∪ [5]																														
<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Иван</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [1]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Иван		[NAMED [1]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>name</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NAME Петър</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">[NAMED [2]]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>name</i>		NAME Петър		[NAMED [2]]		<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">RELN <i>union</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET1 [4]{[1]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">SET2 [5]{[2]}</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">UNION [6]=[4] ∪ [5]</td> <td></td> </tr> </table>	RELN <i>union</i>		SET1 [4]{[1]}		SET2 [5]{[2]}		UNION [6]=[4] ∪ [5]																																
RELN <i>name</i>																																																					
NAME Иван																																																					
[NAMED [1]]																																																					
RELN <i>name</i>																																																					
NAME Петър																																																					
[NAMED [2]]																																																					
RELN <i>union</i>																																																					
SET1 [4]{[1]}																																																					
SET2 [5]{[2]}																																																					
UNION [6]=[4] ∪ [5]																																																					
AGR	<table style="border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">GEN <i>masc</i></td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 5px;">NUM <i>pl</i></td> </tr> </table>	GEN <i>masc</i>	NUM <i>pl</i>																																																		
GEN <i>masc</i>																																																					
NUM <i>pl</i>																																																					

На схемата се вижда, че характеристиката **HEAD** има стойност *coordination*. В **CAT** информацията представлява съвкупност от синтактичните характеристики на конюнкта и неговите аргументи. В семантиката се наблюдава следното: **INDEX** събира индексите на двете имена, докато в **RESTR** се представят релациите и на трите елемента. Трябва да обърнем внимание на съгласувателните характеристики, които се появяват на нивото на координационната фраза. В горния случай координиращата релация между наименувани лица проектира множествено число. Ако единият конюнкт беше например женското име *Мария*, то тогава и характеристиката за род щеше да бъде потисната.

Но ако двете съществителни бяха абстрактни (напр. *Тъга и мъка лъхаше от тях*), тогава би бил позволен и сингуларен индекс.

Следователно значение има семантиката на координационните аргументи. При референтни съществителни се проектира множествено число, а родът може да се потисне. Ако поне единият конюнкт е в множествено число, той осигурява множественото число и на фразово ниво. При нереперентни съществителни, които са в единствено число, се проектират плурален и сингуларен индекс, които са в конкуренция при извънфразовото съгласуване.

Когато има координация между адюнкти, при препозитивните и флективните от тях значение има определеността: [*хубава и добра*] жена, но: [*хубавата*] и [*добрата жена*]. В първия случай има координация на двата препозитивни адюнкта, докато във втория случай има координация между две именни фрази, в първата от които е елиптирана опората. Т.е. координацията е тясно свързана с явлението елипса. В българския език при тези случаи експлицитен маркер е определеността. В първия случай MOD характеристиката идва и на нивото на координираната фраза.

Координацията е едно от най-сложните за моделиране явления в която и да е езикова теория. Затова тук ние само маркираме един от възможните подходи към нея в ОФГ.

5. Именни фрази от смесен тип

Тук могат да се обособят следните основни случаи:

- опора с няколко комплемента;
- опора с няколко адюнкта;
- опора с комплемент(и) и адюнкт(и).

Също така трябва да отбележим, че всеки комплемент или адюнкт потенциално може да има свои комплементи и адюнкти. Срв. *влязла в сила присъда*.

Комплементите на една опора се реализират едновременно: *мое-то настаняване във вилата* (настанявам се (x,y)); *остатъците в мене от оня някогашен идеалист* (оставам (x,y)); *пребиваването на чужди войски на територията* (пребивавам (x,y)).

Адюнктите се реализират последователно, един по един. Проблемът е дали има специална подредба при реализирането им. Когато всички адюнкти са препозитивни, най-напред се реализира адюнктът, който

е най-близо до опората. После следващият и така до последния най-вляво. Това е така поради различната степен на обхвата на всеки от адюнктите (срв. [реалистични[първични оценки]]; [нет[отчетливи [личностни черти]]]).

Когато има пре- и постпозитивни адюнкти, по принцип няма значение дали ще се реализира първо препозитивният, или постпозитивният адюнкт. Именно това е т.нар. изкуствена многозначност при свързването на конституенти във фразата (срв. [[всеки шум] [отвън]] или [всеки [шум отвън]]; [червени [знамена със сърп и чук]] или [[червени знамена] със сърп и чук]; [[американските визи] за българи] или [американските [визи за българи]]; [[европейската среща] на върха] или [европейската [среща на върха]]). Понякога обаче близостта до лексикалната опора има значение. Напр. опори-титли от типа на 'доктор' първо взимат собственото име като адюнкт, а след това към тази цялост се добавят левите адюнкти: [тази] [д-р Иванова], но не: [тази д-р] [Иванова].

Когато към една именна опора има комплементи и адюнкти, най-напред тя реализира своите комплементи, а след това и адюнктите си. Срв. примери с релационни съществителни: [бившата [съпруга на Димитър]], [членът на НИС][Росица Тоткова], [руското [министертво на извънредните ситуации]]; отглаголни съществителни: [второто [нападение срещу израелски дипломат]], [безразборното [пилеене на вода]]; количествени съществителни — [две [големи [фили ръжен хляб]]], [неограничено [количество информация]]. При постпозитивните разширения се срещат реализации на предложна фраза и подчинено изречение към една опора ([жаждата] [у мене] [да видя свят]) или предложна фраза и подчинено изречение към опората в предложната фраза ([борбата [на [противоречия, що мътеха ума му]]]). Първият тип се среща предимно при отглаголни съществителни. Вторият тип е по-универсален. Срещат се и случаи, в които по-близо до опората е адюнктът, а след това идва комплементът. Напр. **намерение от любопитство да вляза**. Това е познатото в лингвистиката явление на 'пресичащи се възли' (crossing branches). Тогава отново действа правилото за реализиране на депendentите, но се прилага механизъм за дистантна разположеност на елементите. Тъй като в ОФГ конституентната структура е отделена от словоредата, тази

подредба не променя спецификацията на фразата. Словоредните особености между различните типове депенденти са предмет на отделна теория в рамките на ОФГ и не е обект на разглеждане в тази работа.

В тази глава описахме особеностите на различните типове именни фрази в българския език от гледна точка на отношението *опора-зависима част* в ОФГ. Показахме, че едни и същи структурни типове могат да реализират различни депендентни отношения. Приемайки, че механизмът на селекция на комплементи е по-ясен, при фразите от типа *опора-комплемент* обърнахме по-голямо внимание на поведението на опорите и особеностите на техните синтактико-семантични спецификации. При фразите от типа *опора-адюнкт* се концентрирахме върху механизма на селекция от страна на адюнкта към опората, тъй като към групата адюнктите включихме и т.нар. детерминатори и квантификатори. Фразите от типа *само опора*, *координационен* и *смесен* бяха също дискутирани с цел пълнота на изложението.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В тази работа е представен теоретичен модел на българските именни фрази с опорно съществително име в конкретна лингвистична теория — Опорната фразова граматика (ОФГ). За целта първо е направен преглед на мненията по основни въпроси, свързани с именните фрази. Това са структурата на фразата, нейната опора и аргументите, които може да взима. Проблемите за опората в различните именни конструкции и за аргументите при именни опори са дискуссионни в типологически план. За българските именни фрази не е правено специално проучване и по двата проблема. Най-често е била дискутирана структурата на българската именна фраза.

По-нататък в текста са представени основните положения на лингвистичната теория Опорна фразова граматика. Тази теория поставя тежестта на информацията в лексикона. Тя поддържа модулаторността на описанията, т.е. различните нива на езика в една структура, без да фаворитизира едно или друго езиково равнище. Също така тя взема предвид двата основни лингвистични подхода - депендентният и конституентният. Езикова действителност на много езици е описана спрямо тази теория. Сред тези езици са и славянските - полски, чешки, сръбски и хърватски. Затова решихме, че е подходяща за описанието на българските именни фрази. Тъй като дава приоритет на лексикона, ОФГ добре се комбинира с изследванията по лексикална семантика. За целта избрахме идеите на Rostejovsky за генеративния лексикон, които бяха интегрирани в теорията на ОФГ чрез *qualia* структурата и аргументната структура. Така обяснителната сила на теорията стана по-голяма. Стана възможно да се разграничат съществителните с аргументи от съществителните без аргументи. Също така беше детайлизирана типологията на съществителните с аргументи. *Qualia* характеристиките **FORMAL** и **CONSTITUTIVE** се оказаха по-централни, тъй като при тяхното активиране винаги има и аргумент по подразбиране. **TELIC** и

AGENTIVE са по-периферни, защото при активирането им няма аргумент по подразбиране. Най-маргинална е нововъведената от нас характеристика **CHARACTERISTICS**, която се отнася до абстрактните съществителни от типа *белота*. Ще припомним, че идеите на генеративния лексикон са използвани селективно и в Граматика на ролята и референцията (Van Valin and La Polla 1997).

Преди да опишем отделните типове фрази в модела на ОФГ, обърнахме внимание на критериите за типологизирането им. За пръв път е предложена таксономия, която отчита различните фактори по отношение на структурата и поведението на NP. Тези фактори са *количественост, съдържание, позиционност и синтагматични отношения*. Количествеността се отнася до броя на елементите в NP и дълбочината на тяхната вложеност. Съдържанието отчита ролята на опората и зависимите части. Позиционността разглежда словоредните особености в NP и близостта на зависимите елементи до опората. Синтагматичните отношения показват типа на връзката между елементите — субординационна, координационна или смесена. Всички гореизброени фактори са представени не в изолиран вид, а в тяхната взаимосвързаност. Показани са следствените връзки от един фактор към останалите и местата, където даден фактор блокира друг.

В работата е представено описание на най-честите именни фрази от структурна гледна точка. За целта е използван синтактично анотираният корпус на българския език *BulTreeBank*. С тези две стъпки — типология и извадки от корпуса — е направена подготовка за теоретичното описание на фразите.

Изготвена е концепция за описание на именните фрази в ОФГ. Тя включва модификации в йерархията от езикови типове, принципите и спецификациите на лексикалните и фразовите знаци. По този начин всички основни характеристики на различните именни проекции могат да се проследят в тяхната взаимосвързаност.

Отделните типове фрази (*само опора, опора-комплемент, опора-адюнкт, координационен и смесен тип*) са представени детайлно като конкретизации спрямо теоретичните постановки в ОФГ. В частта за типа *само опора* накратко са споменати особеностите на съществителните като опори. В частта за типа *опора-комплемент* са разгледани съществителните, които взимат аргументи. Според нас това са отплаголните съществителни (независимо от сложността на изходния пре-

дикат), релационните съществителни и съществителните с количествена семантика от типа *чаша вода*. Дискутирано е и явлението *свързване* (binding) в именната фраза. Заключение ни е, че това е периферно явление в именната област. Но то е разгледано за пълнота и като отправна точка за сравнение с глаголната област. В частта за типа *опора-адюнкт* е обърнато внимание на типовете адюнкти и техния принос при изграждането на NP. По отношение на притежателните местоимения се приема, че в зависимост от опората, към която се свързват, те могат да получат граматичната роля на комплементи или адюнкти. Затова са анализирани съответно и при двата типа фрази.

Координационният тип фрази е анализиран като безопорна фраза. Тази интерпретация е предпочетена пред алтернативите съчинителният съюз да бъде опора или фразата да има повече от една опора. В първия случай би се получила ситуация, при която свързваща дума е опора. А във втория се появява проблем как да се интегрира информацията от повече опори с винаги хомогенни езикови характеристики.

При смесения тип са отбелязани принципите на последователност, по които депendentите се свързват към своите опори. Тук се открояват принципи, които се спазват винаги (комплементите винаги се реализират преди адюнктите; комплементите винаги се реализират едновременно) и такива, които са преференциални и следователно могат да се променят в зависимост от ситуацията (дали да се реализира първо препозитивният, или постпозитивният адюнкт).

В типологичен план описанията в избора от нас модел показват, че в българския език преобладава именна фраза с опора, която е първи или последен елемент в зависимост от типовете зависими части. Също така тя може да заема средишна позиция. По отношение на граматическата маркираност информацията основно се наследява на фразово равнище от опората, но в редица случаи се налага проектиране на информация и от зависимата част. Горните наблюдения показват, че по-подходящи са градуални критерии при дефиниране на езикови специфики, отколкото критерии от типа плюс-минус.

В този труд са обединени средствата на формалната лингвистична теория, лексикалната семантика и корпусната лингвистика. В резултат на това българските именни фрази са описани от различни гледни точки, но в единен модел. Едновременно с това част от напите хипотези са верифицирани в синтактичен езиков корпус.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алмалех 1993:** М. Алмалех. *Семантика и синтаксис*. Библиотека „Дебюти“. София.
- Балабанова 2006:** Елисавета Балабанова. Дистантно разположени конституенти в българския език. *Автореферат*. София.
- Бояджиев и др. 1998:** Т. Бояджиев, Ив. Куцаров и Й. Пенчев. *Съвременен български език*. Издателска къща „Петър Берон“, София.
- Брезински 2000:** Ст. Брезински. *Български синтаксис*. Второ издание, София.
- Буров 2004:** Стоян Буров. *Познанието в езика на българите*. Издателство Фабер.
- Бъркалова 1997:** Петя Бъркалова. *Синтаксисът – познат и непознат*. Пловдив.
- ГСБКЕ 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Синтаксис*. 1983, Издателство на БАН, София.
- Димитрова 1985:** М. Димитрова: Типове преходност. В: сп. *Български език*, 1985, кн. 2.
- Иванова и Ницолова 1995:** К. Иванова и Р. Ницолова. *Ние, говорещите хора*. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София.
- Илиева 1995:** Корнелия Илиева. Употребата на лично-притежателни и възвратно-притежателни местоимения в светлината на теорията за емпатията. В: *Език и свят*, том 1, Пловдив, стр. 65–71.
- Кинэн 1982:** Э. Л. Кинэн. К универсальному определению подлежащего. *Новое в зарубежной лингвистике*, вып. XI, Москва, стр. 236–276.
- Коева 1999:** Св. Коева. *Синтаксис и пунктуация*. Пловдив.
- Коева 2005:** Св. Коева. Аргументи — семантични отношения и синтактична реализация. В: *Аргументна структура. Проблемите на простото и сложното изречение*. СЕМА РИШ, София, стр. 25–42.

- Лакова 1987:** М. Лакова. Синтактични позиции на неквантифицираните именни фрази в българското изречение. Във: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади 3. Съвременен български език*. София.
- Недев 1992:** Ив. Недев. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. София.
- Ницолова 1986:** Р. Ницолова. *Българските местоимения*. София.
- Ницолова 1996:** Р. Ницолова. За факторите, влияещи при формалното означаване на семантичните роли в българските конструкции с отглаголни съществителни. В: *Filozofická fakulta University Karlovy. Jazyk a jeho užívání. Sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*, Praha, str. 24–35.
- Ницолова 2001 (а):** Р. Ницолова. За контрастния фокус с частици в българския език. В: *Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис*. Пловдив, 2001, стр. 174–192.
- Ницолова 2001 (б):** Р. Ницолова. Значение и граматични особености на сложните изречения с предикати за знание в българския език. В: *Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис*. Пловдив, 2001, стр. 76–85.
- Ницолова 2003:** Р. Ницолова. Генеративный лексикон Пустейовского и семантическая структура предложения. В: *Славянска филология*, т. 23, *Доклади и статии за XIII международен конгрес на славистите*, София, 2003, стр. 132–142.
- Ницолова 2005:** Р. Ницолова. За формалното означаване на семантичните роли в българските конструкции с отглаголни съществителни. В: *Аргументна структура. Проблемите на простото и сложното изречение*. СЕМА РИШ, София, стр. 69–79.
- Ницолова 2008:** Р. Ницолова. *Българска граматика. Морфология*. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София.
- Осенова 2004 (а):** Петя Осенова. Синтактични конструкции със съчинително съкращаване в българския език. В: сб. „Проблеми на българската разговорна реч“, книга шеста, Велико Търново, стр. 193–200.
- Осенова 2004 (б):** Петя Осенова. Именни групи от типа NN в българския език. *Шести национални славистични четения: Славистиката в началото на XXI век. Традиции и очаквания*. София, 26–27. 04. 2002 г.

- Осенова 2008:** Петя Осенова. Въпросът за опората и депendentите в българските атрибутивни именни групи от гледна точка на Опорната фразова граматика (HPSG). В: *Bulgaristica – Studia et Argumenta. Festschrift für Ruselina Nitsolova zum 65. Geburtstag.* (Hg. Sigrun Comati) SPECIMINA PHILOLOGIAE SLAVICAE, Band 151, Verlag Otto Sagner München, стр. 261–271.
- Осенова и Симов 2007:** Петя Осенова и Кирил Симов. *Формална граматика на българския език.* София.
- Пашов 1989:** Петър Пашов. *Практическа българска граматика.* София.
- Пенчев 1984:** Й. Пенчев. *Строеж на българското изречение.* Наука и изкуство. София.
- Пенчев 1993:** Й. Пенчев. *Българският синтаксис – управление и свързване.* Пловдив.
- Петрова 2008:** Иванка Петрова. Описание на особеностите на субстантивните фрази (с оглед на автоматичния синтактичен анализ). В: *Словото: образи и отражения. Сборник от Осмата и Деветата национална конференция за докторанти и студенти,* Пловдив, 2006–2007, стр. 45–60.
- Попов и др. 1999:** Д. Попов. *Български тълковен речник.* Наука и изкуство, четвърто издание. София.
- Попова 1987:** М. Попова. *Кратък валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език.* София.
- Симов и Колковска 2004:** Кирил Симов, Сия Колковска. Интерпретация на да-конструкциите в Опорната фразова граматика. *Шести национални славистични четения: Славистиката в началото на XXI век. Традиции и очаквания.* София, 26–27. 04. 2002 г.
- Станков 1993/1994:** В. Станков. Членуване и вид в българския език. В: сп. *Български език*, 1993/1994, кн. 2.
- Тишева и Джонова 2006:** Й. Тишева и М. Джонова. Старият нов Топик. В: *Славистика и общество. VII национални славистични четения.* София, Херон Прес, стр. 231–237.
- Тишева 2008:** Й. Тишева. За статута на *ли* в българското изречение. В: *Bulgaristica – Studia et Argumenta. Festschrift für Ruselina Nitsolova zum 65. Geburtstag.* (Hg. Sigrun Comati) SPECIMINA PHILOLOGIAE SLAVICAE, Band 151, Verlag Otto Sagner München.

- Шамрай 1987:** Т. Шамрай. Референция и семантична интерпретация на изречението с оглед на категорията определеност/неопределеност. Във: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади 3. Съвременен български език*. София.
- Aarts 1992:** Bas Aarts. *Small Clauses in English: the nonverbal types*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Abney 1987:** Stephen Abney. *The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect*. Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.
- Allegranza 2007:** Valerio Allegranza. *The Signs of Determination. Constraint-Based Modelling Across Languages*. Vol. 16 of SABEST, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Avgustinova 1997:** Tania Avgustinova. An HPSG Approach to the Syntax of Bulgarian Relatives. *Formale Slavistik* (U. Junghanns and G. Zybatow, eds.), Frankfurt am Main: Vervuert Verlag, pp. 177–191.
- Avgustinova 2002:** Tania Avgustinova. Clustering Clitics in Bulgarian Nominal Constituents. In: P. Kosta and J. Frasek (eds.) *Current Approaches to Formal Slavic Linguistics*, Peter Lang, Vol. 9, pp. 63–72.
- Avgustinova 2007:** Tania Avgustinova. *Language Family Oriented Perspective in Multilingual Grammar Design*. Peter Lang, Band 17.
- Badia and Saurí 1998:** Toni Badia and Roser Saurí. The representation of syntactically unexpressed complements to nouns. In: Busa, F., Mani, I. and Saint-Dizier, P. (eds.) *The Computational Treatment of Nominals*. Proceedings of the Workshop, COLING-ACL. Montreal, pp. 1–9.
- Badia and Saurí 2000:** Toni Badia and Roser Saurí. Enlarging HPSG with lexical semantics. In: Gelbukh, A. F. (Ed.) *Proceedings of CICLING'00*, México D.F., México.
- Barker and Dowty 1993:** Ch. Barker and D. Dowty. Nominal Thematic Proto-Roles. At: <ftp://ftp.ling.ohio-state.edu/pub/dowty/nvthr-pt1.ps.gz>
- Bouma, Malouf and Sag 2001:** Gosse Bouma, Rob Malouf and Ivan Sag. Satisfying Constraints on Extraction and Adjunction. In: *Natural Language and Linguistic Theory* 19.1: pp. 1–65.
- Branco and Costa 2006:** Antonio Branco and Francisko Costa. Noun Ellipsis without Empty Categories. In: *Proceedings of the 13th International Conference on HPSG*, 24–27 July, Varna, Bulgaria, pp. 34–40.
- Busa 1996:** Federica Busa. *Compositionality and the Semantics of Nominals*. Brandeis University Waltham, MA, USA.

- Butt et. al 1999:** Miriam Butt et al. *A Grammar Writer's Cookbook*. CSLI Publications, Stanford.
- Cann 1993:** R. Cann. Patterns of Headedness. In: G. Corbett, N. Fraser, S. McGlashan. *Heads in grammatical theory*. Cambridge University Press, pp. 44–72.
- Corbett 1993:** G. Corbett. The head of Russian numeral expressions. In: G. Corbett, N. Fraser, S. McGlashan. *Heads in grammatical theory*. Cambridge University Press, pp. 11–35.
- Corbett 2003:** Greville Corbett. Agreement: the Range of the Phenomenon and the Principles of the Surrey Database of Agreement. In: *Transactions of the Philological Society*, vol. 101, № 2, Blackwell Publishing, pp. 155–202.
- Corbett et. al 1993:** G. Corbett, N. Fraser, S. McGlashan. *Heads in grammatical theory*. Cambridge University Press.
- Croft 2003:** William Croft. *Typology and Universals*. Cambridge University Press. Second edition.
- Czuba and Przepiorkowski 1995:** K. Czuba and A. Przepiorkowski. *Agreement and Case Assignment in Polish. An Attempt at a Unified Account*. Report 783 of IPI PAN (Institute of Computer Science, Polish Academy of Sciences).
- Davies and Dubinsky 2003:** William Davies and Stanley Dubinsky. On extraction from NPs. In: *Natural Language and Linguistic Theory*, 21, pp. 1–37.
- Dimitrova, unpublished:** Ts. Dimitrova. *The Old Bulgarian Noun Phrase. Towards an Annotation Specification*. Dissertation, unpublished.
- Dowty 1991:** D. R. Dowty. Thematic proto-roles and argument selection. In: *Language*, 67, 1991, pp. 254–619.
- Encyclopedia of Language and Linguistics 2005:** Keith Brown (chief editor)
- Filip 1997:** Hana Filip. Integrating Telicity, Aspect and NP Semantics: The Role of Thematic Structure. In: *Formal Approaches to Slavic Linguistics, Volume III*. The College Park Meeting 1994, edited by Jindrich Toman. Ann Arbor Michigan Slavic Publications, pp. 61–96.
- Gentner and Kurtz 2005:** D. Gentner and K. Kurtz. and using relational categories. In W. K. Ahn, R. L. Goldstone, B. C. Love, A. B. Markman & P. W. Wolff (Eds.), *Categorization inside and outside the laboratory*. Washington, DC: APA.

- Green 2000:** Georgia Green. *Elementary Principles of HPSG*. At: <http://www.cogsci.uiuc.edu/~green/>
- Grimshaw 1990:** Jane Grimshaw. *Argument Structure*. Cambridge.
- Gross 1986:** Maurice Gross. Lexicon-Grammar. The Representation of Compound Words. In: *Proc. of COLING*, Bonn, pp. 1–6.
- Gruber 1993:** Thomas R. Gruber. A Translation Approach to Portable Ontology Specifications. In: *Knowledge Acquisition*, 5(2):199–220, 1993.
- Hawkins 1978:** J. A. Hawkins. *Definiteness and Indefiniteness*. Croom Helm, London.
- Holzner:** M. Holzner. *The syntax-semantic interface of German nouns*. At: <http://linguistics.buffalo.edu/research/rrg/Matthias%20Holzner%20-%20The%20syntax-semantic%20interface%20of%20German%20nouns.pdf>
- Hudson 1987:** Richard Hudson. Zwicky on heads. In: *Journal of Linguistics* 23: 109–32.
- Hudson 1993:** Richard Hudson. Do we have heads in our minds? In: G. Corbett, N. Fraser, S. McGlashan. *Heads in grammatical theory*. Cambridge University Press, pp. 266–291.
- Kathol 1997:** A. Kathol. Agreement and the Syntax-Morphology Interface in HPSG. In Robert Levine and Georgia Green (eds.) *Studies in Current Phrase Structure Grammar*. Cambridge University Press. pp. 223–274.
- Keizer 2007:** E. Keizer. *The English Noun Phrase: The Nature of Linguistic Categorization*. Studies in English Language (series). Cambridge.
- Kim and Sells 2008:** Jong-Bok Kim and Peter Sells. *English Syntax: An Introduction*. CSLI–SCL.
- Kolliakou 1997:** D. Kolliakou. An HPSG approach to definite concord and elliptical nominals. In J. Ginzburg, Z. Khasidashvili, C. Vogel, J. Levy and J. Vallduvi (eds), *The Tbilisi Symposium on Logic, Language and Computation: Selected papers*, CSLI Publications, pp. 125–147.
- Lenci et. al 2000:** A. Lenci, N. Bel, F. Busa, N. Calzolari, E. Gola, M. Monachini, A. Ogonowski, I. Peters, W. Peters, N. Ruimy, M. Villegas, and A. Zampolli. SIMPLE: A General Framework for the Development of Multilingual Lexicons. In: *International Journal of Lexicography* 13(4), pp. 249–263.
- Lulu and Haitao 2007:** Wang Lulu and Liu Haitao. A Description of Chinese NPs using Head-Driven Phrase Structure Grammar. In: *Proceedings*

- of the HPSG07 Conference at Stanford Department of Linguistics and CSLI's LinGO Lab, Stefan Müller (Editor), CSLI Publications (<http://csli-publications.stanford.edu/>)
- Mackenzie 1997:** Mackenzie, J. Lachlan. Nouns are avalent — and nominalizations too. In: Karin van Durme (eds.) *The Valency of Nouns*. Odense, 89–118.
- Manning and Sag 1995:** Ch. Manning and I. Sag. Dissociation between Argument Structure and Grammatical Relations. In: G. Webelhuth, J.–P. Koenig and A. Kathol, eds., *Lexical and Constructional Aspects of Linguistic Explanation*, CSLI publications, pp. 63–78.
- McGlashan 1993:** Scott McGlashan. Heads and Lexical semantics. In: G. Corbett, N. Fraser, S. McGlashan. *Heads in grammatical theory*. Cambridge University Press, pp. 204–230.
- Meyers 2004:** Adam Meyers, Ruth Reeves, Catherine Macleod, Rachel Szekely, Veronika Zielinska, Brian Young, Ralph Grishman. Annotating Noun Argument Structure for NomBank. In: *Proceedings of LREC–2004*, Lisbon, Portugal.
- Moskovsky 2007:** Christo Moskovsky. Binding within nominal phrases in Bulgarian. In: *Contrastive Linguistics*, № 2, 2007, pp. 25–37.
- Osenova 2002:** Petya Osenova. Bulgarian Nominal Chunks and Mapping Strategies for Deeper Syntactic Analyses. In: *Proc. of the First Workshop on Treebanks and Linguistic Theories (TLT2002)*, 20th and 21st September 2002, Sozopol, Bulgaria. pp. 150–166.
- Osenova and Simov 2002:** Petya Osenova and Kiril Simov. Bulgarian Vocative within HPSG framework. In: *Proc. of the 9th International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar (HPSG)*, Kyung Hee University, Seoul, South Korea. August 8–9, 2002, pp. 94–100.
- Osenova 2003:** Petya Osenova. On Subject-Verb Agreement in Bulgarian (An HPSG-based account). In: P. Kosta, J. Blaszak, J. Frasek, L. Geist and M. Zygis (eds.) *Investigations into Formal Slavic Linguistics*, Peter Lang, pp. 661–672.
- Partee and Borschev 2002:** Barbara Partee and Vladimir Borschev. Genitives, relational nouns, and argument-modifier ambiguity. In: C. Fabricius-Hansen, E. Lang and C. Maienborn (eds.), *Modifying Adjuncts*. Series: *Interface Explorations*. Mouton — de Gruyter.

- Payne 1993:** John Payne. The headedness of noun phrase: slaying the nominal hydra. In: G. Corbett, N. Fraser, S. McGlashan. *Heads in grammatical theory*. Cambridge University Press.
- Petkevič 2008:** Vladimír Petkevič. The Structure of the Nominal Group in the Czech National Corpus and its Part-of-Speech and Morphological Disambiguation. In: *Proceedings from FDSL–2003*, Leipzig, Peter Lang, pp. 53–67.
- Pitha 1981:** Petr Pitha. On case frames of nouns. In: *Prague studies in Mathematical Linguistics*, 7, Akademie Praha, pp. 215–224.
- Pollard and Sag 1994:** C. Pollard and I. Sag. *Head-driven Phrase Structure Grammar*. University of Chicago Press, Chicago, Illinois, USA.
- Popova 2000:** G. Popova. Towards an HPSG account of the Bulgarian definite article. *Proceedings of the Fifth ESSLLI Student Session*, pp. 220–231.
- Potter and Kurtz 1998:** Thomas Potter and Gunde Kurtz. Generative semantics for prepositions, prefixes, and compounds. In: *Sprache und Datenverarbeitung* 2, pp. 58–80.
- Przepiorkowski et al. 2002:** Adam Przepiorkowski, Anna Kupsc, Malgorzata Marciniak and Agnieszka Mykowiecka. *Formalny opis języka polskiego: Teoria i implementacja*. Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.
- Pustejovsky 1998:** James Pustejovsky. *The Generative Lexicon*. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Radford 1993:** A. Radford. Head-hunting: on the trail of the nominal Janus. In: G. Corbett, N. Fraser, S. McGlashan. *Heads in grammatical theory*. Cambridge University Press.
- Ross 1967:** John Robert Ross. *Constraints on Variables in Syntax*. Ph.D. dissertation. MIT, Cambridge, Mass.
- Sadler 2000:** L. Sadler. Noun phrase structure in Welsh. In M. Butt and T. King (eds), *Argument Realization. Studies in Constraint-based Lexicalism*, CSLI Publications, pp. 73–109.
- Sag 1997:** Ivan Sag. English Relative Clause Constructions. In: *Journal of Linguistics*, 33.2, pp. 431–484.
- Sag and Wasow 1999:** Ivan Sag and Tom Wasow. *Syntactic theory*. Stanford.
- Sag, Wasow and Bender 2003:** Ivan Sag, Tom Wasow and Emily Bender. *Syntactic Theory*. Stanford.

- Simov and Osenova 2008:** Treatment of Coordination in the Bulgarian HPSG-based Treebank. In: *Proceedings from FDSL–2003*, Leipzig, Peter Lang, pp. 68–77.
- Slavcheva 1996:** Milena Slavcheva. Aspects of the Application of HPSG Binding Theory to Bulgarian. In: *Proceedings of International Conference "25 Anniversary of University of Shumen"*, Shumen, Bulgaria.
- Tasseva-Kurktchieva 2005:** Mila Tasseva-Kurktchieva. Possessives, Theta Roles and the Internal structure of the Bulgarian DPs. In: *Proceedings of EASL 12: The Ottawa Meeting*, ed. Olga Arnaudova, Wayles Browne, Maria Luisa Rivero, and Danijela Stojanovic. Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications.
- Teubert 2003:** Wolfgang Teubert. Die Valenz nicht-verbaler Wortarten: das Substantiv. In: Vilmos Ágel (eds.) *Dependenz und Valenz. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin/New York, 820–835.
- Trawinski 2000:** Beata Trawinski. Die Struktur der Deutschen Nominalphrase: Die HPSG-analyse im b8-fragment. In: J. Tseng (ed.), *Aspekte eines HPSG-Fragments des Deutschen*, Vol. 156, Universität Stuttgart and Universität Tübingen, pp. 1–37.
- Trawinski 2004:** Beata Trawinski. Towards Licensing of Adverbial Noun Phrases in HPSG. In Stefan Müller (Ed.), *Proceedings of the HPSG-2004 Conference, Center for Computational Linguistics*, Katholieke Universiteit Leuven, pp. 294–312, Stanford: CSLI Publications.
- Van Eynde 2006:** Frank van Eynde. NP-internal agreement and the structure of the noun phrase. In: *Journal of Linguistics* 42 (2006), Cambridge University Press, pp.139–186.
- Van Valin and La Polla 1997:** Robert D. Van Valin and Randy J. La Polla. *Syntax. Structure, meaning and function*. Cambridge.
- Venkova 2007:** Tzvetomira Venkova. *The Unexpressed Object in English and Bulgarian*. Sofia.
- Vulchanova 1998:** Mila Dimitrova-Vulchanova. Fragments of Balkan Nominal Structure. In: Artemis Alexiadou and Chris Wilder (eds.) *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
- Vulchanova 2000:** Mila Dimitrova-Vulchanova. Possessive constructions and possessive clitics. In: Frits Beukema and Marcel den Dikken

- (eds.) *Clitic Phenomena in European Languages*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia, pp.121–146.
- Vulchanova 2003:** Mila Dimitrova-Vulchanova. Modification in the Balkan Nominal Expression. In: Martine Coene and Yves D’hulst (eds.) *From NP to DP*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
- Wechsler and Zlatic 2001:** S. Wechsler and L. Zlatic. A Theory of Agreement and its Application to Serbo-Croatian. In: *Language* 76.4, pp. 799–832.
- Wintner 2000:** Shully Wintner. Definiteness in the Hebrew noun phrase. *Journal of Linguistics*. 36, pp. 319–363.
- Zlatic 1997:** Larisa Zlatic. *The Structure of the Serbian Noun Phrase*. University of Texas at Austin.
- Zwicky 1985:** Arnold Zwicky. Heads. In: *Journal of Linguistics* 21: 1–29.

ПРИЛОЖЕНИЕ

sign

PHON : *phonlist*

SYNSEM : *synsem*

phrase

DTRS : *con-struct*

word

ARG-ST : *list(synsem)*

category

HEAD : *head*

VALENCY : *valency*

MARKING : *marking*

head

substantive(subst)

PRD : *boolean*

MOD : *mod-synsem*

nominal

noun

adjective

numeral

pronoun

CASE : *case*

Summary

This book concentrates on the analysis of the Bulgarian NPs from an HPSG perspective. It first makes an overview of specialists' opinions on the NP structure, head-dependent relations within NPs and argument-taking NPs. Then, Pustejovsky's ideas about the generative lexicon are integrated within the HPSG-based theoretical apparatus. More precisely, the qualia structure and argument structure are introduced. These structures are crucial for analyzing the relational and deverbal nouns in contrast to the others. It is assumed that the noun is the head of the Bulgarian NP. Two language specific principles are formulated — the *Definiteness Principle* and the *Agreement Principle*.

A typology of the Bulgarian NPs is also proposed, which classifies them according to the following criteria: quantity (the number of the elements and the degree of their embedding), content (the role of the head and the dependents), position (word order) and syntagmatic relations (subordination, coordination or mixed). The most frequent types of Bulgarian NP structures are presented. These types are based on the evidence from the BulTreeBank corpus. Bulgarian NPs are divided into five subtypes: *head-only*, *head-complement*, *head-adjunct*, *coordination* and *mixed*. The possessives are considered either in *head-complement* or in *head-adjunct* types depending on their grammatical role. A special attention is paid to the *head-complement* type. In our opinion this type holds for the relational nouns (*mother*, *hand* etc.), quantitative nouns (*litre*, *glass*, *group*) and deverbal nouns (*coming*, *solving*). In addition to that, the binding phenomenon within Bulgarian NPs is outlined. It seems to be marginal, but gives a good basis for a comparison with the verbal domain. Within the *head-adjunct* type the quantifiers and determiners are considered as adjuncts. The selective power of the separate adjuncts is commented. Coordinations are treated as non-headed phrases. The section on the mixed phrases shows the obligatory and preference rules for making the NP projections. A final conclusion is made that the phrasal node collects the necessary information from both sources — its head and its dependent(s).

ИМЕННИТЕ ФРАЗИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

© 2009 Петя Осенова – автор

ISBN 978-954-9859-43-0

София
2009

Оформление: ЕТО ЕООД

© 2009 Издателство ЕТО
София, ул. „Архитект Йордан Миланов“ 18
Тел.: 866 85 50